

acest cerc poate fi închis — se afirma în documentul militar aprobat — blocada împotriva Germaniei și Italiei va fi completă și erupții germane, de pildă spre Golful Persic sau spre coasta atlantică a Africii, vor fi prevenite». Oricum, pentru 1942 nu se prevedeau operațiuni terestre anglo-americane pe continentul european, ele fiind avute în vedere, eventual, pentru vara 1943.

Trăgind concluzia îndelungatei discuții cu Roosevelt, Churchill, într-un memorandum pentru cei mai apropiați colaboratori ai săi, pune chestiunea de a fi atrase S.U.A. să trimită avioane militare în Egipt și Libia și ca momeală — fiindcă avea dubii că, la Washington, s-ar accepta lupta într-o zonă de interese exclusiv britanice — «s-ar putea ca atacul cimpurilor petrolifere românești, dinspre Persia, de către bombardierele grele americane, să fie un proiect acceptat».

În timp ce Churchill se mai afla în Statele Unite, președintele Roosevelt a emis, la 3 ianuarie 1942, o directivă asupra dezvoltării producției de avioane în care se stabilea că, în același an, din 60 000 de aparate 11 300 vor fi cu rază lungă, grele și medii, iar, în 1943, din 131 000 — 30 000. Bombardiere «grele» erau socotite avioanele B-17 (Fortăreața zburătoare) și B-24 (Liberator) cu plafon de 11 000 și, respectiv, 12 000 metri și rază pînă la 4 500 mile.

Zece zile mai târziu, la 13 ianuarie, Statul Major Combinat (anglo-american), chiar atunci creat la Conferința de la Washington, a decis ca «mișcarea Forțelor Aeriene S.U.A. spre Regatul Unit să fie întreprinsă cînd forțele și mijloacele de transport (navale) vor deveni disponibile pentru a spori ponderea atacului asupra Germaniei». Chiar în ianuarie, a început la Washington să se studieze posibilitatea practică a unui asemenea atac, față de care Roosevelt, pentru ridicarea moralului american, manifesta interes. Ploieștii — datorită petrolului — devenise cunoscut în Statele Unite.

Britanicii elaboraseră planuri asemănătoare, și atașatul militar S.U.A. la Cairo, colonelul Bonner Fellers, raportînd asupra lor, recomanda să li se furnizeze avioane americane. Apare și un alt factor pe care îl vom regăsi ulterior tot mai mult amplificat: argumentarea importanței obținerii de baze în perimetrul Mediteranei pentru «bombardamentele strategice», argument care se integra concepției lui W. Churchill de a fixa forțe masive americane în același perimetru, pentru capturarea întregii coaste nord-africane, apoi pentru invazia în Italia și, în cele din urmă, pentru înlăturarea «variantei balcanice» la deschiderea celui de-al doilea front în vestul Europei.

Se demonstra chiar că, pe hartă, Ploieștii se află la 1 000 de mile de Benghazi (unde, în același an, avea să înceapă construirea unei mari baze pentru bombardierele grele) față de 1 300 de mile din Marea Britanie. În plus, se susținea că, spre deosebire de vestul continentului, în sud nu exista un sistem masiv de apărare antiaeriană, iar vremea în Mediterana era mai puțin imprevizibilă și, de regulă, mai favorabilă. Bineînțeles, asupra acestor elemente cei care aveau, atunci, monopolul informațiilor erau britanicii.

Pornind de la memorandumul lui Churchill din ianuarie, Comitetul Apărării a emis instrucțiuni în vederea unei noi examinări a metodelor de atacare a rezervelor de petrol ale Axei. La 16 aprilie, șefilor de Stat Major britanici le-a fost transmis un document semnat de colonelul Oliver Stanley, membru al guvernului, care evalua că «singura acțiune» posibilă să reducă drastic aprovizionarea cu petrol a Germaniei constă în bombardarea celor șase rafinării de la Ploiești, provocîndu-se întreruperea producției pe trei luni. În caz de succes, urma să se pregătească bombardarea uzinelor de combustibil sintetic din Germania și a rafinăriilor de la Bari și Leghorn. Dar Stanley era convins că, folosindu-se două escadrile de Liberator, pe care americanii urmau să le pună la dispoziție, «nu va fi posibil să se dezvolte, fie ziua, fie noaptea, o dimensiune de atac care să ofere vreo perspectivă rezonabilă de provocare a gradului de pagube cerut». Rămînea ca, înaintea unei decizii finale, Comandamentul Orientului Mijlociu să furnizeze o serie de date suplimentare.

Problema nu era, desigur, că Churchill și șefii lui militari nu ar fi împărțit acest punct de vedere, dar mai important pentru ei, chiar cu prețul unui bombardament ineficace, era declanșarea procesului de fixare în estul Mediteranei a armatei americane, chiar dacă începutul l-ar fi reprezentat o forță aeriană simbolică. Că așa stau lucrurile, o atestă memorandumul din 1 mai al Statului Major al Aviației britanice, care consemnează opinia Comandamentului Orientului Mijlociu că «nu poate fi întreprinsă o ofensivă împotriva Ploieștilui».

Jocul hazardului, care nu poate fi exclus în examinarea istoriei, dacă nu se omit factorii obiectivi ce îl permit, alimentînd întorsături ale evenimentelor, a condus la precipitarea bombardamentului asupra «rădăcinii pivotante a puterii germane», cum calificase Churchill rafinările de la Ploiești, și care, de mult, se aflau pe lista țintelor strategice și aveau să se mențină pe ele.

Componentele acestui «joc al hazardului» pot fi rezumate astfel: a) 23 de avioane ale noului tip de bombardier strategic B-24 D's (Detășamentul Halpro), ale căror echipaje fuseseră instruite pentru o misiune asupra capitalei japoneze, se aflau, la mijlocul lunii mai, în Africa, în drum din Statele Unite spre China, de unde ar fi urmat să-și facă baza de operațiuni, dar deteriorarea situației aliaților în Birmania și China de Sud făcea imposibilă misiunea; b) în aceste condiții, generalul Marshall a obținut aprobarea președintelui Roosevelt ca «detășamentul Halpro» să-și schimbe destinația și, pentru verificarea în luptă a noului tip de bombardier, să se obțină de la U.R.S.S. permisiunea de folosire a terenurilor de aterizare în Caucaz, dar discuțiile inițiate de Departamentul de Stat trenînd și ofensiva lui Rommel, declanșată la 26 mai, făcînd să planeze pericolul imposibilității folosirii aeroporturilor din Egipt, Statul Major american a hotărît să inițieze ceea ce britanicii ceruseră de mult: bombardarea Ploieștilui. «Detășamentul Halpro» i s-a dat ordin să se oprească la Khartum, de unde s-a și îndreptat spre Fayid.

Mai era de rezolvat încă o problemă. Regimul Antonescu, invocînd obligațiile impuse de participarea la Axă, după insistențe germano-italiene, se declarase, în decembrie 1941, în stare de război cu Statele Unite. La 6 iunie 1942, ca urmare a planurilor mai sus-amintite și deoarece în timpul convorbirilor Molotov-Roosevelt de la Washington, la care U.R.S.S. ridicase, ca problemă principală, deschiderea celui de-al doilea front, dar și chestiunea pozi-

OPERATIA
POINTBLANK

ției americane față de România, Bulgaria și Ungaria, Statele Unite au declarat starea de război cu primele două țări și, ulterior, cu a treia.

Pe baza unui plan furnizat de Comandamentul britanic al Orientului Mijlociu s-a trecut la executarea avortatei misiuni din 12 iunie. Operațiunea, concepută mai mult ca un semn al intenției de a începe «ofensiva de bombardament» asupra Axei dinspre Sud și ca un mijloc de publicitate în genul raidului asupra capitalei japoneze, cu două luni înainte, într-o perioadă de victorii ale Germaniei în Răsărit și Japoniei în Extremul Orient și Pacific, s-a soldat cu un eșec pe ambele planuri. Bombele lansate de cele 12 avioane, care au ajuns deasupra obiectivelor, nu și-au atins țintele și acest fapt, ca și marea bătălie de la Midway, care se angajase în aceeași săptămână, au înconjurat într-o cortină de tăcere primul raid al aviației americane în spațiul european și, în general, asupra unui obiectiv strategic în cursul celui de-al doilea război mondial. Vreme îndelungată s-a căutat să se acrediteze, de către Statul Major american, că prima misiune de bombardament a avut loc la 4 iulie 1942 deasupra Olandei, iar, după război, istoria oficială a Forțelor Aeriene ale S.U.A. atribuia rolul de prim atac la lumina zilei raidului întreprins la Rouen (Franța) în 17 august 1942.

Patru aparate dintre cele trimise la Ploiești au ajuns la baza din Habbaniya și trei pe alte aeroporturi din Irak, două la Alep (Siria) și patru în Turcia, unde echipajele au fost internate, unul dintre avioane distrugându-se la aterizare. În memoriile sale, comandantul șef al forțelor anglo-americane în Africa de Nord (1942—1943) și Italia (1943) și, ulterior, comandant suprem al forțelor expediționare în nord-vestul Europei, generalul D.D. Eisenhower, evalua: «această primă tentativă... a contribuit intrucitiv (sub. E.P.) la risipirea iluziei că războiul poate fi câștigat cu câteva avioane mari».

Desigur, în momentul respectiv, dogma rolului absolut al bombardamentelor strategice era departe de a fi pusă la îndoială și gustul «loviturilor de poker» nealterat, dar acești factori care nu pot fi deloc omiși, ca și insistențele britanice, nu pot clarifica pe deplin decizia americană într-un moment în care șansele de reușită erau minime. Credem că, în luminarea tabloului, se poate ține seama că, deși din punct de vedere militar americanii au considerat că a desfășura operațiuni în și din Africa este o «risipă de resurse», putând avea doar «o contribuție indirectă la înfrângerea naziștilor», din punct de vedere politic, Roosevelt, după cum îi explica lui Marshall, considera că devenise «important pentru morală să dăm acestei țări (Statele Unite) simțământul că este în război... (pentru aceasta) trebuie să avem trupe americane care să lupte activ oriunde peste Atlantic». Fiindcă, în opinia președintelui, pentru ca poporul american să accepte efortul de a-și transforma țara într-o putere militară de primă mărime, șocul de la Pearl Harbor nu era suficient și numai antrenarea directă a trupelor sale ar contribui la acest obiectiv, de care depindea rolul Statelor Unite în desfășurarea războiului și în lumea post-belică.

Nordul Africii se oferea cel mai ușor pentru un prim pas. În plus, pînă la o debarcare ale cărei pregătiri erau abia în desfășurare, teritoriile controlate de britanici păreau a permite folosirea imediată pentru raiduri ale aviației americane împotriva Europei ocupate de naziști, scontindu-se, la început, nu atît pe eficacitatea lor militară, cît pe valoarea lor propagandistică, mai ales, pentru consumul intern.

Conducătorilor americani, probabil și în urma insistențelor lui Churchill, le apărea atrăgătoare și ideea participării la operațiuni aeriene pe flancul sudic al frontului sovieto-german, care, pe lîngă că ar fi avut meritul unei angajări la operațiunile principale de pe toate cîmpurile de luptă ale războiului mondial, ar fi fixat «bombardierele grele» la baze avînd în raza de acțiune spațiul dintre Mările Mediterană, Neagră, Roșie și Golf. Se contura și ideea ca bazele pe teritorii sovietice să permită «misiuni suveică», făcînd naveta cu bazele din bazinul Mediteranei sau din Marea Britanie. În memoriile sale, generalul H. Arnold, pe atunci locțiitorul lui Marshall pentru forțele aeriene, arată că, la mijlocul lui aprilie 1942, s-a discutat, în prezența lui Roosevelt, despre inițierea raidurilor de «bombardament suveică».

Aflate de mai bine de jumătate de an în război cu Germania și Italia, Statele Unite nu participaseră încă la nici o acțiune directă terestră sau aeriană împotriva lor. Mai mult, insistențele sovietice privind deschiderea celui de-al doilea front deveneau o problemă esențială în relațiile din sinul coaliției antihitleriste, iar deteriorarea situației britanicilor în Egipt a condus la o nouă întîlnire Roosevelt-Churchill.

Roțile bombardierelor grele se stabilesc în Africa

A doua Conferință de la Washington s-a deschis chiar în momentul în care Rommel capturasă Tobrukul (21 iunie), furnizînd «combustibil» suplimentar lui Churchill pentru a se grăbi debarcarea în Africa și determina sporirea fluxului de furnituri militare americane în zona operațiunilor. S-a considerat că apărarea Egiptului necesita, în primul rînd, cîștigarea de timp, pentru reechiparea, reorganizarea și întărirea Armatei a 8-a britanice și că, în consecință, de importanță decisivă este încetinirea sosirii de rezerve, furnituri și combustibil pentru modesta forță a lui Rommel prin bombardarea porturilor de pe coasta libiană.

«Detasamentul lui Halpro», care, între timp, la 15 iunie, participase cu șapte avioane la o misiune asupra flotei italiene, i s-a ordonat să rămînă pe loc în Egipt și să fie întărit cu esalonul de bombardiere al Forței a 10-a Aeriene aflat în India. S-au constituit Forțele Armate ale S.U.A. în Orientul Mijlociu în frunte cu generalul R.L. Maxwell, care a devenit, concomitent, membru al Consiliului de război al Orientului Mijlociu, de la Cairo, alcătuit din ministrul de stat, membru al guvernului de la Londra, comandantii șefi britanici și ambasadorii în Egipt și Irak, guvernatorii în Cipru și Aden, înaltul Comisar al Palestinei, un reprezentant al guvernului Indiei și primul ministru al Africii de Sud. La 28 iunie s-a dispus formarea Forței Aeriene a Armatei Statelor Unite în Orientul Mijlociu (USMAEF) sub comanda generalului maior H. Breton, ulterior comandantul celei de-a 9-a Forțe Aeriene. Această grabă era dictată, în mare măsură, de orientarea spre obținerea de baze, verigi ale unui sistem global și a capacității

de observare a unor spații cât mai vaste, nu numai ale inamicului declarat sau potențial, dar și al aliaților.

Măsurile întreprinse de americani n-au modificat, în fapt, situația, astfel încât, în întreaga perioadă pînă la Conferința de la Casablanca, asupra britanicilor a căzut principala povară a raidurilor asupra Germaniei. Campania principală de bombardamente masive a debutat în martie 1942 printr-un atac la Lübeck, ales ca țintă, deoarece avea o slabă acoperire anti-aeriană și era ușor accesibil dinspre mare. Raidurile care au urmat în aceeași zonă au fost, mai curînd, experimentale și demonstrative, provocînd, însă, contraatacuri germane asupra unor orașe britanice puțin importante și sub aspect economic. Replica a constat în luna mai în lovirea Kölnului cu 1 000 de bombardiere, dar fără pagube materiale prea mari. Nici atacurile din vara 1942 asupra Ruhr-ului, la Essen și Düsseldorf, n-au avut ca rezultat o imobilizare a producției industriale, după cum cuprinderea în raza de acțiune a bombardamentelor de noapte, în a doua parte a aceluiași an, a Berlinului și Hamburgului, nu s-a soldat cu efecte notabile în «distrugerea moralului» sau «paralizarea economiei». Organizarea apărării anti-aeriene a provocat mari pierderi avioanelor care atacau.

Reușita Operațiunii Torch (debarcarea în Africa de Nord) și începutul dezastrului lui Rommel prin victoria britanică de la El Alamein au adus roțile bombardierelor americane pe noile aeroporturi ocupate în Africa. Tot în noiembrie 1942, în corespondența Churchill-Roosevelt revine ideea studierii de planuri de atragere a Turciei în război pentru atacarea flancului sudic german dinspre Marea Neagră, deschiderea Dardanelor pentru anglo-americani și bombardarea Ploieștiului. În condițiile ofensivei sovietice din Sud, care evaporase și orice șansă a Germaniei de a intra în stăpînirea Transcaucazului, precum și ale noii situații din Africa de Nord, problema surselor de petrol ale Axei a căpătat o nouă dimensiune și a devenit obiectul planificării strategice definite în contextul pregătirii și desfășurării Conferinței Roosevelt-Churchill de la Casablanca.

Statul Major american, într-un memorandum (Conceptul de bază strategic pentru 1943), se pronunță la 26 decembrie pentru făurirea cât mai rapidă a forțelor, care din Marea Britanie «să pregătească o ofensivă terestră împotriva Germaniei în 1943».

Premisele acestei strategii se întemeiau pe faptul că «Germania este principalul inamic» și că «Rusia exercită o mare presiune asupra Germaniei, absorbîndu-i cea mai mare parte a efortului de război». Șefii de Stat Major britanici nu împărțeau «ca principalul efort să fie îndreptat spre Round-Up (pregătirea invaziei în nord-vestul Europei — E.P.), în timp ce, în Mediterana, s-ar adopta o politică de imobilizare, cu excepția spațiului aerian». Ei doreau ca, după încheierea Operațiunii Torch, să fie scoasă Italia și să fie adusă Turcia în război și «să nu se dea Axei răgaz de recuperare». În Memorandumul lor din 3 ianuarie 1943 se insistă pe «folosirea oricărei șanse de a opera în Balcani».

Decizia a fost încredințată întîlnirii Statului Major Combinat de la Casablanca. Sintetizînd concluziile discuțiilor, generalul Allan Broke a declarat, la 18 ianuarie, în prezența lui Roosevelt și Churchill, că se vor întreprinde toate eforturile «politice și de altă natură», pentru intrarea Turciei în război, «pentru a putea stabili baze aeriene acolo, în vederea operațiunilor împotriva cîmpurilor petrolifere ale României». A doua zi, consilierul principal al Casei Albe, H. Hopkins, a aflat, cu surprindere, de la Churchill, că intenționează să se întîlnească în acest scop cu președintele Turciei. Era clar că Churchill urmărea să folosească argumentul lovirii resurselor de petrol la care americanii se dovedeau sensibili, mai ales din motive politice, pentru a obține sprijin în vederea pătrunderii în Balcani. Tot în 19 ianuarie, ședința de după-amiază a Statului Major Combinat a fost consacrată în cea mai mare parte Poziției (situației) petrolifere a Axei. Șeful Statului Major al Aerului, mareșalul Charles Portal, a insistat asupra folosirii bazelor din Turcia. Generalul H. Arnold a subliniat, însă, că Ploieștiul este echidistant de Sicilia, Benghazi, Cairo și Alep și, deci, în raza avioanelor B-24. Generalul Marshall a fost mai nuanțat și mai reticent, știind că Roosevelt are altă părere, subliniind importanța «de a se face mari eforturi împotriva petrolului german, dacă (subl. — E.P.) putem fi siguri că formează într-adevăr o țintă critică reală». În cele din urmă, s-a hotărît «atacarea surselor de petrol ale Axei» — în contextul deciziei declanșării unei ofensive a bombardierelor.

Ofensiva combinată

Casablanca a stabilit următoarea ordine de prioritate în ce privește operațiunile avînd ca bază Marea Britanie:

- a) șantierele germane de construcții de submarine;
- b) industria aeronautică germană;
- c) sistemul de transport;
- d) uzinele de petrol (sintetic);
- e) alte ținte ale industriei de război inamice.

Directiva stabilea ca «prim obiectiv distrugerea progresivă și dislocarea sistemului militar industrial și economic german și subminarea moralului poporului german pînă cînd capacitatea de rezistență armată va fi fatal slăbită». S-a căzut de acord ca unitățile de bombardiere grele americane din Anglia să opereze sub direcția strategică a Statului Major britanic al aerului. Această decizie a permis, pînă la realizarea invaziei în primăvara 1944, ca, spre deosebire de alte arme, Comandamentul bombardierelor britanic să-și mențină independența față de americani.

Obiectivele ofensivei de bombardament din Africa de Nord au fost formulate astfel:

- 1) continuarea operațiunilor de izgonire a tuturor forțelor Axei, din Africa;
- 2) provocarea celor mai grele pierderi posibile forțelor aeriene și navale ale Axei, ca pregătire pentru debarcarea în Sicilia;
- 3) continuarea directă a Operațiunii Husky (invazia Siciliei);
- 4) distrugerea rafinăriilor de petrol de la Ploiești.

OPERATIA
POINTBLANK

După cum se poate lesne constata, petrolul se afla pe locul patru atât în ce privește bombardamentele din Marea Britanie spre uzinele de carburant sintetic situate în Germania, cât și bombardamentele din Africa de Nord.

Pretextul realizării acestui obiectiv, dar în fond al pregătirii conducătorilor de la Ankara «să intervină în război în toamna lui 1943» — cum se exprima chiar Churchill — a dat principala substanță convorbirilor de la Adana (30—31 ianuarie 1943) dintre premierul britanic și președintele turc. Conform obiceiului său, ca în urmărirea telurilor de a garanta interesele și sferile de influență britanice, să repună în alți termeni sau să creeze situații de fapt de natură să modifice deciziile luate, Churchill, imediat după Casablanca, dorea o precipitare a intrării Turciei în război, care ar fi fixat Mediterana și, în special, partea ei centrală și de răsărit, drept principal teatru de operațiuni al anglo-americanilor pe continentul european, până în ajunul prăbușirii Germaniei. Deși, la Adana, solicitarea de baze aeriene a prilejuit «un dialog al surzilor», Churchill, în celebrele «Gînduri de dimineață. Notă asupra securității postbelice», redactate tot acolo, nu era descurajat că Turcia nu dorea să fie atrasă ca beligerantă. El rămînea la opinia că, și în condițiile menținerii «neutralității sau nebeligeranței», va fi posibilă «distrugerea cîmpurilor petrolifere românești prin atacuri aeriene ale avioanelor britanice și americane, operînd de pe aeroporturi turcești sau reaprovisionate pe ele cu combustibil (ceea ce) ar avea consecințe pe termen lung și ar putea scurta, într-o măsură apreciabilă, lupta, dat fiind situația petrolieră alarmantă a Germaniei». Chiar dacă, în demersurile ulterioare, Marea Britanie a mai încercat să determine atragerea Turciei în război, poziția Statelor Unite, după cum rezultă dintr-o directivă a Casei Albe adresată Departamentului de Stat, a constat în a nu se efectua presiuni în această direcție, ci doar în a se obține «închirierea de la Turcia, ca țară neutră, de baze și facilități de transport».

Apropierea încheierii cu succes a campaniei anglo-americane în Africa de Nord, dar mai ales cotitura decisivă de pe principalul front al celui de-al doilea război mondial, conturată de victoria de la Stalingrad, a întărit convingerea șefilor militari americani că tema nr. 1 a planificării strategice o constituie declanșarea invaziei în vestul Europei.

La 8 martie 1943, Comitetul Analizărilor Operațiunilor (CQA) — instituit printr-o directivă a generalului H. Arnold, pentru a estima efectele bombardamentelor asupra facilității invaziei și datei ei posibile, în funcție de aceste efecte — și-a prezentat raportul. Autorii au declinat să sugereze o dată, dar au elaborat o listă a țințelor strategice.

Pe baza raportului COA și avizului Ministerului Economiei de Război, Statul Major al Aerului britanic și cel al celei de-a 8-a Forțe Aeriene americane au stabilit 76 de obiective cuprinse în 6 sisteme, aranjate în următoarea ordine de prioritate: șantierelor de construcții și bazele pentru submarine; industria aeronautică; industria rulmenților cu bile; petrolul; industria de cauciuc sintetic și pneuri; industria de vehicule militare.

Generalul I.C. Eaker, comandantul celei de-a 8-a Forțe Aeriene, apărînd doctrina militară americană, a stabilit, într-un masiv raport, chiar procentele în care, prin ofensiva de bombardament, vor fi obținute rezultatele de paralizare a producției, cuprinse în planul C.O.A.

Cu tot acest optimism, ceea ce debutase, din prima lună a lui 1943, cu bombardamentele asupra orașelor, a rămas, în fapt, trăsătura dominantă a anului. Dar, ritmul pierderilor, amenințînd să-l depășească pe cel al avioanelor cu care să fie înlocuite, a determinat intervale destul de mari între raiduri, ceea ce permitea, în cazul instalațiilor industriale, luarea de măsuri de reparații. În ce-i privește pe americani, pînă în mai, bombardierelor lor au întreprins doar 10 misiuni asupra țințelor germane în Europa. Deși, atunci, șantierelor de construcții și reparații pentru submarine li se acorda atenția principală, rezultatele au fost minore, «Bătălia Atlanticului» fiind cîștigată de anglo-americani datorită altor factori, în primul rînd progreselor deosebite în tehnica războiului antisubmarin.

După război s-a considerat că eliminarea din planul C.B.O. a uzinelor electrice și plasarea petrolului pe un loc secundar a fost o greșeală importantă, cauzată, în principal, de slaba calitate a informațiilor despre inamic, mai ales că, ulterior, s-a dovedit că uzinele de combustibil sintetic din Germania aveau un rol important și în producția de explozivi și cauciuc. Fixarea petrolului pe locul patru între cele șase «obiective de căpetenie» ale «ofensivei combinate (anglo-americane) de bombardament» a fost chiar însoțită de o condiționare, prin raportul generalului I.C. Eaker, din 29 aprilie, ca instalațiile petroliere din Ruhr să fie atacate numai dacă planul de bombardare a Ploieștiului ar fi reușit. Astfel, chiar din concepție, după cum au constatat analiștii Forțelor Aeriene americane după război, și în cazul în care ar fi fost distruse rafinăriile românești, precum și o parte a uzinelor de combustibil sintetic, 52 la sută din producția de petrol de care dispunea Germania n-ar fi fost afectată.

Prioritățile stabilite, care aveau deci o nefundamentată bază militară, au făcut pe generalul Arnold să ordone, concomitent, Diviziei planurilor a Cartierului general al Forțelor aeriene din Africa să revadă, în această lumină, planurile de bombardare a Ploieștiului, care au primit denumirea codificată de Statesman (Politicianul).

Pe fundalul iminentei eliminări a Axei din Africa de Nord, în urma dezvoltării cu succes a ofensivei în Tunisia, se hotărâște, la inițiativa lui Churchill, convocarea celei de-a treia Conferințe de la Washington (Trident), premierul britanic fiind decis să obțină de la Roosevelt continuarea operațiunilor în Italia, atragerea Turciei în război, avînd în vedere folosirea oricăror posibilități ce s-ar ivi pentru intrarea în Balcani. În timpul traversării oceanului, la bordul transatlanticului Queen Mary, aceste probleme au fost examinate pe larg.

Deschiderea la 12 mai a Tridentului a coincis cu raportul lui Eisenhower, că rezistența germano-italiană în Tunisia a încetat. Axa fusese complet eliminată din Africa. La sfîrșitul primei zile, cum își nota amiralul W.D. Leahy, șeful Statului Major al președintelui S.U.A., «nu exista nici o indicație (de la Churchill) de intenție engleză de a se întreprinde o invazie în Europa (vestică), fie în 1943, fie în 1944, dacă Germania nu s-ar prăbuși, ca urmare a campaniei rusești sau a atacurilor noastre intensificate de bombardament». 13 zile de discuții au condus la un nou compromis strategic: după ocuparea Siciliei, Eisenhower să procedeze la o ofensivă asupra Peninsulei Italiene, dar fără a periclita pregătirea invaziei peste Canal, fixată pentru 1944. Pentru Churchill rezultatul era decepționant, mai ales că, din toamnă,

urma să înceapă transferul de divizii de pe teatrul de operațiuni din Mediterana spre Marea Britanie, ca parte a forței de invazie.

Operațiunile în Mediterana urmau să constea numai în acțiuni concurând la eliminarea Italiei, cu un accent deosebit asupra nodului de cale ferată de la Roma și bombardarea Ploieștiului, în funcție de resurse și posibilități. Pentru a nu se încinge și mai mult divergențele strategice anglo-americane, problema priorităților pentru obiectivele specifice în 1943 și 1944 a fost lăsată în suspensie, Tridentul conchizând că «există suficiente forțe aeriene pentru a satisface necesitățile de pe toate teatrele de operațiuni». Lucrurile nu stăteau chiar așa, mai ales pentru viitorul imediat.

Operațiunile de bombardament americane s-au vădit, vreme relativ îndelungată, limitate la numărul disponibil de avioane și echipaje. Istoricul american Charles B. MacDonald remarcă: «Deși făurirea acestei forțe în Regatul Unit a început de-a binelea în mai 1943, abia în septembrie, a 8-a Forță Aeriană a dispus, în medie zilnică, de 881 avioane grele și 661 echipaje. Rar, comandamentul generalului Eaker a fost în măsură să trimită mai mult de 300 bombardiere asupra unui obiectiv. Cu tot entuziasmul pentru ce ar putea întreprinde puterea aeriană, a trebuit să se accepte faptul că organizarea unei astfel de campanii la timp: timp pentru a aduna avioane și echipaje; pentru a se acumula experiență pentru piloți, navigatori și lansatori de bombe; pentru a se modifica avioanele ca răspuns la tacticile inamicului; pentru a se făuri capacitatea de reparații care să permită avioanelor avariate să revină la linia de decolare; pentru a se asigura în număr suficient personalul la sol și experiența în vederea menținerii bombardierelor în stare de zbor».

Între timp, R.A.F. își continua misiunile de noapte. În înnoirata noapte de 24 iulie, 740 de bombardiere Halifax și Lancaster, folosind un nou sistem radar, au lovit al doilea oraș german, ca mărime, Hamburgul. Radar-ul german a fost scos, practic, din uz prin răspindirea a mii de fișii de foițe de aluminiu și Hamburgul a fost cuprins de flăcări. În următoarele două dimineți, 68 și, respectiv, 54 de «Fortărețe zburătoare» au preluat ștafeta, dar vinătoarea germană le-a provocat grele pierderi. Până la 2 august, bombardierile britanice au mai revenit în trei nopți, totalul bombelor folosite depășind 8 000 de tone, din care jumătate incendiare. Mai mult de 3 000 de hectare ale Hamburgului au fost devastate, în cenușa fierbinte calcinându-se corpurile a 50 000 dintre locuitorii lui.

Clăbuci de săpun

24 de ore înaintea ultimului raid de la Hamburg, a 9-a Forță Aeriană a S.U.A. aflată în Africa de Nord s-a alăturat C.B.O. Versiunea finală a planului fusese adoptată, la 10 iunie, de Statul Major Combinat. Acesta se reunise la Alger, la insistențele lui Churchill, care, sub motivul examinării la fața locului a planurilor imediate, obținuse consimțământul lui Roosevelt pentru o constatare militară la cartierul general al lui Eisenhower. Aici, Churchill a aranjat ca, imediat după capturarea Siciliei, să se intre în «vîrf» și «tocul» cizmei italițe.

Oficial, planul C.B.O. a devenit Directiva Pointblank, denumire care, ulterior, a fost folosită pentru aspectele strategice ale «ofensivei de bombardament». În ce privește atacul asupra Ploieștiului, este de reținut un raport al lui Eisenhower adresat șefilor săi: «După studierea de către statul major aerian și conferințele de aici cu generalii Marshall (care fusese la Alger cu Churchill — E.P.) și Borne, părerea mea este că Soapsuds («Clăbuci de săpun», noua denumire a lui Statesman — E.P.) este o operațiune importantă și de dorit și recomand să fie înfăptuită în cel mai apropiat moment posibil, permis de antrenament și pregătire. Tedder (locuitorul lui Eisenhower — E.P.) consideră că aceasta ar fi posibil în iunie. În consecință, momentul precis al executării trebuie determinat aici. Două grupuri de B-24, aflate în prezent în Regatul Unit, și un grup de B-24, în prezent în drum via Africa spre Regatul Unit, trebuie să fie reunite aici, cit mai curînd posibil, pentru antrenamente, și în această perioadă să fie disponibile pentru folosirea operațională. S-a decis aici ca primul ministru (Churchill) și generalul Marshall să prezinte concluziile conferinței, a căror substanță e redată mai sus, Cabinetului de război și, respectiv, șefilor de Stat Major S.U.A. Avînd în vedere toate acestea, recomand să se dea ordine Grupului 389 din S.U.A. și la două grupuri din Regatul Unit să sosească aici cit mai curînd pentru a începe antrenamentul, care va include participarea reală (subl. E.P.) în operațiunea Husky. Așa cum se poate întrevedea acum, vom fi în măsură să întreprindem Soapsuds la sfîrșitul lunii iulie (deci, după Husky — E.P.) cu un total de cinci Grupuri grele». Din acest document, ca și din altele ulterioare, rezultă clar că Eisenhower folosea argumentul bombardării Ploieștiului, care, la propunerea lui Churchill, după denumirile de Politicianul și Clăbuci de săpun, fusese rebotezat Tidalwave (Valul seismic), pentru a distrage pe frontul său cit mai multe bombardiere grele dintre cele destinate ofensivei de la bazele din Anglia. În disputa, iscată de acest fapt între generalul Devers, care se afla la Londra în vederea planificării operațiunilor de debarcare în Vest, și Eisenhower, generalii Marshall și Arnold, în dorința unui succes imediat, spectacular și fără participarea britanicilor, i-au dat dreptate celui din urmă. Pentru a-și întări argumentele, la 20 iulie, Eisenhower opinează că Tidalwave să nu constea într-un singur atac, ci «atacurile să continue, presupunîndu-se un succes rezonabil în cursul primului, pînă cînd, după cum afirmă experții noștri, va fi fost realizată între 60 și 70 la sută din distrugerea zonei obiectivului».

Bombardarea Ploieștiului la «joasă înălțime», pe lumină naturală, are loc la 1 august. Stabilirea datei a fost influențată și de faptul că, din acea zi, codul folosit de germani pentru comunicări ale situației meteorologice, și care fusese penetrat de criptografii aliați, urma să fie schimbat, ca de obicei, la început de lună. Au participat la raid 177 B-24, echipajele tota-

* În organizarea aviației americane un wing (regiment) avea două grupuri. Grupul era format din 3 escadrile de avioane de luptă (fiecare cu 25 monotoare și 25 bimotoare) și 4 escadrile în cazul bombardierelor.

OPERATIA
POINTBLANK

lizind 1 726 de oameni; a fost primul raid întreprins de americani avînd o asemenea amploare, distanță și altitudine minimă deasupra țintei. Rapoartele militare americane, deși au evaluat că 42 la sută din capacitatea de rafinare a fost scoasă din funcțiune, au apreciat că misiunea n-a corespuns așteptărilor. În plus, 54 de avioane nu s-au mai întors, 41 fiind doborîte în timpul acțiunii. Bilanțul includea și 532 de aviatori — morți, prizonieri, dispăruți sau internați în Turcia și Bulgaria, ceea ce a reprezentat cel mai mare procentaj înregistrat în vreo misiune aeriană pe tot parcursul celui de-al doilea război mondial.

Mareșalul aerului Arthur Harris, comandantul bombardierelor britanice, a apreciat raidul un exemplu de evaluare greșită pentru o «lovitură vitală», mai ales că s-a constatat, în scurt timp, că fluxul de petrol destinat mașinii de război a Axei n-a fost afectat hotărîtor și, deci, «Tidalwawe n-a fost un succes strategic». Autorii istoriei oficiale a Forțelor Aeriene americane, în temeiul analizelor întreprinse ulterior, inclusiv la fața locului, după 23 august 1944, au afirmat: «Deși pagubele generale au fost grele, n-au fost decisive. Germanii au recuperat capacitatea de rafinare, punînd în funcțiune unități inactice de la Ploiești, și prin rapida reparare a rafinărilor. Speranța unei distrugerii virtuale complete a unui obiectiv selectat, cu rezultate durînd o lungă perioadă de timp, a fost înfrîntă de erorile de execuție. Nu s-a mai elaborat nici un plan de a se continua cu alte atacuri. Pînă în primăvara lui 1944, Ploieștiul a rămas neatins, considerîndu-se că alte obiective tactice și strategice sînt de mai mare importanță decît petrolul, pentru a solicita atenția bombardierelor grele din bazinul Mediteranei».

De fapt, cauzele au fost mai profunde și intim asociate cu un alt revers, produs în aceeași lună, și de la care s-a ajuns, în cursul toamnei 1943, ca participarea americană la bombardamentele strategice să fie reconsiderată și, în bună măsură, temporar sistată. Un atac întreprins la 17 august asupra uzinelor de avioane Messerschmitt din Regensburg, acompaniat de un raid asupra uzinelor de rulmenți din Schweinfurt, la care au participat, în total, 516 bombardiere ale celei de-a 8-a Forțe Aeriene, s-a soldat cu pierderea a 60 de Fortărețe zburătoare. Analistii Forțelor Aeriene americane au apreciat că pierderile ar fi fost și mai mari (cota «acceptabilă» era considerată de 5 la sută), dacă aparatele trimise la Regensburg s-ar fi înapoiat în Marea Britanie și nu ar fi fost în prima, în fapt și ultima, navetă spre bazele din Africa de Nord.

Raidurile din august au zdruncinat convingerea că, datorită dotărilor lor, Fortărețele zburătoare și Liberatoarele pot înfrunta singure aviația inamică de vînătoare. Trei săptămîni n-a mai fost întreprins nici un raid, după care au urmat acțiuni limitate ca rază, pentru a se asigura protecția cu avioane de vînătoare.

Astfel, anul 1943 s-a încheiat, fără ca bilanțul bombardamentelor anglo-americane să fi putut înscrisu o contribuție decisivă, dar nici măcar semnificativă la prăbușirea Germaniei. Acesta a fost anul în care al III-lea Reich a suferit înfrîngerea fatală, din iulie, de la Kursk, care a pus sigiliul pe cîștigul în cel de-al doilea război mondial și în urma căreia, deși operațiunile militare în Europa au mai continuat doi ani, armata germană n-a mai reușit să reia inițiativa strategică. Oricum, judecînd după calendar, marile acțiuni de bombardament asupra Germaniei și Europei ocupate au survenit după victoria sovietică de la Kursk. În pofida marilor distrugerii din orașe, a carnajului de la Hamburg, moralul inamicului nu s-a prăbușit și propaganda nazistă s-a folosit de bombardamentele în masă pentru a stimula ura împotriva aliaților și a accepta să lupte «pînă la sfîrșitul amar».

Nici economia de război n-a putut fi zdruncinată hotărîtor de bombardamentele anului 1943. Refacerea uzinelor și instalațiilor a ținut pasul cu distrugerile, stocurile de materiale vitale n-au fost afectate periculos și importurile esențiale menținute, în pofida pagubelor suferite de căile ferate și materialul rulant. Media lunară a producției de muniții a fost de 225 800 tone, de blindate — 10 453, de avioane — 2 091; erau cote superioare anilor anteriori.

Tot în 1943, circulația medie zilnică a vagoanelor de cale ferată a fost de 139 000. «În timp ce, în anul 1939, în uzinele de hidrogenare au fost produse 2 milioane tone de carburant (cifra calculată în cantitățile de petrol mineral și incluzînd carburantul de automobil), în timpul războiului și pînă în 1943 această cifră a fost adusă la 5 700 000 tone, datorită construcției de noi uzine — îi raporta, la 19 aprilie 1944, ministrul armamentelor și producției de război, A. Speer, lui Hitler. Noile uzine de construcție vor permite să se atingă o producție anuală de 7 100 000 tone».

1943 a fost, de asemenea, anul eliminării complete a Axei din Africa, ocupării Siciliei și pătrunderii anglo-americane în sudul Peninsulei Italiene. O astfel de suită de evenimente a alimentat ideea, chiar înainte de semnarea armistițiului de către guvernul Badoglio, că Italia — britanicii preconizau partea ei de nord — s-a devină o nouă bază pentru «o ofensivă generală de bombardament», eliminîndu-se «necesitatea aeroporturilor turcești». Acest punct de vedere a fost acceptat, la 20 august, la Conferința Roosevelt-Churchill de la Quebec.

O discordie tot a rămas, deoarece în Quebec britanicii au insistat ca, în timpul operațiunilor în Italia, să se ajungă la aeroporturile din valea Padului, pentru a fi folosite în ofensiva de bombardament împotriva Germaniei. Americanii apreciau că aeroporturile din zona Romei ar fi fost satisfăcătoare. Ei suspectau argumentul britanic ca încadrîndu-se în «atracțiile» nord-estului Italiei, care să amîne declanșarea invaziei prin nord-vestul Franței și să fixeze forțele anglo-americane într-o zonă care să ducă din altă direcție spre Balcani și Europa centrală.

Doă luni mai tirziu, în timpul Conferinței miniștrilor de externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii, de la Moscova, generalul britanic Ismay, șeful Statului Major al ministrului apărării, a declarat în sedința din 20 octombrie: «Este de sperat că, în scurt timp, vom fi în posesia aeroporturilor din vecinătatea Romei, care ne vor da posibilitatea să atacăm importante industrii de război în sudul Germaniei, Austriei, Cehoslovaciei și României cu aproape aceeași intensitate cu care am atacat nordul Germaniei în cursul ultimului an»^{*}. De fapt, după ocuparea, la 1 octombrie, a marelui complex de aeroporturi de la Foggia, din călcîiul cizmei italiice, se decisesse la Washington ca acesta să fie refăcut în vederea folosirii pentru ofensiva strategică de bombardament pînă la sfîrșitul lunii și să se creeze un comandament

* Trupele anglo-americane au pătruns în Roma la 4 iunie 1944.

strategic, a 15-a Forță Aeriană, activată în noiembrie. Dar încetineala în aplicarea măsurilor practice a făcut ca bombardierile grele să poată fi amplasate aici abia în decembrie, iar pistele să devină utilizabile în ianuarie 1944.

Între timp, s-a adăugat un nou factor, care, luând ca justificare optimizarea bombardamentelor asupra țințelor economice strategice germane, avea în vedere scopuri mult mai largi, de la presiunea politică în țările controlate de Berlin și obținerea de baze aeriene, până la culegerea de informații în răsăritul Europei. La 29 noiembrie, la Conferința de la Teheran, președintele Roosevelt i-a înmănat lui I.V. Stalin un document prin care cerea urgentarea măsurilor de aplicare a propunerilor americane din timpul Conferinței de la Moscova, prin care «să se pună la dispoziție în U.R.S.S. baze aeriene unde avioanele Statelor Unite ar putea să se alimenteze cu carburanți, să efectueze reparații urgente, să-și completeze munițiile».

Materializarea acestui proiect în primăvara următoare, capacitatea operativă pe care o atinsese complexul de baze de la Foggia, stadiul avansat al pregătirilor pentru Overlord (invazia în Franța), care reclama abaterea atenției Germaniei, menținerea dispersării forțelor ei aeriene și paralizarea sistemului de transport, au reintrodus și problema unei ofensive asupra țințelor petroliere, asupra cărora, de la declanșarea războiului și până la 1 mai 1944, fuseseră lansate doar 1,1 la sută din toate bombele folosite de aviația anglo-americană, respectiv 4 000 tone. Totuși, deși disputele privind ofensiva asupra petrolului au fost aprige, începutul ei nu s-a datorat faptului că adepții strangulării combustibilului Wehrmachtului ar fi obținut câștig de cauză, ci priorității acordate paralizării sistemului de transport și includerii bombardamentelor asupra unor capitale ale țărilor din Balcani printre obiective, în scopul exercitării de presiuni politice.

„Săptămîna mare“

În prima lună și jumătate a anului 1944, cu vremea ei de iarnă grea și cer acoperit, a scăzut activitatea atacurilor de zi «de precizie». Încă o dată, în pregătirea Suzeranului (Overlord), uzinele angajate în producția aeronautică se aflau în vizor. Se aprecia că șase zile de vreme bună ar fi suficiente pentru provocarea unei lovituri decisive. La 19 februarie, meteorologii au raportat că cerul deasupra Germaniei devine senin. A doua zi, a început «săptămîna mare», cum au denumit-o aviatorii aliați, cu primul raid american de 1 000 de avioane. În decurs de o săptămîna, a 8-a Forță Aeriană a efectuat 3 300 ieșiri, a 15-a Forță Aeriană — 500, iar bombardierile strategice britanice — 2 351. Producția de avioane germane n-a fost, însă, serios afectată, și pe parcursul anului a marcat chiar cel mai înalt nivel de producție din cursul războiului.

Deși unii generali americani așteptau că vulnerabilitatea dispozitivului german ar putea fi sporită și aviația inamică paralizată prin atacarea masivă a surselor de petrol sintetic și natural, punctul lor de vedere n-a prevalat. Locțiitorul lui Eisenhower, mareșalul aerului Tedder, a susținut că, până la declanșarea Overlord, nu va fi timp suficient pentru a se provoca pagube serioase producției de petrol și a insistat ca toate forțele aeriene aliate disponibile să fie folosite în dislocarea sistemului feroviar al Europei occidentale «pînă la punctul în care traficul militar german abia să se mai poată mișca». La 26 martie, generalul D.D. Eisenhower a aprobat oficial planul de bombardament al transporturilor feroviare.

Corespunzător Directivei din 13 februarie, Forțelor Aeriene Aliate din Mediterana li se stabilise să atace «ține în sud-estul Europei — orașe, transport și alte obiective de dorit în Balcani și în țările satelite», dar numai «cînd condiții meteorologice sau tactice împiedicau operațiunile împotriva obiectivelor Pointblank sau în sprijinul operațiunilor terestre în Italia». Astfel, se dădea, parțial, curs insistențelor britanice «de a-i bombarda pe sateliți pentru a-i scoate din război sau cel puțin să-i forțeze pe germani să-i ocupe».

Cum cea de-a 15-a Forță Aeriană americană din Italia era subordonată, tactic, și Comandamentului Orientalului Mijlociu (M.T.O.) de la Cairo, în cele din urmă Statul Major Combinat, sub presiunea britanică, i-a atribuit comandantului M.T.O. (generalul englez M. Wilson) autoritatea de a ordona atacuri ale bombardierilor grele asupra obiectivelor politice, cînd considera că asemenea lovituri sint de folos. Începutul fusese făcut încă la 10 ianuarie 1944 prin bombardarea Sofiei, care a marcat și declanșarea atacurilor aeriene asupra unor capitale din Balcani. La 4 aprilie, a survenit bombardarea Bucureștiului, care a deschis seria bombardamentelor americano-engleze asupra României.

În acest context, survine, la 5 aprilie, bombardamentul asupra Ploieștiului, care oficial a avut ca obiectiv triajul dar, cum constată autorii istoriei Forțelor Aeriene americane, «cele mai multe dintre cele 588 de tone de bombe, cu mai mult decît o inexactitate prin coincidență, au lovit și avariat grav grupul de rafinării Astra din vecinătate. Americanii nu au proclamat deschiderea ofensivei împotriva petrolului, chiar și în sintezele secrete de informații militare, dar, la 17 și 24 aprilie, mari forțe de bombardiere grele au atacat din nou triajul din Ploiești, așteptîndu-se ca cele mai multe dintre bombe să producă avarii «incidentale» rafinăriilor». Între timp, la 19 aprilie, generalul Eisenhower a autorizat verbal inițierea unei ofensive limitate împotriva producției germane de petrol. Una dintre urmări a fost că, între 5 aprilie și 18 august 1944, Ploieștiul a fost bombardat de 38 de ori, ziua, și de 12 ori, noaptea, reducîndu-se cu 53 la sută capacitatea de rafinare față de anul anterior, provocîndu-se mari pagube și numeroase victime în rîndul populației civile, americanii pierzînd 286 avioane și 2 829 morți sau prizonieri, iar englezii 38 de aparate și 36 prizonieri.

După debarcarea în Normandia, la 8 iunie, campania împotriva petrolului german a devenit un obiectiv oficial vizînd rafinăriile de la Ploiești, Viena, Budapesta, Hamburg, Bremen și Hanovra, uzinele de petrol sintetic din Germania (între acestea, avînd prioritate cele din bazinul Ruhrului), Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia. Din mai 1944 și pînă la încheierea războiului în Europa, asupra acestor obiective au fost lansate peste 200 000 tone de bombe, care reprezentau însă numai circa 15 la sută din întreaga cantitate de bombe folosite în Europa de aviația anglo-americană.

Evaluarea oficială globală a consecințelor bombardamentelor strategice, încheiată la Washington, la 31 octombrie 1945 (Efectele bombardamentelor strategice asupra economiei de

OPERATIA
POINTBLANK

război germane, Studiul bombardamentelor strategice S.U.A., Divizia efectelor economice generale) consemna opinia unor experți că atacarea obiectivelor petroliere s-a făcut cu mare întârziere, «situația petrolieră a Germaniei nedevenind critică» până în primăvara-vara 1944, că, pe vremea C.B.O., s-a pus un prea mare accent pe instalațiile de combustibil sintetic, unde se producea foarte puțină benzină de aviație. Unii analiști americani au opinat că, de fapt, în reușita Overlord, bombardarea obiectivelor petroliere n-a adus contribuția scontată, dat fiind întârzierile în începerea lor. Conform judecății mareșalului aerului britanic, Lord Trenchard, «dacă întreaga putere a Comandamentului de bombardament ar fi fost plasată împotriva industriei petroliere și chimice, și nu trimisă să continue asalturile masive asupra orașelor, ar fi existat puține dubii ca problema să fi fost rezolvată acolo și atunci».

La transformarea situației petroliere a Germaniei din precară în catastrofală, la scăderea producției și importurilor ei petroliere, între primul și ultimul trimestru al anului 1944, cu două treimi, o contribuție decisivă a adus-o Actul de la 28 August. Deși, în momentul respectiv, petrolul din România conta doar cu un sfert la disponibilitățile totale ale Germaniei cu combustibil lichid, după cum scria autorul britanic Chester Wilmot «tăierea aprovizionării din România a fost indeosebi serioasă, fiindcă a coincis cu un declin dezastruos al producției rafinăriilor (de combustibil) sintetice din Reich (ca urmare a bombardamentelor). Dublul dezastru din România și din Reich a creat o situație care amenința să devină catastrofală. În martie, rafinăriile lui Hitler de petrol natural și sintetic furnizau 958 000 tone produse petroliere finite. În august, totalul era de numai 345 000 tone, din care numai 18 000 tone benzină de aviație».

Desigur, în absența acestui factor, care a redus practic mobilitatea și eficiența aviației și armatei germane, însăși lupta finală a coaliției antihitleriste ar fi fost mai dificilă și cu pierderi mult mai mari. De altfel, în momentul în care revoluția română — cum o definea chiar Churchill —, prin propriile ei mijloace își asigurase controlul întregii zone petroliere și a pus-o la întreaga capacitate posibilă la dispoziția războiului antihitlerist, ministrul armamentelor și producției de război al Reichului, A. Speer, îi raporta, la sfârșitul lunii august 1944, lui Hitler că situația petrolieră a Germaniei conține, de acum, «toate semnele prevestitoare de catastrofă». Citeva zile mai târziu, Statul Major Combinat de la Washington a ordonat, pentru prima oară, aviației strategice de bombardament de pe teatrul de operațiuni european să situeze rafinăriile de petrol pe care le mai deține Germania ca obiectiv «de cea mai înaltă prioritate».

Albert Speer, în cursul interogatoriului luat, la 18 iulie 1945, de organele de informații militare secrete anglo-americane, afirma: «Criza combustibilului lichid s-a resimțit mai întâi în categoria celui pentru aviație. Stocurile de petrol natural românesc aflate în Germania permiteau producerea de combustibili atât pentru motoare (de avion), cât și Diesel, pentru citeva luni. Examinând această problemă trebuie luată în considerare rezerva O.K.W. și, în același timp, reducerea cantităților în circulație (în urma pierderii surselor românești). În ce privește Luftwaffe, criza combustibilului lichid a devenit insuportabilă, începând din septembrie 1944, de cînd, de la această dată, alocația a fost tăiată la 30 000 tone pe lună, în timp ce necesarul lunar se cifra între 160 000 și 180 000 tone. Cît privește Armata (terestră), criza combustibilului lichid, care, și în acest caz, s-a datorat dificultăților de aprovizionare, a devenit catastrofală pentru prima oară în timpul ofensivei de iarnă din 16 decembrie 1944 (împotriva armatelor anglo-americane în Ardeni — E.P.) și a fost, de asemenea, substanțial răspunzătoare pentru prăbușirea rapidă a defensivei germane împotriva străpungerii rusești de la capul de pod Baranov. Existau aproape 1 500 de tancuri (germane) gata să intre în acțiune, dar nu dispuneau decît de una sau două unități de aprovizionare cu combustibil și, prin urmare, au fost imobilizate».

Dislocarea sistemului de transport în bazinul Ruhr-ului, ocuparea Sileziei de către Armata Sovietică și eliberarea Lorenei de către americani și francezi nu numai că au strîngut industria de oțel a Germaniei, dar și orice posibilitate de recuperare în producția de combustibil sintetic, a cărei bază era cărbunele. Cînd s-a produs, în februarie 1945, distrugătorul raid anglo-american asupra Dresdei, nu a existat nici un fel de apărare aeriană a orașului, deși industria germană a continuat să producă 1 000—2 000 avioane pe lună, pînă cînd războiul s-a încheiat.

Sfîrșitul războiului în Europa a consemnat, în bilanțul său, că asupra Germaniei au fost lansate aproximativ cîte 680 000 tone bombe de către forțele aeriene britanice și, respectiv, americane. «Unii partizani ai puterii aeriene — scria istoricul militar american C.B. MacDonald — vor încerca să susțină că rezultatul bombardamentelor strategice a îndeplinit prezicerile teoreticienilor din anii '20 și '30 că forța aeriană poate face totul. Dar evenimentele au dovedit că arma aeriană, fiind teribil de puternică, nu se dezvoltase încă în armă a deciziei... Al doilea război mondial în Europa a demonstrat, așa cum o făcuseră războaiele anterioare, că decizia survine în urma ciocnirii armatelor pe pămînt. Dacă înhămarea de către om a atomului va schimba aceasta, rămîne de văzut».

Au cîștigat bombardierile războiului? Istoricul britanic Peter Calvocorressi dă, de asemenea, un răspuns negativ. «Lăsînd la o parte pretenția inadmisibilă că bombardamentele au cîștigat sau puteau să cîștige, numai ele, războiul, apare o problemă diferită: în ce măsură bombardamentele, ca factor nu independent, ci subsidiar, au scurta războiul. Nici un răspuns precis la o astfel de întrebare nu este posibil, dar, în general, este potrivit să se reamintească faptul că bombardamentele aliate au deviat puterea aeriană germană de pe fronturile ofensive spre apărarea Reichului, au deviat forța de muncă germană — 1,5 milioane oameni, mulți dintre ei calificați — pentru lucrări de reparații și reconstrucție. Probabil, aceste contribuții trebuie să fie adjuocate ca surse subsidiare ale înfrîngerii Germaniei».

Cînd gongul final al celui de-al doilea război mondial în Europa a sunat, craterele de bombe puteau fi emblema unui număr enorm de orașe ale continentului, în care 100 de milioane de oameni fuseseră reduși la condițiile de existență ale Evului Mediu. Multe capitale zăceau în ruine și mari orașe fuseseră complet distruse.

Victoria în Europa asupra fascismului a survenit trei luni înaintea lansării primelor — și atunci singurelor — bombe atomice de la Hiroshima și Nagasaki.

Eugen Preda

DICTIONAR ONAR • DICTI AR • DICTION CTIONAR CTIONAR • D NAR • DICTI • DICTIONA TIONAR • DIC CTIONAR

de materii prime

În ultimele decenii, numeroase metale s-au văzut înlocuite, în cele mai diverse domenii, cu masele plastice. În viața de zi cu zi, și zincul pare a fi trecut pe un plan secundar. Gălețile, streșinile și burlanele — la care ne gândim poate cel mai adesea când rostim cuvântul zinc — au început să fie frecvent confecționate din material plastic. A trage, de aici, concluzia că acest metal și-a pierdut din importanța economică ar fi, însă, greșit. Astăzi, el este mai căutat chiar ca altădată în industria prelucrătoare de metale. Și aceasta, datorită faptului că, aplicat pe suprafața metalelor, le protejează împotriva coroziunii. Așa spre exemplu, de când plăcile de oțel de pe carena navelor sînt zincate, riscul «ruginirii pe dedesubt», care se menține la simpla vopsire, a putut fi considerabil redus. Drept urmare, perioada de staționare la docuri, pentru reparații, s-a scurtat, costurile acestora s-au diminuat și, firește, durata vieții navelor a fost prelungită. În plus, zincarea este mai ieftină decît vopsirea convențională în mai multe straturi. Oricum, astăzi mai mult de o treime din consumul de zinc este datorat proceselor de «preparare» anticorozivă a tablei, platbenzilor, tevilor, sîrmei, a altor numeroase produse din metal. Al doilea domeniu important de utilizare a zincului este cel al tehnicii aliajelor: din com-

Oferim cititorilor alte file din «Dicționarul de materii prime» a cărui publicare am început-o în primul almanah «Lumea». Este un dosar de stringentă actualitate, evidențiată și de evenimentele ultimului an. Într-o lume marcată de decalaje și contradicții, materiile prime joacă un rol vital; rol ce trebuie, însă, plasat în contextul unor realități ce revendică insistent o nouă ordine economică internațională.

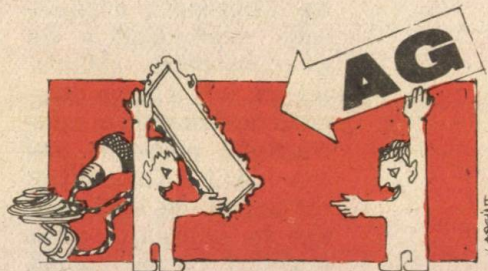
binația sa cu arama rezultă, după cum se știe, alama, solicitată mai ales în mecanica fină și electrotehnică. O pătrime din întreaga producție de zinc este folosită în această direcție. O cincime este absorbită de așa-numitele aliaje turnate prin presiune, folosite la fabricarea unor piese de gabarit mic pînă la mijlociu, cum sînt, spre exemplu, carburatoarele, armăturile, ornamentele etc. Drept urmare, industria constructoare de automobile constituie ramura economică căreia îi revine cel mai mare quantum din consumul de zinc, cu toate că și o serie de alte industrii (de coloranți, farmaceutică) îl folosesc în cantități apreciabile.

Pe continentul nostru, însemnătatea zincului a fost tirziu descoperită. În antichitate, el nu era enumerat între cele șapte metale «de sine stătătoare», respectiv aurul, argintul, cuprul, plumbul, cositorul, fierul și mercurul. Îl foloseau — fără, însă, a-și da seama — romanii, care obțineau alama din alierea smithsonitului (un mineral ce conține zinc) cu arama. Cînd, la sfîrșitul Evului Mediu, comercianții au adus pe continentul nostru zinc din China și India, unde prelucrarea acestui metal era de timpuriu cunoscută, el a fost socotit o varietate de cositor. Ca produs secundar, rezultat din exploatarea minieră a plumbului, era considerat, încă pînă în sec. al XIX-lea, lipsit de valoare. Numele îi provine de la forma deosebită cu zimți (în lb. germană, de unde a fost preluată denumirea metalului, «zinkig» înseamnă «dîntat») a vaselor în care era captat, la topirea plumbului, pentru a fi separat de acesta.

Cererea de zinc a cunoscut o creștere spectaculoasă odată cu dezvoltarea electroindustriilor, care s-a dovedit o mare consumatoare de alama. Astfel, dacă în urmă cu o sută de ani producția de zinc se cifra la 100 000 tone, în prezent ea se ridică la circa 6 milioane tone.

Între principalele metale neferoase, zincul deține locul trei, după aluminiu și cupru. Minele de zinc este extras în peste 40 de state. În Canada, Australia și S.U.A. se extrage jumătate din cantitatea de minereu de zinc dislocat în

minele existente în țările occidentale. S.U.A. își acoperă din producția proprie circa 40 la sută din necesarul de zinc. Canada și Australia, în schimb, exportă mari cantități de minereu de zinc. Japonia, Peru, Mexic și Zair sînt, de asemenea, state în care extracția acestui minereu deține proporții însemnate. În ceea ce privește capacitățile de prelucrare a minereului, cele mai importante se află în Japonia, Canada, S.U.A., Australia, Belgia, R.F.G., Franța și Italia.

Cel mai adesea asociem licărirea calmă a acestui metal podoabelor, tacimurilor, tabacherelor, capacelor de ceas și, firește, chiar înaintea acestora, monedelor. Totuși, domeniul în care este el, astăzi, cel mai utilizat este cel al fotografiei, argintul constituind o componentă importantă a peliculei de emulsie ce acoperă filmele și hirtia fotografică. Spre exemplu, o țară dezvoltată, de mărime mijlocie, consumă anual pentru filmele Röntgen, folosite în policlinici și spitale, circa 15 tone de argint. Pe locul doi în ceea ce privește consumul din acest metal prețios (a patra parte din producție) se situează ramura electrotehnicii și electronicii, unde argintul este utilizat mai ales pentru confecționarea contactelor, conductoarelor, siguranțelor, bateriilor. Și abia locul trei (cu 13 procente din totalul extracției) este deținut de fabricarea diverselor obiecte și a podoabelor. Argintul este, de asemenea, utilizat în proporții însemnate pentru aliaje, brazuri, catalizatori, oglinzi, variată aparatură de laborator, în tehnica galvanizării, precum și în scopuri medicale.

Argintul este atât de solicitat de industrie datorită proprietăților sale chimice specifice, înaltei sale conductibilități, ductibilității și maleabilității sale deosebite. Are multe asemănări cu aurul, în plus este un element de 20 de ori mai frecvent aflat în sol decât «metalul galben». Față de acesta, are dezavantajul oxidării, cu timpul primind o culoare maroniu spre negru, din cauza cantităților — reduse, de altfel — de hidrogen sulfurat aflate în atmosferă.

Istoria argintului este străveche, fiind, alături de aur și cupru, un metal de timpuriu cunoscut și utilizat de om. Egiptenii cunoșteau argintul cu 4 000 de ani înaintea erei noastre. Era, însă, pentru ei, de două ori mai scump decât aurul deoarece, în teritoriile africane ale puterii faraonilor, nu se extrăgea. Zăcămintele de argint cunoscute în antichitate erau situate în India, Asia Mică, Cipru, Sardinia și, îndeosebi, în Peninsula Iberică. Aici, fenicienii care o colonizaseră (secolele XI—VIII î.e.n.) exploatau mine de argint extrem de productive, devenite mai târziu principale surse de venituri ale Cartaginei. Și distrugerea de către romani a cetății (146 î.e.n.) nu este cu totul străină de «foamea» de metale prețioase; romanii puseseră în circulație, cu cîteva decenii mai înainte, denarul de argint ca mijloc de plată și este de presupus că, de-atunci, ei puseseră ochii pe minele cartagineze din Spania.

Și la persani argintul era bine cotate. Darius I (care a murit în 146 î.e.n.) încasa anual din provinciile imperiului său, sub formă de impozite, peste 14 500 de talanți, conținând circa 400 tone argint. Monedele erau topite și argintul dobîndit turnat în lingouri, folosite apoi ca mijloc de plată în comerț. Vechii greci, care își finanțau războaiele cu argint, au dat acestui metal prețios numele de «argyros», ceea ce, în traducere, înseamnă «cel ce strălucește», devenit la romani «argenteum». Și astăzi, de exemplu, francezii spun «argent» și argintului și banilor. În Evul Mediu au fost descoperite noi zăcămintele de argint pe întreg teritoriul Europei. Și este interesant de aflat că, de aici, din Europa, provine și numele... monedei americane. Astfel, cuvîntul «dolar» are la origine cuvîntul «taler», moneda bătută din argintul Boemiei; ea și-a luat numele după mina din Joachimsthal, locul de unde se extrăgea prețiosul metal. La început, deci, numită «Joachimsthaler», moneda a devenit mai târziu «taler», metamorfozat, peste ocean, în «dolar».

Cu timpul însă, «centrul de greutate» geografic al dobîndirii argintului s-a deplasat în alte zone geografice. Astăzi, spre exemplu, continentul american deține principala pondere în această direcție, rolul Europei devenind lipsit de importanță. Bogatele resurse de metale prețioase din Mexic și Peru au ațîțat, în secolul al XVI-lea, lăcomia conquistadorilor iberici Cortes, Balboa, Pizarro și a altora. Dar și în Canada, ca și în S.U.A., cantitățile de argint extrase anual s-au vădit relativ importante. Se pare că, în regiunile de frontieră ale statului american Arizona, ce aparțineau odinioară Mexicului, fragmentele de argint se aflau răsîndite pe sol ca pietrele, unele cîntărind circa 100 pînă la 200 de kilograme, iar, în cazuri deosebite, chiar 2,5 tone. În zilele noastre argintul pur aproape că nu mai este exploatat. De obicei, el este obținut ca produs secundar la topirea galenei, calcopiritei și sfaleritei, minereuri al căror conținut de argint se situează, cel mai adesea, sub un procent. Argintul brut este transformat apoi, prin procese electrolitice, în argint fin, folosit pentru producerea diferitelor obiecte.

Principalii producători de argint ai lumii sînt U.R.S.S., Mexic, Peru, Canada, S.U.A., Australia, Polonia.

Bauxita — denumită astfel după localitatea unde s-a extras pentru prima oară, respectiv Les Baux, din sudul Franței — este cea mai importantă materie primă folosită la obținerea aluminiului. Cînd conținutul în oxid de aluminiu al rocii nu scade sub 50 procente, zăcămintul este considerat rentabil pentru exploatare. Este, însă, tot atât de adevărat că, în actualele condiții de sporire a cererii de aluminiu și, în consecință, de bauxită pe piața mondială, sînt valorificate și zăcămintele cu un conținut mai sărac. Extragerea rocii se face

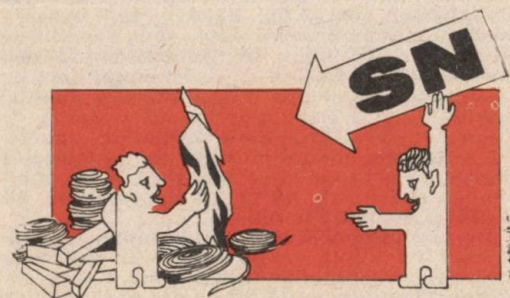
din exploatare «la zi» sau din subteran, respectiv din galerii săpate în adâncimea solului.

Cele mai mari rezerve de bauxită sînt concentrate în Africa, Australia și America Latină. Zăcămintele cunoscute în prezent ajung, potrivit experților, pentru asigurarea cu bauxită a industriei de aluminiu încă multe decenii de acum înainte. În orice caz, în anii ce urmează se preconizează o exploatare și mai intensă a rocii, un factor stimulator al cererii de bauxită constituindu-l, fără îndoială, calitățile deosebite ale aluminiului — rezistență la agenți chimici, la acțiunile corozive ale aerului și apei, conductibilitate electrică și termică ridicată, ductibilitate, densitate mică etc. — care-l recomandă în tot mai numeroase domenii ale economiei.

La mijlocul anilor '40 Europa a cedat spațiului caribian întietatea în ce privește producția de bauxită, zăcămintele deschise de monopolurile nord-americane în Jamaica, Haiti și Republica Dominicană vădindu-se extrem de bogate. Ele au fost exploatate într-un tempo rapid, producția fiind prelucrată preponderent în S.U.A. și Canada.

După 1960, s-au impus atenției zăcămintele din Africa occidentală (Ghana, Guineea, Sierra Leone), ca și cele de pe coasta de nord-est a Americii de Sud (Surinam, Guyana), iar, la începutul anilor '70, în fruntea listei producătorilor de bauxită se plasează Australia, menținându-se și în prezent pe acest loc. Zăcămintele din Australia se numără printre cele mai bogate din lume. Principalele exploatare se află în nordul peninsulei York din statul federal Queensland și în peninsula Arnhem, din Teritoriul de Nord. Cea mai mare parte a bauxitei este exportată în stare brută, îndeosebi în Japonia și R.F.G.

Guineea, al doilea producător de bauxită al lumii, dispune de zăcămintele considerabile în nord-vestul țării, lângă Boké, de unde se extrag circa 9 miliarde tone anual. Rezerve de bauxită se găsesc, de asemenea, la Touge și Dabola, în centrul țării.

În aliaj cu arama, cositorul a fost folosit de oameni cu multe secole înainte de era noastră: este vorba, firește, de bronz. Pe valea Eufратului, Tigrlui, Nilului — din bronz se confecționau obiecte casnice, podoabe și arme. Cele mai importante zăcămintele de cositor cunoscute pe vremea aceea se aflau în Asia Centrală. Fenicienii, neîntrecuți navigatori, îl aduceau însă și din Britania (Cornwall), căreia, din această cauză, i-au spus «insula cositorului».

În secolul al XII-lea, metalul alb-argintiu a fost extras și din munții Erzgebirge — Saxonia. Firmele din Europa au început însă să se aprovizioneze cu cositor din surse mai bogate și mai ieftine abia în secolul al XIX-lea. Principalul furnizor a devenit regiunea Asiei de sud-est. Acolo — în așa-numita pe atunci Malaya —, cu prilejul reconstruirii unui palat distrus de incendiu, s-au

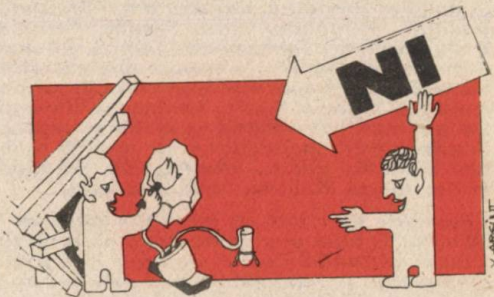
găsit în sol granule de cositor topit. Cercetările efectuate au scos, curînd, la iveală unul din cele mai mari zăcămintele de cositor din lume.

La începutul secolului nostru, un zăcămint de cositor extrem de valoros a fost descoperit în Bolivia. Avînd dificultăți ca urmare a unei tulburi afaceri financiare, niște funcționari de bancă i-au ipotecat lui Simon Itturi Patino o mină din Anzi, considerată fără prea mare valoare. Și tocmai această mină s-a dovedit a fi, la o cercetare mai atentă, un veritabil tezaur. Valorificînd considerabilele cantități de cositor extrase de aici, Patino a acumulat imense bogății, a pus mina pe exploatare miniere în diferite colțuri ale lumii, și-a creat bănci, a deschis companii de navigație etc. Viața mizeră a minerilor care trudeau pentru el nu a cunoscut, însă, nici o modificare. Și nici viața țării. Bolivia a rămas, pînă în zilele noastre, una din cele mai sărace țări. (Grupul Patino, căruia îi revenea 45 la sută din producția boliviană de cositor, a fost naționalizat în 1952).

Dezvoltarea industrială a accelerat cererea de cositor, calitățile sale recomandîndu-l unor tot mai numeroase domenii. Este un metal maleabil, ductil, laminabil, poate fi cu ușurință topit, nu este vătămător pentru sănătate și, pe deasupra, este rezistent la corziune. Industria ambalajelor îl utilizează în proporțiile cele mai mari, ei revenindu-i de la o treime pînă la jumătate din consumul total de cositor al lumii. Cositorul mai este folosit pentru diverse aliaje, producerea metalelor antifricțiune (combinat, în diferite proporții, cu plumb, antimoniu și cupru) și pentru așa-zisa sudură moale. În aceste domenii, ramurile consumatoare sînt, în primul rînd, construcția de mașini, electrotehnica și electronica. Unui camion, spre exemplu, îi sînt necesare cîteva sute de grame de cositor, unui televizor — circa 50 g. Utilizări diverse, din ce în ce mai mari, își găsește în producția militară.

Zăcămintele de cositor sînt chiar mai rare decît cele de aur. Din punct de vedere economic, cea mai mare importanță o dețin exploatarele de cositor din Asia de sud-est (Malayesia, Thailanda și Indonezia), care reprezintă jumătate din totalul producției mondiale. Urmează cele din Bolivia, care furnizează circa 12 procente din producția mondială, U.R.S.S. și China — 13 și, respectiv, 10 procente. O oarecare pondere dețin, de asemenea, ca producători, Australia, Brazilia, Nigeria, Zair, Marea Britanie și Africa de Sud.

Există o tendință puternică la ora actuală, datorită prețurilor ridicate practicate de monopolurile cositorului, de înlocuire a acestui metal cu aluminiu, mase plastice, sticlă, hirtie, tablă cromată. S-au făcut, de asemenea, progrese însemnate în tehnologiile de recuperare a cositorului din materialele folosite.

Cererea de nichel a crescut odată cu sporirea producției de oțel. Nichelul, acest metal rezistent,

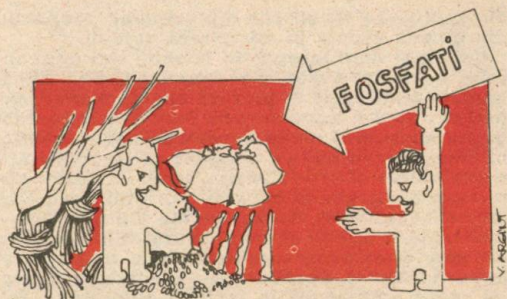
de culoare argintie, ce nu se găsește în natură în stare pură, ci doar în combinație mai ales cu metalele rare, cu cobaltul și cuprul, are o calitate de neprețuit: nu corodează nici în atmosferă, nici în apă, nici în contact cu substanțele alcaline. În plus, cîteva procente de nichel adăugate oțelului sînt suficiente pentru ca duritatea și rezistența acestuia să fie sporite spectaculos. Este motivul pentru care aproape 40 la sută din producția mondială de nichel primar este dirijată spre procesele de «innobilare» a oțelului. Spre deosebire de alte metale folosite, de asemenea, la «innobilare», cum sînt, spre exemplu, cromul și molibdenul, nichelul are o arie mai largă de aplicabilitate. Astfel, circa 20 la sută din producția de nichel este utilizată pentru obținerea a aproape 3 000 de aliaje, necesare la fabricarea unor diverse sortimente de tablă, profile, țevi și chiar monezi. Îndeosebi conductele din aliaj de cupru-nichel sînt solicitate în construcția centralelor electrice, a navelor și, bineînțeles, pentru instalații folosite în industria chimică.

Cuvîntul «nichel» provine din germana veche, desemnînd spiriduși ai muntelui, puși veșnic pe ghiduși, pe farse. Mineralul găsit întîmplător, în Evul Mediu, de minerii saxoni, ci nu putea fi cu nici un chip topit, a fost pus de aceștia pe seama unei asemenea farse făcute de spiriduși și, pentru că, inițial, au crezut că-i vorba de aramă, l-au botezat «cuprunichel». Abia mai tîrziu, în 1751, suedezul A.F. Cronstedt a ajuns la concluzia că «mineralul spiridușilor» conținea, de fapt, un element necunoscut pînă atunci în Europa. Numele îl avea la îndemînă: i-a spus nichel. Metalul sub formă relativ pură n-a putut, însă, fi obținut decît după alți 50 de ani. La începutul secolului trecut, nichelul mai era considerat încă un metal nobil, deoarece se lăsa greu separat de metalele cu care se afla în combinație, cantitățile rezultate fiind, totodată, extrem de reduse. Cînd s-au descoperit, însă, zăcămintele mari în Noua Caledonie (1854) — colonie franceză în Pacific — și, cu prilejul construirii unei căi ferate, în provincia canadiano-britanică Ontario (1883), valorificarea la scară industrială a nichelului nu a întîrziat să apară.

Primele oțeluri combinate cu nichel au fost introduse în producție de francezi și britanici, descoperirea lui M. Faraday contribuind în mare măsură la această realizare. Rezistența ridicată a oțelurilor rezultate a trezit imediat interesul industriei de armament, îndeosebi constructoare de tancuri. În industria neferoaselor pătrunde, cu mare succes, din 1962, cînd aliajul din cupru și nichel folosit pentru prima oară la fabricarea unor conducte și-a vădit virtuțile.

Deși, la ora actuală, nichelul este obținut pe toate meridianele, principalul quantum al producției mondiale (peste patru cincimi) este obținut în Uniunea Sovietică, Canada, Noua Caledonie, Australia, Indonezia, Cuba, Filipine, Africa de Sud și Republica Dominicană. U.R.S.S. și Canada dețin primele locuri și în ceea ce privește rafinarea nichelului. Capacități importante de rafinare mai dețin Japonia, S.U.A., Australia și Norvegia. Cei mai mari consumatori de nichel se vădesc a fi statele mari producătoare de oțel, în primul rînd U.R.S.S., S.U.A., Japonia, R.F. Germania, Franța, Marea Britanie, Italia și Suedia.

Resursele de nichel ale lumii sînt apreciate la 200 milioane tone, ceea ce înseamnă că, la nivelul actualei exploatari anuale, ele ajung încă pentru două secole. O perspectivă ce nu este de natură să stîrnească îngrijorări, avîndu-se în vedere că resursele marine nu au fost luate în calculul menționat. Or, potrivit unui studiu al O.N.U., acestea conțin încă aproximativ 290 milioane tone de nichel, concentrat îndeosebi în nodulii de mangan.

Tara ce realizează cel mai mare venit pe cap de locuitor este... Nu, nu este vorba de vreun șei-cat petrolier, ci despre Nauru.

Stat insular, situat în Oceanul Pacific, la Ecuador, cu o suprafață de 21 km² și o populație de 8 000 de oameni, Nauru s-a plasat cu autoritate în fruntea statisticii la acest indicator încă de la mijlocul anilor '70. «Comoara» sa este alcătuită din circa 40 milioane tone de guano, substanță din care se obține valorosul îngrășămint natural pe care-l reprezintă fosfații. Depus, de multe secole, de păsările de mare, pe recifii de coral, acest prețios găinaț — guano — a format, după ce a fost depozitat de către ploii de tot ceea ce era solubil — un morman impunător de fosfor calcaros, înconjurat de o fișie îngustă de nisip și palmieri: aici trăiesc insularii.

Înainte de dobîndirea independenței, toate veniturile obținute din exploatarea fosfaților — începută aici în 1900 — intrau în seifurile unui concern britanic. În 1968, cînd a devenit stat independent, Nauru și-a impus o cotă proporțională de participare la încasări. Sumele astfel obținute sînt investite profitabil, îndeosebi în Australia, în scopul realizării unor rezerve pentru perioada de după 1992, cînd din insulă va fi scos și ultimul bulgăre de fosfat. Dacă, pînă atunci, Nauru nu va fi transformată — așa cum este prevăzut — prin importul de humus într-un pămînt roditor, locuitorii se vor găsi pe o insulă deșertică, cu pîntenii de corali goliți de «comoara» stratului de guano. Păsările care au depus-o — și ar mai depune-o încă — sînt de pe acum, în cea mai mare parte, alungate de zgometul avioanelor companiei naționale de transport aerian, ca și de cel al celor peste 2 000 de automobile aglomerate pe 19 km de carosabil, cît măsoară aici rețeaua rutieră.

De ce sînt fosfații atît se solicitați în îngrășămintele? Pentru că procură culturilor substanțe nutritive, în primul rînd acid fosforic. Acesta stimulează formarea nucleului celular, sporește forța de germinație și creștere, întărește tulpina, mărește conținutul de albumină și zahăr. Luînd hrana de la plante astfel îngrășate, omul și, firește, animalele își asigură, în cantitățile cerute, fosforul indispensabil metabolismului. Agricultură modernă are nevoie, pentru a da recolte bune, de îngrășămintele fosfatice. Așa se face că, astăzi, în comerțul internațional, fosfații ocupă locul patru, după combustibili, minereuri și cereale.

Guano se găsește pe coastele Perului și al statului chilian, dar și în insulele din fața Guineei și pe tîrmurile din sud-vestul Africii, stratul depunerilor avînd o grosime de pînă la 60 metri. Pentru exploatare, acesta este fie dinamitat, fie dislocat prin săpare, apoi măcinat.

Astăzi, exportul de guano a scăzut considerabil, deoarece și rezervele disponibile de acest valoros îngrășămint sînt tot mai restrînse. Drept urmare, cererea se concentrează spre fosfații obținuți din așa-numita rocă fosfatică. Se distîng, aici, pe de-o parte, apatitele — dure, cu structură

macrocristalină (rocă eruptivă cu un conținut de fosfor de circa 15 procente), pe de altă parte fosforiții — moi, pămîntoși, amorfii.

O altă sursă de fosfați este așa-numita «făină Thomas», zgură măcinată, obținută la topirea minereului de fier bogat în fosfor.

Înainte de cel de-al doilea război mondial, producția de fosfați neprelucrați (bruți) se cifra, anual, la cel mult 10 milioane tone. Apoi, ea a crescut rapid ca urmare a aplicării, cu o tot mai mare amploare, a îngrășămintelor, în primul rînd în agricultura țărilor dezvoltate economic. Astfel, în numai cîteva decenii producția anuală de fosfați a depășit cifra de 130 milioane tone.

În lume, rezervele de fosfați sînt distribuite extrem de inegal. Dintre statele ce prelucrează și aplică cele mai mari cantități de fosfați, doar S.U.A. (mai ales în Florida) și U.R.S.S. (îndeosebi în peninsula Kola și în Kazahstan) dispun de rezerve proprii corespunzătoare. Statele europene, ca și Japonia, trebuie să acopere necesitățile aproape integral din importuri.

În producția de fosfați bruți, pe primul loc se află, cu circa 40 de procente, S.U.A., urmată de U.R.S.S. (19 procente) și Maroc (16 procente), ceea ce înseamnă că trei pătrimi din producția mondială este concentrată în aceste state. Deoarece, atît în S.U.A., cît și în U.R.S.S. necesitățile proprii absorb cea mai mare parte a producției de fosfați, locul I pe lista țărilor exportatoare este deținut, din 1969, de Maroc. În 1947, au fost descoperite zăcămintele mari de fosfați în Sahara occidentală, pe atunci colonie spaniolă (estimate la circa 1,7 miliarde tone). Exploatarea acestora, începută în 1971, a depășit la numai trei ani cifra unei producții anuale de 2 milioane tone. Diferențele legate de soarta acestei zone geografice a făcut, însă, ca, la ora actuală, fosfații de aici să nu mai fie exploatați.

Rezervele cunoscute de fosfați ale lumii (se pare că este vorba doar de o fracțiune a rezervelor reale) sînt apreciate la 144 miliarde tone.

Dicționar realizat de
Vasile Crișu

Profesiunea — somer

Cartea lui de vizită sună ca o sfidare. Interlocutorului, pe fața căruia citești uimirea, Antoine Lecoq îi explică: «Avertizez pe

toată lumea asupra situației precare în care mă aflu. Nu sînt mîndru de faptul că sînt șomer, dar nici nu mi-e rușine. Cînd cauți de lucru, riști pericolul de a lăsa decepția să te invadeze. Această caracatiță mică, ce ți se ascunde în piept și ar vrea să-ți sugă forțele vii, trebuie s-o ucizi». Cînd Antoine Lecoq îi făcea aceste mărturisiri unui ziarist de la «L'Express», avea 35 de ani și, de mai

bine de un an, bătea la toate porțile pentru a găsi ceva de lucru. Doi ani au trecut de atunci. Poate, între timp, să fi avut șansa de a-și fi găsit o slujbă. În schimb, în acești doi ani, alții și le-au pierdut. Peste două milioane de francezi — peste 10 milioane pe ansamblul Pieței comune și 30 milioane în Occident — sînt azi în situația de a prezenta o carte de vizită similară...

Memoria Parisului

Străzile Parisului numără peste 1100 de plăci de marmură, lemn sau fontă, fixate pe diverse imobile, constituind memoria eteroclită a orașului. În mod normal, punerea unei asemenea plăci memoriale aparține inițiativei private,

dar primește, în general, autorizația prefecturii, ce acceptă astfel să consacre oameni, evenimente, instituții sau monumente dispărute. Din cele 1132 de plăci-recenzate recent de municipalitate, mai numeroase sînt acelea consacrate evenimentelor legate de rezistența antifascistă: 345 plăci stigmatizează nazismul în texte încărcate de emoție și oroare. La intrarea unei școli, se poate citi: «165 de copii evrei din această școală,

deportați în timpul celui de-al doilea război mondial în Germania, au fost exterminați în lagărele naziste. Nu uitați». Scriitorilor le sînt dedicate 255 de asemenea inscripții: numai lui Molière îi sînt consacrate cinci plăci. Savanții, medicii sau inventatorii sînt onorați cu 80 de plăci, sculptorii și pictorii — cu 65, muzicienii — 61, oamenii politici — 61, militarii — 35, la fel și personalități din lumea spectacolului.

Legiunea Străină

Doar nevoia incontrollabilă de aventură împinge către Legiunea Străină? Chemarea «nisipurilor fierbinti», a pământurilor învăluite de exotism, a spațiilor depărtate, cu culoarea lor stranie, explică, oare, suficient atracția acestei instituții care există de 152 de ani? Meseria de mercenar tinde să dispară într-o lume ce a fost martoră a prăbușirii colonialismului. Din imperiile altui timp n-au mai rămas decît resturi minuscule. Mercenarii nu mai găsesc din abundență terenuri de activitate și destui candidați la această profesiune, deloc onorabilă, s-au recalificat în terorismul urban, înlocuind jungla tropicală cu peisajul marilor metropole. Legiunea Străină a supraviețuit, totuși, convulsiilor epocii.

Această «lume de mister și legendă», cum o denumea un comentator al agenției «France Presse», a inspirat nenumărate pagini de literatură și scenarii de film, generînd un magnetism puțin obișnuit. Pentru unii, era o modalitate de a evada dintr-o realitate potrivnică. Cei ce intenționau să rupă cu un mod de viață investeau în Legiunea Străină speranțele

eliberării de decepții. Alții încercau să-și schimbe identitatea — Legiunea nu pune prea multe întrebări indiscrete asupra trecutului. Oamenii certați cu societatea — delincvenți sau răzvrățiți, inadaptabili sau duri — și-au găsit, de-a lungul timpului, adăpost în regimentele sale. Au devenit «soldați fără nume», gata să moară la comandă, să fie necruțători și să nu se lase dominați de sentimente ce pot submina «tăria de caracter». («În Legiune, tandrețea este suspectă...» — mărturisirea un tânăr caporal, după ani de experiență în uniforma acestei armate încredințate hazardului). Bărbăția a fost mereu înțeleasă din unghiul durității. Căci Legiunea Străină a avut, întotdeauna, de împlinit misiuni ingrate. Dealtfel, sub semnul unei asemenea misiuni a luat naștere cucerirea Algeriei. Ordonanța din 10 martie 1831 a lui Louis-Philippe nu era în fond o noutate. «Voluntari» elvețieni, germani, genovezi mai fuseseră încorporați în armata franceză; Ludovic al XIV-lea le-a «rezervat» mai multe regimente. Louis-Philippe a avut, însă, nevoie, în Algeria, de un regiment de infanterie ușoară, apelînd la străinii

dornici să obțină naturalizarea. La 28 iunie 1835, după ce a luptat în Africa, Legiunea a fost «împrumutată» Spaniei pentru a sluji pe Isabela a II-a. Reformată în 1839, plasată în perimetrul legendei, Legiunea Străină s-a instalat pe toate cîmpurile de luptă de peste mări ale Franței. Le regăsim menționate scrupulos în «Larousse». S-ar părea că, în mod deosebit, campania din Mexic a marcat destinul Legiunii Străine, conferindu-i aureola îndrăzneții. La 30 aprilie 1863, într-o «hacienda» aproape de drumul spre Veracruz, la Camerone, 64 de oameni (pentru AFP, erau 62, iar pentru «Le Monde» — 65), sub comanda căpitanului Danjou, au rezistat asaltului a 2 000 de mexicani. După nouă ore de lupte crîncene, în care gloanțele au suierat năpraznic, răspîndind moartea, doar trei din militarii lui Danjou rămăseseră valizi. Isprava celei de a treia companii a regimentului a făcut ca 30 aprilie să devină sărbătoare tradițională a Legiunii Străine.

Nici o statistică nu poate indica, exact, numărul celor ce au bătut la porțile Legiunii Străine. Numai în anii primului război mondial s-au încorporat în rîndurile sale peste 45 000 străini. Căci, în principal, cei angajați au fost — și sînt — străini. În 1913, ei reprezentau 50 la sută din efective, iar, în 1979, 52,5 la sută. Aproximativ 60 la sută sînt francofoni. Uneori, francezii au devenit... canadieni, belgieni sau elvețieni, pentru a evita destăinuiți jenante asupra biografiei. Sau, pur și simplu, pentru a nu fi necesare nici un fel de explicații. Deoarece candidează la angajare și studenți ce au abandonat amfiteatrele, și preoți dispuși să schimbe sutana cu uniformă, și șomeri fără calificare, și poeți în căutarea necunoscutului, și pușcăriași dornici să ia viața de la început, eliberați de ipoteca trecutului, și aristocrați tentați de exercitiul curajului. Aproape jumătate din candidații străini au mai purtat o uniformă. După pră-

bușirea celui de-al treilea Reich, foști ofițeri ai Wehrmachtului încercau să-și dobândească o ascunzătoare sigură. Un amalgam de oameni și identități reale sau imaginare, de ambiții și dorințe, de romantism și aventurism, definește această instituție care promite a oferi o «familie» pentru cei ce n-au una proprie, a lor.

30 000 de «soldați fără nume» au căzut pentru cauze ce nu le aparțineau, în războaie despre a căror origine știau prea puțin și împotriva unui inamic care, în fond, le era indiferent, dar care trebuia nimicit, întrucât ordinea se execută. O paranteză de excepție se impune — pentru anii războiului antifascist. Din Mexic în Tonkin, din Madagascar în Maroc, din Norvegia în Algeria — Legiunea Străină a purtat nenumărate războaie, înmulțindu-și regimentele (infanterie, cavalerie, iar, după 1945, de parașutiști). Ultimele expediții sînt cele din Indochina (1945—1954) și Algeria (1955—1962). Expediții sortite eșecului, pentru că epoca noastră a condamnat, fără drept de apel, colonialismul. Aventura căutată, pitorescul din povestiri, evadarea din obișnuit au degenerat în mizeria unor fronturi îngrozitoare din junglă sau deșert, fără altă perspectivă decît cea a cimitirului. Uniforma cu epoleți roșii și cravate verzi era cea a deznădejzii.

După independența Algeriei, tabăra de la Sidi-Bel-Abbès a fost părăsită. Legiunea Străină (cu un efectiv actual de 8 000 militari) s-a instalat în Franța (Bouches-du-Rhône, Vaucluse, Aude și Corsica), ca și peste mări (în Polinezia și în Guyana, dar și în Mayotte — Comore, Djibouti și Republica Centrafricană, potrivit acordurilor cu guvernele acestor state). Cartierul general se află la Aubagne, lângă Marsilia.

«Legiunea evoluează» — scria «Le Monde». O dovadă: contractul poate fi reziliat după «proba» primelor șase luni. Inițiativa poate aparține angajatului (destrămarea ilu-

ziilor) sau comandamentului (nemulțumire față de aptitudinile și comportamentul candidatului la o carieră în Legiune). Oricum, comandanții nu se pîng de lipsă de solicitanți. Candidații sînt, totdeauna, mai numeroși decît numărul celor recrutabili.

Rigoarea existenței zilnice, disciplina strictă, ruptura de lumea exterioară cu solicitările și atracțiile ei debusolează destui candidați la aventura fără destinație precisă. Acel «terre d'asile» sperat se dovedește a fi, în final, un spațiu al deziluziei și al brutalității. Într-un număr din această vară al revistei pariziene «Le Nouvel Observateur», trei caporali denunțau excesele acestei brutalități. Doi dintre ei au ajuns în arest după declarații. Al treilea a dezertat, apelînd — din nou — la coloanele aceleiași publicații. Patrick Hubert explică demersul său: «Pentru toți tinerii care visează să se angajeze în «marea aventură a Legiunii» trebuie spus adevărul». Patrick Hubert își relatează propria sa experiență. I-a scris fratelui său citeva rînduri în care exprima intenția de a semna la presei condițiile vitrege din Legiunea Străină. Scrisoarea a fost

interceptată. Imediat, Patrick s-a văzut supus interogatoriului. Un interogatoriu din care n-a lipsit «o palmă ușoară». «Palma» aceasta — afirmă caporalul — «m-a expediat pentru trei săptămîni în infirmerie, cu un timpan spart, un hematom la ochiul stîng și cu răni la frunte și ureche». Sergentul care l-a «palmuit» a fost «pedepsit», fiind exclus zece zile de la... popota subofițerilor.

Cum este posibil? Patrick răspunde: «În armată, Legiunea este — fapt admis — o lume aparte. Brutalitatea face parte din mitul Legiunii. Superiorii noștri întrețin acest mit».

De ce nu vorbesc oamenii? «Pentru că le este frică» — pretinde Patrick Hubert.

«Nisipurile fierbinți», exotismul, chemarea necunoscutului încep să se refugieze în legendă. Profesioniștii războaielor îndepărtate au fost transplantați într-un alt mediu (cum ar fi austeră Corsica), în care rigoarea disciplinei nu poate suplini aventura imposibilă. «Bravurile» din circiuri par să rămînă singura consolă în absența unui autentic pariu cu moartea.

M. Ramură

DEMASCAREA FASCISMULUI

ZECE FILME PE SINGURĂ TEMĂ

Marile evenimente ale acestui secol, evenimente care au marcat cursul istoriei, au devenit sursă de scenarii cinematografice după trecerea unui timp mai îndelungat. Desigur, există și excepții, în special în ultimul deceniu, când ecranul a preluat și redat aproape imediat un fapt de semnificație social-politică. Dar marile filme ale primului război mondial au fost făcute abia în anii '30—'40 și chiar în anii '50; tot așa, multe din filmele celui de-al doilea război mondial au fost făcute în deceniul al șaselea și al șaptelea. Cinematografia americană, de pildă, a reușit să dea o imagine artistică veridică asupra crizei de conștiință care a zguduit Statele Unite în anii războiului din Vietnam, doar la sfârșitul anilor '70, tot așa cum filmele americane din anii marii crize (1929—1933) nu ilustrau cituși de puțin realitatea socială existentă, oferind publicului o imagine răsturnată a vieții prin acele comedii trăznite, cu personaje lipsite de griji și cu vieți fericite. Autenticul film al depresiei, **Fruitele miniei**, a fost realizat mai târziu, în 1940. Dar indiferent de timpul lăsat să treacă, marii cinești au simțit întotdeauna nevoia să se întoarcă pe urmele lui, pentru a-l reevalua din experiența prezentului. Iar prezentul, din ce în ce mai dominat de politic, a făcut adesea ca această întoarcere să se facă tocmai pe terenul politicului. Așa s-a născut moda denumită mai apoi «retro», care, ca orice modă, a generat o

seamă de nedoriți prozești, atrași mai degrabă de însemnele exterioare ale acelei epoci. Dar filonul de aur al filmului retro s-a născut din nevoia de a repune în discuție, din unghiul prezentului, faptele trecutului.

Unul dintre primele filme «retro» din anii '60 a fost cunoscutul **Și caii se împușcă, nu-i așa?** al regizorului american Sidney Pollack, care își alege, ca teren al analizei consecințelor crizei din anii '30 asupra atitor și atitor anonimi, un ring de dans. Alegerea poate părea bizară, dar nu este, căci, în anii crizei, concursurile de dans făceau vogă prin recompensele oferite câștigătorilor. Atrași de speranța recompensei ce i-ar fi ajutat să viețuiască câteva săptămâni, mulțime de șomeri își încercau norocul, dar puțini reușeau să facă față solicitării fizice cumplite sau să reziste la degradarea psihică, impuse de maratonul dansului devenit, din divertisment, un adevărat coșmar.

Dar dintre toate marile și gravele experiențe ale umanității abordate de filmul «retro», cea mai dramatic evocatoare este cea a originii și ascensiunii fasciste. În anii '70, într-un consens nepremeditat, cei mai mari dintre cineștii europeni și americani, fie că au fost sau nu contemporani cu evenimentele respective, și-au investit talentul pentru a da, și ei, un răspuns la obsedanta întrebare: «cum a fost cu puțință să se producă urgia nazistă?»

Poate că odată cu trecerea a 30—40 de ani de la evenimentele respective, dezvăluirea secretelor din culisele politice ale vremii a furnizat și o serie de date noi ce au trezit interesul cineasților; dar un rol însemnat în această opțiune tematică l-a jucat desigur și instabilitatea lumii contemporane, cu o pace hărțuită de numeroase conflicte locale, de puternice tensiuni internaționale și permanent amenințată de cursa înarmărilor. Acesta a fost cadrul în care, în deceniul al optulea, și-a făcut apariția pe ecranele lumii filmului o adevărată saga antifascistă. Fascismul a însemnat o epocă neagră a istoriei contemporane, o perioadă a întunericii. Dramele pe care le-a produs nu pot fi uitate. Căci înfrînt militar, fascismul încearcă să renască. Filmul devine, astfel, un avertisment, o chemare la luptă, un apel adresat conștiințelor cu mijloacele peliculei. Am ales dintre aceste mari filme, toate incununate cu cele mai prestigioase premii, zece filme, care au arătat că între cinematograful angajat politic și viziunea pur artistică nu există discrepanțe, cînd în joc intră talentul și uneori chiar geniul artei.

În 1969, Vittorio De Sica inițiază acest «serial» al capodoperelor cu **Grădinile Finzi Contini**; în 1970, Luchino Visconti realizează **Căderea**

zeilor; în 1971, Bob Fosse semnează **Cabaret**; în 1973, Federico Fellini semnează **Amarcord**, iar Maximilian Schell — **Pietonul**; 1977 este anul lui Ettore Scola cu **O zi deosebită**, al lui Fred Zinnemann cu **Julia** și al lui Ingmar Bergman cu **Oul de șarpe**; în 1978, Volker Schlöndorff face **Toboșarul** și, în sfîrșit, în 1980, Istvan Szabo filmează **Mefisto**.

Zece filme în care realitatea-document nu blochează imaginația și nici invenția artistică, dimpotrivă, am putea spune că le stimulează, zece filme care cuprind în povestirile lor ascensiunea și decăderea fascismului, precum și ecourile sale tardive, într-un timp măsurat din 1923 pînă la sfîrșitul anilor '60. Ele exprimă mai ales ceea ce nu poate fi cuprins în datele istoriei și anume reacțiile psihice, atitudinile și comportamentele individului în fața determinismelor social-politice. Astfel, pe fundalul istoriei reale, mecanismele emoționale ale omului și mulțimilor se proiectează cu excepționala putere de convingere a artei. Asemenea operei lui Balzac, despre care Marx spunea că l-a făcut să înțeleagă, mai bine decît orice alte argumente, legile societății capitalului, acest serial ad-hoc ne face să percepem, cu profunzime și acuitate, sensurile și nonsensurile acelei epoci.

«GRĂDINILE FINZI CONTINI» sau plata ignoranței

În perioada în care își plasează acțiunea filmului (1937—1943), De Sica avea între 36 și 42 de ani. El a trăit, deci, în plină maturitate viața politică și războaiele din Italia mussoliniană. Cu atît mai interesant devine punctul său de vedere că ascensiunea fascismului a fost facilitată de indiferență și ignoranță. «Mussolini nu e Hitler» spune, la începutul filmului său, un personaj care va sfîrși prin a fi deportat, împreună cu familia întreagă, într-un lagăr de exterminare nazist. Preocupate de pasiuni cotidiene, de interese mărunte, de jocuri fri-vole, personajele lui De Sica rămîn surde la vuietul istoriei. În ziua cînd teroarea fascistă, la început abia perceptibilă sub masca unui fard adesea ademenitor, devine atotputernică punînd stăpînire, cu toate discriminările ei, pe destinul țării și al oamenilor, trezirea la realitate va fi mult prea tîrzie. De Sica nu-și scutește, însă, victimele de vinovăție, de altfel asemenea lui Bergman, Fosse, Schlöndorff etc. și mai ales nu scutește de vină pe cei din virful piramidei capitaliste care, la început, au sperat într-o colaborare

cu Mussolini, condamîndu-se iremediabil în fața istoriei. Destinul familiei Finzi Contini nu rămîne, însă, mai puțin tulburător în tragicul ei crepuscul. «Ascensiunea fascismului în țara mea a fost enorm facilitată de ignoranța celorlalți» — îmi spusese De Sica, într-un interviu anterior realizării filmului. «Dar de ce să-i acuzăm numai pe ei că nu și-au dat seama de pericol, continuă el, cînd asistăm chiar și azi la unele fenomene de renaștere a fascismului, a terorismului în Germania federală, ca și în Italia?»

«CĂDEREA ZEILOR» sau trufia drept cerc al infernului

Luchino Visconti își petrece cel de-al 30-lea an de viață în Franța, unde lucrează ca asistent al regizorului Jean Renoir. Era în 1936. Așa cunoaște un climat politic efervescent, deschis ideilor de stînga, cu totul diferit de cel de acasă, din Italia mussoliniană. Lupta republicanilor în războiul civil din Spania, ca și succesul Frontului popular în alegerile generale din Franța, îi determină opțiuni politice de stînga. Dar Visconti fixează cadrul filmului său într-un an anterior acestor revelații politice per-

sonale, și anume în anul circum-scris între incendiarea Reichstag-ului din februarie 1933 și masacrul batalioanelor de asalt de către SS-îști, cunoscut sub numele de «Noaptea cuțitelor lungi», din 30 iunie 1934. Zeii săi prea pămînteni, o familie de potențați din industria germană a oțelului (regizorul a avut ca model, se pare, chiar familia Krupp), cred că bogăția și puterea le dă dreptul să ignore, deopotrivă, morala și istoria. Dar, ca într-o tragedie greacă, imanența destinului — de fapt, mersul istoriei — îi condamnă la cădere. Această familie își va trăi amurgul, semnificînd soarta acelei părți a aristocrației germane condamnată la eșec pentru aceeași neputință ca și Republica de la Weimar, incapabilă de a opri ascensiunea lui Arthuro Ui.

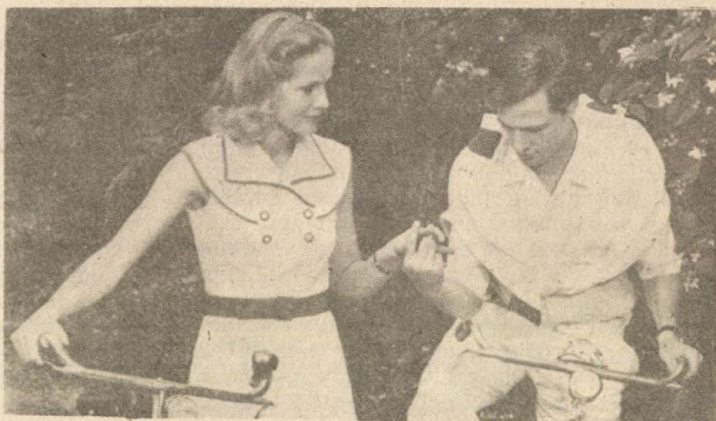
«JULIA» sau cei ce au știut să vadă și să lupte

Fred Zinnemann, născut la Viena în 1907, și-a părăsit orașul și țara natală cu trei ani înainte ca naziștii să ajungă la putere prin anexarea Austriei de către cel de-al III-lea Reich: Anschluss-ul din 1938. În

1934, Zinnemann avea 27 de ani, se afla încă la Viena și cunoscuse îndeaproape manifestările studenților democrați și ale muncitorilor, brutal reprimare de grupările naziste. Iată de ce aceste mărturii ale luptei antifasciste devin în filmul său argumente cheie în angajarea politică a Juliei (interpretată de Vanessa Redgrave). Eroină care, la rîndul ei, a marcat prin opțiunile sale politice, convingerile prietenei ei, autoarea americană Lillian Hellman (interpretată de Jane Fonda), a cărei nuvelă autobiografică o ecranizează, de fapt, Zinnemann. Prietenia dintre cele două femei — romanciera americană, născută într-un mediu conformist mic burghez și sofisticata descendentă a aristocrației de pur sînge englez — va deveni o cale de inițiere în demersul politic al anilor '30. «Mi place revolta ta, să nu-i lași niciodată să-ți-o stingă», îi spune, pe patul de moarte, Julia prietenei ei Lillian, predîndu-i testamentar crezul luptei antifasciste. Moștenire pe care scriitoarea americană a onorat-o activînd, peste ani, la ea acasă, în S.U.A., pe frontul luptei împotriva practicilor lui McCarthy, sau mai tîrziu pe cel al demonstrațiilor împotriva războiului din Vietnam. Ficțiune și realitate se conjugă, sporind forța de convingere a filmului.

«AMARCORD» sau acuzatoare aduceri aminte

Federico Fellini avea, în 1936, cînd se petrece acțiunea filmului său, exact 16 ani, adică vârsta eroului prin experiența căruia revede înscăunarea fascismului în viața cotidiană. Adolescentul ne apare, astfel, frapat de aspectele bufone (dar cît de edificatoare) ale crîncenului regim, ca de pildă scena în care un înalt reprezentant al fasciilor sare prin cercuri de foc într-o ridiculă probă a virilității. Tot așa, celelalte personaje întîlnite de tînr pe străzile orașului — avocatul, preotul, coafeza, directorul sălii de cinema, orbul, acordeonistul — sînt receptate ca eroii unei farse, chiar dacă tragice prin implicațiile sale finale, dar nu mai puțin farsă. Iresponsabilitatea colectivă amortește reacții ce ar fi fost firești, în acel oraș de provincie al Italiei, ca și în atîtea altele, făcînd posibilă instaurarea fascismului, nu numai ca doctrină politică, dar și ca modalitate de

Nimeni nu poate trăi în afara istoriei (Dominique Sanda și Lino Capolicchio în «Grădinile Finzi Continii»)

represiune a celor mai mărunte și firești expresii ale existenței cotidiene. Între coșmarul-realitate și coșmarul-vis, Fellini explică cum improbabilul a devenit posibil. «Vorbesc de trecut pentru a alerta prezentul» — mi-a spus regizorul în studioul său de la Roma, arătînd că artistul nu poate crea în afara epocii sale.

«O ZI DEOSEBITĂ» sau o viață fără mine

Ettore Scola pornește, ca și Fellini, de la o aducere aminte. Regizorul avea șase ani și jumătate în acea «zi deosebită» din mai 1938, cînd, îmbrăcat în uniformă «lu-poaicei», defilase pe Via dei Fori Imperiali, prin fața lui Mussolini și a lui Hitler, sosit la Roma pentru a consfinți axa Roma-Berlin. După patru decenii, regizorul privește înapoi, fără minie, ci mai degrabă cu o luciditate sarcastică, obsedat să afle răspunsul la aceeași întrebare: «cum a fost posibil?». Prin întîlnirea dintre un bărbat și o femeie, reprezentanți ai «mulțimii tăcute», Scola demontează mecanismul individual și social care a făcut posibilă dictatura fascistă. Două personaje însingurate, unite pentru o clipă din nevoia comună de tandrețe — dar cine într-o asemenea lume a înregimentărilor forțate mai acceptă evidența sentimentului pur? O lume apăsătoare în care destinul uman poartă sigiliul unei realități tragice. Două persoane unite într-o întîlnire fără mine,

ca și viața celor din jurul lor. În ciuda fundalului sărbătoresc al parăzii, auzit în stradă de la toate aparatele de radio, filmul lasă în urmă un parfum de o învăluitoare tristețe. Tristețea ratării a tot ce e omenesc, într-un sistem al dictaturii și opresiunii.

«OUL DE ȘARPE» sau răul poate sau nu poate fi ucis?

Cu filmul lui Ingmar Bergman trecem de la evocările maturității sau ale copilăriei, la evenimente petrecute fie înainte de nașterea autorilor filmelor respective, fie petrecute, ca în cazul prezent, anterior vârstei conștiinței. Story-ul din **Oul de șarpe** are, astfel, loc, în săptămîna puciului ratat al lui Hitler și Ludendorff dintre 3—11 noiembrie 1923, cînd Bergman avea cinci ani. Deci, Bergman nu se plasează pe pozițiile unui inițiat al istoriei, alegîndu-și personajele dintre cele ce nu știau ce va urma. Poate deoarece, pentru el, prima luare de contact cu aspectul de paradă al nazismului, fusese profund derutantă. «Eram în ultima clasă de liceu cînd am făcut o excursie cu școala la Berlin pentru a asista o săptămînă la jocurile olimpice din 1936. Fastul și disciplina m-au impresionat extrem de favorabil atunci și am revenit acasă cît se poate de entuziasmat de tot ce văzusem. De altfel, pe atunci existau foarte mulți filogermani în Suedia. Cu atît mai dramatică a fost trezirea la realitate, cînd am aflat, mult mai tîrziu, de ororile săvîrșite de naziști». Personajele sale se vor lăsa, și ele, ademenite de primele promisiuni, dar trezirea lor la realitate nu va avea loc. Prețul

Inițierea în lupta antifascistă a scriitoarei americane Lillian Hellman (Vanessa Redgrave) și Jane Fonda în «Julia»

O întâlnire fără mine (Sophia Loren și Marcello Mastroianni în «O zi deosebită»)

ignoranței lor este moartea.

Mediul ales de regizor (asemeni mai tânărului său coleg Bob Fosse în **Cabaret**, realizat cu cinci ani mai înainte) este cel al cabaretului. Scena, ca oază de distracție și veselie, într-o lume amenințată de confuzie și nesiguranță, de șomaj și teroare, nu poate rămâne, nici ea, multă vreme în afara realităților vremii. Dimpotrivă, în ciuda aparențelor, ea cade victimă chiar cu o clipă mai devreme, căci slujitorii ei, bieți saltimbanci de cabaret, amenințați de șomaj, acceptă de bună voie să devină cobaii umani ai unor experiențe medicale de alinare a voinței și gândirii, desfășurate în laboratoare anume specializate premergătoare celor din lagărele naziste ale morții. În aceste secvențe, Liv Ullmann dă pe de-a-tregul măsura talentului ei. «Cînd oamenii își pierd speranța în viitor totul este posibil. Cum altfel să accepți că ființe omenesti renunță de bună voie la integritatea lor și acceptă să fie manipulate» — spune Ingmar Bergman, într-un interviu. Cu aceeași desăvîrșită artă de a surprinde spaimele din abisul sufletului omenesc din filmele sale intime, Bergman realizează o introspecție a traumelor și crizelor sociale desprinzînd, din înfrîngerea suferită de Germania în primul război mondial, traume și crize potentate de rapida expansiune a ideilor revanșei, naționalismului

și rasismului, de care a profitat Hitler. Bergman prefigurează, astfel, tipurile ce se vor impune pe scena politică a Germaniei după 1933.

«CABARET» sau viața nu e un cabaret

Pentru Bob Fosse, inițial de profesie dansator și coregraf, nimic surprinzător să-și amplaseze acțiunea pe scena unui cabaret. Dar pentru un american care în timpul evenimentelor din 1933 avea șase ani, implicarea în deslușirea cauzelor apariției nazismului în Europa arată că arta filmului a devenit, pretutindeni în lume, iremediabil atrasă de politică.

«Viața e un cabaret. Lăsați grijile afară. Viața e frumoasă. Fetele sînt frumoase. Pînă și orchestra e frumoasă (afirmație contrazisă pe loc de imagine). Fiți bineveniți» — cîntă maestrul de ceremonii în timp ce pe peronul gării din Berlinul anului 1933 coboară, din trenul sosit de la Cambridge, un tânăr englez profesor de filozofie. Implicat, printr-un concurs de împrejurări nu lipsit de ciudățenii, în tot felul de experiențe amoroase, tânărul profesor va lua în paralel contact cu semnele ascensiunii naziste. Ingrijorat de ceea ce vede, dar îngrijorat de pe pozițiile insularului pentru care «continentul e oricum izolat», el întreabă pe un reprezentant al aristocrației de vechi viță germană: «Nu vă este teamă?» și primește răspunsul:

«Vom scăpa noi de ei». «Cine sînt noi?» întreabă din nou englezul — «**Noi germanii**» — se aude prompt răspunsul. Dar tot ei, la o serbare cîmpenească, începută cu un imn angelic, cîntat de un bărbat cu priviri albastre și chip angelic, se vor asocia vocii sale schimbînd cadența melodiei într-un marș și, pe măsură ce intonau cu înflăcărare cuvintele «viitorul ne aparține», chipurile lor angelice deveneau amenințătoare, feroce, asatine. «Acum tot mai crezi că pot fi controlați?» — întreabă, din nou, profesorul. Istoria a dat un tragic răspuns întrebării sale. Căci fascismul a spulberat iluziile celor ce n-au înțeles esența lui anti-umană.

«MEFISTO» sau pactul cu puterea

Tot în mediul actorilor, de astă dată pe scena unui mare teatru de dramă, își plasează demonstrația politico-filozofică regizorul Istvan Szabo, cel mai tânăr dintre autorii acestui serial antifascist (născut în 1938), dar la fel de pătimaș în a înțelege pagini ce par de neînțeles ale istoriei.

Un actor de provincie, încrezător în steaua sa, uzează de legăturile cu o familie de intelectuali liberali, pentru a se introduce în înalta societate berlineză, aflată sub protecția și la dispoziția dictaturii na-

ziste. Actorul, dornic de succes și de glorie, începe prin a face o primă concesie. Odată mecanismul acceptării declanșat, el nu va mai putea fi oprit și, pe măsură ce actorul urcă treptele consacrării, el ajunge un supus al culturii și, mai apoi, al cultului nazist. Când, în final, el obține rolul lui Faust, pe care toată viața și l-a dorit, mitul goethian capătă degradanta semnificație a unui pact cu dictatura nazistă. Filmul este inspirat de romanul omonim scris de Klaus Mann, fiul marelui Thomas Mann, în 1936, pentru a-și arăta reprobarea față de fostul său cumnat, actorul german Gustaf Grundgens, care a refuzat să urmeze familia Mann în exil, preferând să devină capul de afiș al teatrului celui de-al III-lea Reich. Dar filmul lui Szabo își ia distanța față de biografia inspiratoare, pentru a pune în discuție poziția intelectualului într-o societate totalitară. «Am făcut filmul, spune el, avind permanent în minte întrebarea: cum ne-am fi comportat noi, cei de azi, într-o Germanie nazistă sau într-o Franță colaboraționistă?»

«TOBOȘARUL» sau refuzul de unul singur

Regizorul Volker Schlöndorff s-a născut la Wiesbaden, în 1939, deci ia cunoștință de realitate într-o Germanie înfrântă, trăind revelația vinii sale față de omenire. Este firesc ca Schlöndorff (inițiatorul noului val în filmul vest-german în anii '60) să se întoarcă înapoi, aproape de rădăcinile acestui dezastru. Oscar, eroul său, preluat din romanul lui Günther Grass, se naște astfel în 1924, un an după

Am evocat zece filme, numai zece din pledoaria antifascistă a cineaștilor lumii, continuând, de altfel, an de an (să amintesc doar de **Portarul de noapte** al Liliane Cavani, de **Lacombe Lucien** a lui Louis Malle, sau de recentul film al lui Jacques Rouffio, **Trecătoarea de la Sans Souci**, a cărei interpretă, Romy Schneider, s-a stins tragic din viață asemenea personajului ei) să investigheze alte fețe ale relației dintre destinul individual și destinul social-politic din vremea ascensiunii fasciste. Zece filme care au pus arta în subiajă realității-document, filme care atestă starea de veghe a conștiinței adevăraților creatori. Dar deceniile postbelice au consacrat multe, numeroase filme cu tematică antifascistă.

Într-o lume dominată de teroare nu există oaze...

(Liza Minelli în «Cabaret»)

puciul ratat de Hitler și Ludendorff, an în care ar fi putut renaște unele speranțe de înlăturare a ascensiunii hitleriste. Dar Oscar, înzestrat cu o intuiție aparte, pare a înțelege că lumea în care s-a născut este fără de speranță și refuză să mai crească, provocându-și deliberat un accident, chiar în ziua când împlinea trei ani. Într-o lume de adulți amorală și viciată, urmărind, în cel mai fericit caz, scopuri mărunte, piticul, împreună cu toba sa, primită în dar în acea zi fatidică, va rămâne singur să-și manifeste dezacordul față de cele ce se întâmplă. Singur și neputincios în a opri atrocitățile impuse de om oamenilor. Suiță de întâmplări triste și degradante, încărcate de semnificații metaforice și alegorice, privind sensurile unei umanități profund deteriorate, filmul se constituie într-un eseu cine-

matografic acuzator la adresa tuturor celor care, prin nepăsare, acceptare sau profit, s-au făcut părtași în a lăsa drum liber instaurării dictaturii naziste.

«PIETONUL» sau fascismul văzut de tinerii anilor '70

Maximilian Schell, interpretul, printre altele alte roluri, al seche-stratului din Altona și al avocatului pledind în apărarea condamnaților în «Procesul de la Nürnberg», și-a făcut debutul ca regizor în 1973, cu **Pietonul**. Întreg filmul gravitează în jurul întrebării: este sau nu este vinovat poporul german? Regizorul constată, că răspunsul diferă de la o generație la alta. Personajul central, un sexagenar cu o funcție de răspundere în industria vest-germană, avusese în timpul războiului un grad neînsemnat în armată, dar, ca atîția alții, executase ordinele criminale ale conducătorilor naziști, împușcînd femei și copii într-un sat din Grecia. Un accident de mașină în care fiul său cel mare moare, îi reînvie aceste amintiri și, simultan, un mare cotidian vest-german își îndreaptă atenția asupra trecutului său. A fost sau nu a fost vinovat, atunci? În demonstrația sa artistică, regizorul îl condamnă, dar o condamnare mult mai severă îi vine din partea fiului său mai mic, născut după război, care nici măcar nu se obosește să asculte confesiunile tatălui, pentru că dilemele, vinovățiile și răspunderile de atunci pur și simplu nu îl interesează. Film sobru, cu o retorică dureroasă pentru germani.

Ele nu numai că «radiografiază» o epocă, diagnosticînd o boală gravă, cu urmări tragice, ci se constituie într-o pledoarie pentru acțiunea antifascistă. O acțiune fermă, clară. Să nu se mai repete Auschwitzul și holocaustul, să nu privim cu indiferență grupările neonaziste, să nu tolerăm renașterea unei doctrine antiumane, indiferent de disimulări.

Spusele lui Maximilian Schell, întilnit la Londra în 1973, cu prilejul premierii **Pietonului**, se potrivesc astfel ca motto fiecărui film în parte: «Nu mă pot împăca cu uitarea și nepăsarea. Dacă uităm trecutul, riscăm ca viitorul să fie în pericol».

Adina Darian

De la... purtătorii de cuvânt

Reuniți, în primăvara lui 1982, la un dejun la Casa Albă, șase foști purtători de cuvânt ai președinților Statelor Unite ale Americii, inclusiv cel actual, Larry Speakes, au răspuns, extrem de... nuanțat, la indiscreta întrebare adresată de ziariști: «Ați mințit în exercițiul funcțiunii?»

Roger Tubby, purtător de cuvânt al președintelui Truman în 1952: «Chiar dacă am făcut-o, nu sînt la curent».

George Christian (sub Lyndon Johnson în 1967 și 1968): «Poate, dar nu-mi mai amintesc».

Ron Ziegler, care a avut dificila sarcină de a răspunde întrebărilor puse de ziariști în perioada afacerii Watergate, în timpul președinției lui Richard Nixon: «Răspunsurile noastre n-au fost nici mai mincinoase, nici mai adevărate decît informațiile pe care le-am primit din interiorul Casei Albe».

Jerry Terhorst și Ron Nessen (amîndoi purtători de cuvînt ai președintelui Gerald Ford din 1974 pînă în 1977) au afirmat că «n-au făcut-o niciodată în mod deliberat».

Un singur purtător de cuvînt a răspuns «DA» fără ezitări; acesta este Jody Powell, care a deținut respectiva funcție sub Jimmy Carter. A afirmat că a făcut-o pentru a proteja misiunea de recuperare a ostaticilor americani "deținuți la Teheran, în urmă cu doi ani. Larry Speakes și-a făcut cunoscut indirect punctul de vedere în legătură cu subiectul în discuție. Întrebat asupra eventualității unei întâlniri, în chiar ziua dejunului ce i-a reunit pe purtătorii de cuvînt, între Ronald Reagan și Francis Pym, ministrul de externe britanic, aflat la vremea respectivă

într-o vizită în S.U.A., Larry Speakes a dat un răspuns ce nu-i putea aduce nici un reproș: «O atare întîlnire nu apare pe agenda președintelui».

K.K.K.

Ku Klux Klan în Europa? O filieră există deja în R.F. Germania, regroupînd o mie de aderenți. Se intenționează să se deschidă o a doua, care să opereze în Danemarca. K.K.K. își recrutează aderenții prin intermediul cutiei poștale a unei agenții private — scrie «Le Point».

«Jogging»

Plecată din Statele Unite, în urmă cu un deceniu, mania «jogging»-ului sau alergarea de dragul alergării, a cucerit, în ultimii ani, întreaga lume. Respectarea adevărului istoric ne obligă să amintim că, de fapt, bătrîna Europă este cea care a lansat, la începutul secolului, cursele de alergări, «cross country», născute în Marea Britanie și propagate, apoi, pe întreg continentul european. În paginile îngălbenite ale cotidienelelor sportive din anii 1900 se pot găsi fotografii ale starturilor de «cross country». Acum însă, moda

«jogging» a făcut alțiia prozei. Încît organizatorii de asemenea curse se simt depășiți, mai ales că «jogger»-ii s-au decis să înfrunte cei 42 kilometri 179 metri ai maratonului olimpic. Între paranteze, această distanță nu este cea care separă Atena de Marathón, punct de plecare al legendarului erou al Greciei Antice, Pheidipides. În realitate, cei 42 kilometri 179 metri există din 1908, de la Jocurile Olimpice de la Londra, și reprezintă distanța dintre castelul Windsor și stadionul de la «White City» din Londra... Revenind la «jogging», adepții săi din Boston, New York, Montreal, Paris, Roma, Tokio, Fukuoka (căci mania a cuprins și îndepărtata Japonie) au organizat, în ultima vreme, impresionante curse de marathón. În luna martie, de pildă, trei mii de «joggeri» au alergat în jurul monumentelor istorice ale Orașului Etern, blocînd circulația timp de cîteva ore și suscitînd nemulțumirea pietonilor și automobilistilor grăbiți. Mai ales că, în aceeași zi, se desfășura și un cros popular la care au participat... 14.000 de concurenți. Viitorul ne va spune dacă această pasiune pentru alergări nu e decît o modă pasageră sau dacă ea reprezintă expresia durabilă a revoltei omului împotriva unei mecanizări atrofiante...

Ziduri

Prima etapă a primei mari operațiuni publice de «umanizare» a orașelor Franței: treisprezece calcane «oarbe» au fost metamorfozate în ziduri însozite. Semnate de treisprezece pictori francezi și stră-

ini. «Somptuos!» — a exclamat președintele François Mitterrand. Ideea îi aparține lui Gilles de Bure, care a lansat-o în 1981, acoperind calcanele caselor cu picturi giganti, naive sau sofisticate, hiperrealiste, op'art sau retro. În imagine: un «zid al soarelui» la Boulogne-sur-Mer.

MIKIMOTO

regele perlelor

În paginile următoare veți afla povestea vieții puțin obișnuite a unui japonez devenit unul dintre cei mai cunoscuți, admirați și bogăți oameni din Japonia. O viață de muncă, răbdare, perseverență. O viață dedicată idealului de a face ceea ce doar natura reușise să facă: de a produce perla, această regină a nestematelor pentru care bărbați s-au sacrificat, au luptat, uneori au jefuit sau chiar au ucis, iar femeii au plins, au cochetat, au urât și au iubit ca să intre în posesia celei mai delicate dintre bijuterii.

Căci istoria perlelor este învăluită de pasiuni și legende ce ne poartă către antichitate. Se crede că ele au fost descoperite în Orientul-Mijlociu, de vreme ce documente vechi arată că babilonienii le-ar fi pescuit prin anul 700 î.e.n. Vechiul testament, scrierile sacre ale brahmanilor din India și cele mai vechi măturii chineze fac, adesea, referiri la perle. Când vechii greci atenieni au ajuns la apogeul puterii lor, prețuiau nespuse de mult perlele, iar împăratul roman Iuliu Cezar a devenit nerăbdător de a cuceri Britania când a aflat că insula ar avea perle. Se crede că regina Cleopatra avea mai multe perle decât a topit una în paharul cu vin adus din Roma și a băut-o zimbând, sub privirile uimite ale lui Marc Antoniu, încrezătoare în bogăția ei. Se spune că soția monstruosului împărat roman Caligula nu se despărțea nici noaptea de o perlă ce valora 6 milioane dolari.

(Evaluările, firește, au o doză de aproximație).

Întimplări asemănătoare au intrat în legendă și în timpuri mai recente. În secolul 16, când Anglia se duela peste mare cu Spania, un nobil britanic a dizolvat într-un pahar cu vin o perlă ce valora atunci 15 000 de lire și a băut-o în sănătatea reginei Elisabeta a Angliei — care era de față — și a regelui Filip al Spaniei pentru a demonstra ambasadorului spaniol — de asemenea prezent — prin acest gest extravagant, soliditatea și forța economiei britanice, dar și că regina refuză să accepte cererea în căsătorie a lui Filip al Spaniei. Gestul l-a impresionat profund pe ambasadorul spaniol; cu toate că știa că suveranul său avea o perlă aproape cât un ou de porumbel; ce valora atunci circa o jumătate milion de dolari.

În 1633, un norocos scufundător arab a scos din Marea Roșie o perlă ce valora 560 000 dolari, care a intrat în casea de bijuterii a regelui Persiei. În vestul Australiei, un alt scufundător a descoperit într-o scoică un grup de 9 perle dispuse sub formă de cruce (7 pe verticală și 2 de o parte și de alta a celei de a doua perle din această verticală), evaluate acum la 100 000 dolari. Aceste nouă perle au fost privite, la început, cu teamă și ținute îngropate în pământ. După câțiva ani, au fost dezgropate și trecute dintr-o mină în alta pentru sume fabuloase, ca, din 1886, să fie expuse la Londra, unde au fost examinate de experți care au ri-

sipit orice îndoieli că ele n-ar fi naturale.

Familii imperiale și regale își făcuseră o pasiune din colectarea perlelor de valoare. Într-un muzeu din Moscova este expusă perla Lapelgrina ce cîntărește 111,5 grains (1 grain este egal cu 0,0648 grame) despre care se spune că ar fi cea mai frumoasă perlă din lume. În muzeul Luvru este expus un șirag din 145 perle cîntărind 2 079 grains, evaluat la circa o jumătate milion dolari. Vestitele perle Hope cîntăresc 1 800 grains și valorează 130 000 dolari. La încoronarea regelui Edward al-VII-lea în Londra, a fost folosită coroana din timpul reginei Victoria, creată cu 64 de ani mai înainte, pe care se află 277 perle, a căror valoare nu a putut fi estimată nici astăzi în mod corect.

Perlele de peste 100 grains, deosebit de rare, erau clasate ca tezaur speciale. Cea mai mare perlă din lume este perla Hope (din colecția bancherului englez Hope) lată de 2/3 inch (1 inch este egal cu 2,54 cm) și lungă de un sfert de inch.

Cu asemenea valori, colecțiile de perle au fost ținute nu în scriburile regilor și bogătaşilor vremii, ci în seifuri speciale. Colecția Habsburgilor se păstra când la băncile din Londra, când la cele din Paris; cele ale țarilor ruși erau depuse parte la băncile din Paris, parte la cele din Berlin. Monarhii italieni le păstrau într-o ascunzătoare secretă, subterană, pe o insu-

lă de pe fluviul Tibru. Cu toate aceste măsuri, perlele dispăreau, uneori, fără urmă. Faimoasa perla care împodobește coroana regilor Franței, de pildă, a fost furată în 1792 și nu a mai fost găsită.

Frumusețea și valoarea perlelor au instigat imaginația oamenilor și au generat legende și superstiții. Nimeni nu știa din ce sînt făcute. Romanii credeau că ele apar din cristalizarea stropilor de rouă ce intrau în scoică, iar strălucirea exterioară le e dată de starea vremii în care avea loc cristalizarea. Culoarele perlelor aveau semnificația lor la romani: galben însemna bogăție, maron, înțelepciune, alb, libertate și verde, fericire. Se pare că și indienii din Lumea Nouă împărtășeau credința romanilor. Când Cristofor Columb a ajuns în Indiile de Vest a găsit scoici deschise, agățate de localnici în crenșile copacilor, pentru a prinde stropi de rouă și a face perle.

Orientalii, îndeosebi chinezii,

erau convinși că perlele au un efect pozitiv asupra omului, că îi păstrează vederea, îi vindecă bolile de ureche și îi crește vigoarea sexuală. De aceea, japonezii au exportat chinezilor, pînă la al doilea război mondial, cantități mari de perle deformate ce se vindeau în farmacii sub formă de praf. Științific s-a dovedit că perlele sînt alcaline, se dizolvă în acid, conțin mult calciu și că, în cele din urmă, ar fi bune ca medicament pentru întărirea danturii.

Există și întâmplări nostime. Una a fost semnalată într-un restaurant din Hamburg cu vreo 60 de ani în urmă. Un cuplu de tineri infomețai au cerut 'scoici fripte și, în timp ce le înfulecau, fata a descoperit între dinți o perlă mare și perfect rotundă care a produs senzație printre cei prezenți. Au uitat de foame și s-au repezit la bijuteriul din apropierea restaurantului pentru a primi pe loc suma imensă, la acea dată, de 3500 de mărci.

Tinerii au fost, însă, nevoiți să-i dea proprietarului o treime din acești bani, care a pretins că le servise numai scoica, nu și perla al cărei posesor era, dar o pierduse. Cum ea fusese găsită de cei doi, legea prevedea o treime pentru fiecare.

O altă întâmplare a avut loc la muzeul Luvru din Paris. Într-o zi, oficialitățile muzeului au observat îngrozite că perlele expuse își pierd strălucirea. Când s-au convins că nu fuseseră înlocuite cu perle false, au chemat învățați pentru a studia acest fenomen alarmant. Verdictul acestora a fost că perlele trebuie să fie purtate și, dacă nu sînt în contact intim cu pielea omului, își pierd din strălucire. Se pare că teoria este acceptată și astăzi, pentru că perlele care nu sînt purtate își pierd din lustrul exterior. Se crede că pielea omului secretă acizi care acționează asupra perlelor, menținându-le strălucirea.

Pilula miraculoasă

La 18 secole după Cleopatra, regina Nilului, un japonez a izbindit, ajutînd natura, să creeze perle pentru oameni.

Cine este Kokichi Mikimoto și cum a reușit?

La 25 ianuarie 1858 se naștea, în casa morarului și negustorului de noodles, Otokichi Mikimoto, primul din cei șase băieți — pe nume Kichimatsu (kichi — noroc și matsu — pin, copac care la japonezi este simbolul prosperității). Când tatăl, cunoscut în orașul-port Toba ca inventatorul unei mori cu care luase premiul prefec-turii Mie, s-a îmbolnăvit, rămînînd imobilizat la pat pentru mulți ani, Kichimatsu avea vreo 11 ani. Copil, dar curajos și capabil de muncă, Kokichi — cum i se adresau de obicei oamenii — a început să lucreze din greu. Ziua căra la piață zarzavaturi din zonele învecinate Tobei și, de cum se lăsa seara, pînă tirziu peste miezul nopții, cutreiera această mică așezare de la țărmul peninsulei Ise, pentru a vinde preparatele de noodles și de produse marine. Trebuia să-i întrețină pe cei cinci frați, trei surori, ca și pe părinți.

Erau anii marilor prefaceri aduse în arhipelag de revoluția Meiji, cînd clasa Shoninilor (negustorilor), din care făcea parte și familia Mikimoto — cea mai de jos clasă în ierarhia socială feudală niponă, abia abolită de revoluție — căpătase drepturi. Shoninii puteau să lucreze în agricultură, să meargă în armată și chiar să devină preoți.

Din această perioadă a vieții, Kokichi a rămas cu credința că succesul în afaceri și în muncă îți este asigurat numai dacă clienții nu-și pierd încrederea în tine. El

Scufundătoare aplecîndu-se spre fundul mării pentru a culege scoicile producătoare de perle

își amintește — cum avea să relateze mai tirziu — cît de mult își dorește să viziteze Tokio, pornind pe jos, pe vechiul drum Tokaido. Prilejul a survenit la 26 martie 1878, cînd a plecat la Tokio cu vecinul său Riemon Morioka, unde au ajuns la 5 aprilie, mergînd pe jos. Nici drumul cu așezările lui pitorești, nici castelele feudale; precum cele din Nagoya și Odawara, nici muntele sacru Fuji, cu conul său înzăpezit, în fața căruia cei doi au rămas îndelung cuprinși de uimire și admirație, nici orașul Tokio cu numeroasele lui palate, temple, porturi și prăvălii de tot felul nu l-au impresionat atît de mult ca zona comercială din Yokohama unde se vindeau perle.

— Pentru ce cumpărați perlele făcute de scoici? a întrebat el pe un negustor chinez, care vorbea japoneza.

— Cum, nu știi fiule? — i-a răspuns acesta mirat. Pentru a prepara medicamente care să restaureze virilitatea celor în vîrstă, să redea vederea și auzul oamenilor, i-a explicat el.

Vinzătorii îl invitau să cumpere, dar el refuza cu încăpăținare din lipsă de bani, care abia îi ajungeau să trăiască și să se întoarcă acasă, tot pe jos.

Înainte de a pleca din Tokio, a cumpărat un medicament denumit Hoten, despre care reclama spunea că alină orice durere, ba chiar readuce mortul la viață. Spera să-i fie de folos tatălui, și chiar i-a fost. Pe drum spre Toba, urmînd calea întoarsă pe vechiul Tokaido, prin apropierea lacului Hakone, situat aproape de muntele Fuji, Kokichi s-a pomenit călătorind alături de cîțiva oameni care, văzîndu-l singur (prietenui lui rămăseseră la Tokio), l-au invitat să li se alăture. Unuia dintre ei, Shojiro Ishikawa, cînd a început să urce spre munte, i s-a făcut rău și a căzut în stare de inconștiență. Kokichi s-a dus la un pîrîu din apropiere, a adus un pahar cu apă rece de izvor pe care i-a turnat-o pe față. Nu a avut nici un efect, iar ceilalți tovarăși de drum au plecat aproape fugind, lăsîndu-l singur, fără nici măcar să mai întoarcă privirea. Toți trecătorii au refuzat să-l ajute din credința — populară și astăzi în Japonia — că unui om căruia i-a venit rău nu trebuie să-i dea ajutor nimeni altcineva decît un membru al familiei sau poliția, altfel nenorocul și boala îl vor urmări toată viața pe cel care-ar sări în ajutorul victimei, fără să-i fie rudă. Tînguindu-se, îngrozit de starea noului prieten, Kokichi și-a adus aminte de medicamentul Hoten, cumpărat pentru tatăl său. A luat o pilulă și i-a introdus-o forțat în gură. În scurt timp, omul și-a revenit. Doi bărbați cărînd un palanchin gol au trecut din întîmplare pe drum. L-au închiriat. Astfel, Ishikawa a urcat și coborît muntele pînă la Mishima, unde omul s-a simțit complet refăcut. La hanul în care a poposit peste noapte, a povestit întîmplarea hangului — prieten al corespondentului ziarului local «Shizuoka Shimbun». Așa a ajuns Ishikawa să-i explice ziaristului cum prietenul lui, Kokichi Mikimoto, îi salvase viața cu medicamentul minune Hoten, care se spune că ar fi avut în el și praf de perla.

Cînd a ajuns acasă, la Toba, Kokichi, îngrozit că cheltuisese toți banii primii de acasă la plecare, a intrat sfîios în casă, fără să știe că ziarele japoneze îl făcuseră cunoscut. Dar părinții, vecinii, oamenii din oraș veniseră să-l vadă și să-l admire pentru fapta lui omenescă de a fi salvat viața lui Ishikawa, aflată din gazeta locală «Ise Shimbun». Așa a ajuns Mikimoto Kokichi un om foarte popular în Toba și, cînd guvernul Meiji a hotărît ca orașele și satele să aibă primari și organe legislative alese, el a fost aproape forțat de prieteni să candideze în consiliul orașului Toba. Firește, a fost ales. Din această poziție, a făcut multe pentru așezare.

Secretul

La doi ani de la căsătoria lui cu Ume Kume, fiica unui fost samurai din Toba, în 1881, tatăl lui Kokichi a încetat din viață, după ce, între timp, se refăcuse din lunga boală și reușise să-și extindă afacerile cu încă o prăvălie

de preparate din noodles și produse marine. Își amintește Kokichi cum pierdea, uneori, ceasuri întregi pe malul mării, privind cu atenție scoicile în care căutătorii de perle descopereau rar aceste nestemate ale mării care-l fascinau.

Pînă la 1870, descoperirea unei perle într-o scoică era un adevărat noroc, deși golful Ago din apropierea Tobei era vestit, încă din cele mai vechi timpuri, pentru perlele pe care le dădea ca răsplată scufundătorilor. Din dragoste pentru perle, Kokichi Mikimoto a devenit președintele Asociației pentru îmbunătățirea producției de perle din Ise-Shima, încercînd să protejeze de pescari scoicile mici, care, la maturitate, ar fi putut avea perle. El a luat măsura de a nu se mai scoate scoici neformate, pe motivul că, astfel, se strică frumusețea în devenire a acestor nestemate. Din această cauză, fama i-a ajuns repede departe și, în 1881, împărăteasa Dowager, mama împăratului Meiji, i-a comandat perle. Avea doar 21 de ani și se distingea prin ochii căprui, mai rari la japonezi ce au de regulă ochii negrii, și urechile mari care-i încadrau o față plată. Așa a ajuns să participe cu perlele naturale ale Tobei la expoziția din Tokio, unde a cîștigat premiul 2. Atunci i-a venit lui Mikimoto ideea de a produce perlele în adevărate ferme maritime de scoici, mărțurisînd aceasta secretarului general al Asociației pentru produsele marine din Japonia acelor ani, Yuetsu Yanagi. Cum era și firească, acesta a ris — uimit de intenția tinărului — și și-a exprimat pesimismul și neîncrederea în asemenea proiect, oricît de bănos ar fi putut fi el.

S-a întors la Toba, totuși, cu aprobarea Asociației de a forma o cooperativă în golful Ago, unde i-a convins pe locuitorii satului Jinmyo Mura să-l sprijine. Era un mic cînt pescăresc cu casele răsfrînte pe pîrîmul accidental al golfului. Cu ajutorul lor, a izolat, în perimetre delimitate din golf, scoicile mici pentru a le urmări evoluția și a recolta mai ușor perlele în cazul în care acestea le aveau atunci cînd urmau să fie desfăcute la maturitate. Din acest experiment aflase că scoica Akoya dădea cele mai frumoase perle, dar Kokichi tot nu înțelegea cum intră perlele în scoică, pentru că unele aveau — iar marea lor majoritate nu aveau — perle.

— Prin accident, i-a spus într-o seară soția, Ume, pentru a-l liniști.

— Dacă prin accident, atunci cum am putea să provocăm un astfel de accident? — s-a întrebât el în continuare.

În 1890, Mikimoto a luat parte la o altă mare expoziție, organizată în parcul Ueno din Tokio, cu perle din rezervația cătunului Jinmyo Mura, și a obținut marele premiu. În uriașul acvariu din expoziție, după cîteva zile, scoicile altor expozanți mureau, în timp ce ale lui Kokichi trăiau. Aceasta a stîrnit interesul unui membru al juriului, Yoshikichi Mizukuri, doctor în științe, care nu știa că Mikimoto adusese mai multe scoici pe care le ținea în mare, lîngă Yokohama, și cu care schimba expozatele în fiecare noapte. De la acesta, Mikimoto a aflat că perla este, la origine, produsă de un corp străin care pătrunde accidental în scoică și, dacă nu-l poate elimina, îl învește cu o secreție și, astfel, se formează perla. Întrebat dacă omul poate pune scoica să facă perle, Mizukuri i-a spus că, teoretic, da. De circa 90 de ani, i-a mai explicat el, s-au făcut încercări de către un german, apoi de un englez, un francez, un american, fără nici un rezultat.

— Și dacă am încerca și noi, cu ce ar trebui să începem? — l-a întrebant Mikimoto.

— Dacă-mi spui cum ai reușit să menții scoicile vii în acvariu atîtea zile, îți spun și eu cu ce să începi, i-a răspuns acesta.

Atunci Mikimoto, zîmbind, i-a destăinuit şiretlicul şi a obţinut răspunsul că poate introduce forţat în scoică un bob mic de nisip sau de altceva. Dacă va reuşi să menţină, după aceea, scoica vie, va avea succes. Pînă atunci, nimeni nu reuşise.

Aflase, astfel, secretul şi, din acel moment, întors la Toba, Mikimoto a experimentat 10 ani, fără întrerupere şi cu răbdare. Încercări după încercări îi eşuau. Dar, tenace cum era, le răspundea răutăcioşilor, care începuseră să-l considere cam trăznit, că şi Thomas Edison a făcut o mie de experienţe, fără rezultatul aşteptat, pînă a descoperit becul electric. Le răspundea scepticilor ca şi Edison, că făcuse un mare pas înainte pentru că ştia deja o mie de căi care nu duceau la rezultatul căutat. Şi continuă să caute pe alte căi.

Reuşita

A încercat să introducă în scoică bobite minuscule de sticlă, nisip, ceramică, de alte materiale şi toate erau aruncate afară de scoică aproape imediat. A încercat şi cu bobite de cochilie de scoică pe care scoica nu le mai elimina, dar nu apăreau perlele. A transportat cu spina-reă scoici într-o altă zonă a golfului, la Nishiki-ura, unde în apă erau curenţi mai puternici. A scufundat scoicile, injectate cu bobite de cochilie, în coşuri de bambus şi le-a lăsat în curentul marin. A muncit foarte mult şi oamenii care-l vedeau, zi de zi, pe mare, îl compătimeau zicînd că bietul Mikimoto a înnebunit de-a binelea. Din cauza muncii excesive şi insuccesului s-a îmbolnăvit grav şi a căzut la pat peste iarnă. În primăvară s-a refăcut şi a luat-o de la început. A desfăcut toate cele o mie de scoici scufundate în mare şi nu a găsit în ele nici o perlă. Pescarii erau dornici să reia pescuitul, întrerupt din cauza experimentărilor lui Mikimoto. Cum nu mai aveau venituri suficiente pentru a trăi, pescarii din Toba şi Jinmyo Mura deveniseră nervoşi.

Într-o zi, Mikimoto, plimbîndu-se pe ţarmul golfului, a întîlnit un bătrîn pescar care-şi pregătea barca pentru a începe pescuitul. S-a apropiat de el, şi acesta l-a întrebat, fără să-l privească.

— Ce doreşti Mikimoto?

— Vreau să ştiu de ce ai pierdut încrederea în mine?

— Pentru că eşti nebun, a venit imediat răspunsul pescarului. Toată lumea în Toba te consideră baka (stupid). De ce nu renunţi la aceste experienţe care cauzează atîtea necazuri pescarilor şi locuitorilor Tobei? Şi așa, perlele, pe care eventual le-ai putea creşte, nu vor fi perle adevărate. Este mai bine să renunţi, l-a sfătuit bătrînul pescar.

Mikimoto nu i-a răspuns. A pornit-o mai departe de-a lungul ţarmului, hoinărind pînă seara tîrziu. Acasă, Ume i-a servit ceaiul verde neîndulcit, băut de toată lumea în Japonia, şi, în timp ce sorbea din el, i-a spus soţiei:

— Am greşit fundamental. Am încercat cu toate materialele posibile, chiar cu mici particule de fier, dar nu am încercat să injectăm în scoică ceea ce trebuia, adică mici fărîme de perlă. Le vom numi perle de cultură, dar ele vor fi perle adevărate.

A doua zi a injectat în scoici mici particule de perlă. Nu a ajuns, însă, să le şi recolteze pentru că scoicile in-

jectate au fost distruse de Akashio («Valul Roşu» de plancton), un fenomen care distruge, cînd se produce în golful Ago, peştele şi scoicile.

Obosit şi descumpănit de această năpastă, Mikimoto le-a spus pescarilor să reia pescuitul, cu gîndul să renunţe definitiv la cultura perlelor. A părăsit Toba şi a mers în Hokkaido, în cea mai nordică insulă a arhipelagului, unde a găsit o slujbă într-un oficiu guvernamental. În primăvara lui 1892, s-a întors la Toba, unde era aşteptat de întreaga familie. Imediat a fost invadat şi de creditorii care-l împrumutaseră cu bani pentru experienţele sale eşuate. Mikimoto şi soţia lui, Ume, s-au angajat să muncească şi să plătească toate datoriile.

Într-una din zilele următoare, a plecat pe ţarm, cu toată familia, ca să scoată nişte scoici pe care le scufundaseră în anul precedent, injectate cu particule de perle, şi care nu fuseseră atacate de «Valul Roşu» de plancton. În timp ce se juca cu fiţuţa lor, Rui, soţia a scos un set de cinci scoici şi a deschis una din ele cu cuţitul. A strigat cît a putut către Mikimoto:

— Vîno, vîno repede s-o vezi.

Mikimoto s-a apropiat şi cînd a văzut perla, strălucind în soare, abia scoasă de Ume din scoică, a strigat în extaz:

— Am reuşit. Am făcut-o...

Le-au desfăcut şi pe celelalte şi au găsit în fiecare cite o perlă, dar nici una nu era rotundă, ci semisferică. Asta, însă, nu mai avea importanţă. Reuşise să cultive şi să crească perle. Seara, în casa lui Mikimoto a fost sărbătoare, iar cele cinci scoici, cu perlele lor, au fost aşezate cu grijă în «tokonoma», un fel de firdă în care se păstrează cele mai de preţ obiecte ale familiei, moştenite de la înaintaşi. Ele sînt păstrate şi astăzi de urmaşii lui Mikimoto. Din acea zi, locuitorii Tobei au început din nou să-l privească cu încredere pe Mikimoto care le-a adus în oraş o bogăţie neimaginată de nici unul dintre ei, dar pentru care el s-a jertfit cu încăpăţinare.

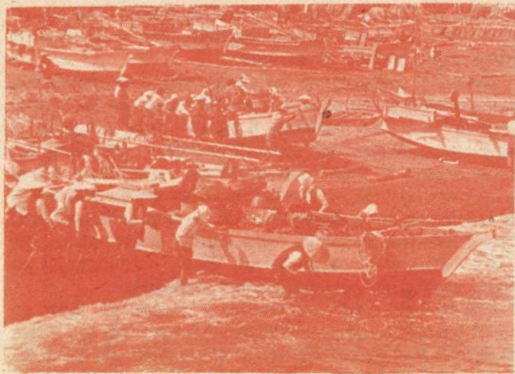
Fetele scufundătoare

Din acel moment, Mikimoto — care a înregistrat imediat patentul descoperirii sale — a început cultura pe scară largă a perlelor. A închiriat insula Tatoku unde s-a mutat cu familia şi cu doi din fraţii săi, Matsusuke şi Tsuneza, şi cu fratele soţiei, Kusutaro Kume. Au plantat pe insulă circa o mie de copaci şi au început să injecteze în zece mii de scoici fărîmături de perle.

Prima recoltă de perle a obţinut-o după patru ani şi a oferit-o familiei imperiale. Recoltele următoare de perle, cu toate că acestea nu erau rotunde, ci semisferice, i-au adus venituri destule pentru a achita datoriile şi a umple de bani casa cooperativei pescuitorilor de perle.

Descoperirea îl făcuse cunoscut în toată ţara, dar o altă nenorocire a dat peste el. Avea numai 38 de ani cînd îi moare soţia, din cauza unei infecţii, în ciuda îngrijirilor celor mai buni medici din regiune. În următoarele aproape şase decenii de viaţă, pînă la vîrsta de 95 de ani, nu s-a mai căsătorit, rămînînd singur cu cele patru fiice şi cu unicul fecior, Ryuzo.

Între timp, a deschis un magazin special de perle de cultură în cartierul Ginza din Tokio, şi afacerile au

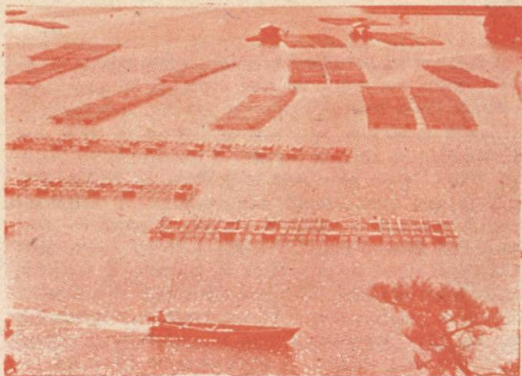
Echipe de scufundătoare ama pregătindu-se pentru o nouă zi de muncă. Din aceste bărci pe care le împing în apă se vor scufunda pentru a culege scoicile

început să crească vertiginos. Îl chinuia, însă, ideea de a obține perle perfect rotunde. Intrase în secolul 20 și recolta tot perle semisferice. Nu reușise să injecteze particule în corpul propriu-zis al scoicii, ci doar între cochilie și carnea acesteia. De aceea ieșeau perlele semisferice. Prin 1905, a cultivat peste un milion de perle și, la o parte, a reușit să injecteze particulele nu între cochilie și corpul scoicii, ca până atunci, ci direct între valvele scoicii, adică în corpul acesteia, fără să moară. Un «val roșu» de plancton a distrus marea lor majoritate și Mikimoto a început să desfacă scoicile moarte, în speranța că va găsi perla rotundă. Din 850 000 de perle a găsit, în sfârșit, un coș cu perle perfect rotunde, pentru că injectase particulele în partea cea mai sensibilă a corpului scoicii. Din acel moment, Mikimoto descoperise secretul perlelor rotunde, pentru care a și înregistrat patentul.

Tot din acel moment, «industria perlelor» a devenit o realitate în golful Ago, iar insula Tatoku (redenumită mai târziu insula Mikimoto) — centrul acestei industrii. În jurul insulei au apărut «fetele scufundătoare», vestitele ama, care au dat o anumită culoare locului, amplificată în timp și menținută și astăzi. Din cele mai vechi timpuri în această zonă, fetele — mai puțin băieții — se scufundau în mare pentru a scoate scoici cu perle. Din cauza capacității plămînilor și rezistenței la frig, fetele au devenit cele mai bune scufundătoare, simțindu-se în apa mării — cum îmi spunea una dintre ele — ca în casele lor cu tatami (rogojinii) pe jos, cu pereți de lemn și hîrtie și cu uși glisante (fusuma). Această meserie grea a fost și este transmisă de la mamă la fiică și se practică aproape zilnic, în sezoanele calde, adesea pînă la vîrsta de 55—60 de ani. Îmbrăcate în costume albe de pinză, pentru a alunga țiparii marini, aceste «sirene ale mării» se scufundă, cel mai adesea legate de o frînghie, pînă la 10 metri adîncime și pot rămîne sub apă chiar și două minute și jumătate. «Sirenele mării» sînt creația lui Mikimoto care le-a încurajat să se antreneze pentru o astfel de muncă grea, aproape fără egal; le-a plătit, dar le-a și exploatat la maximum, mai ales cînd, din cauza apariției curentilor roșii de plancton periculos, scoicile trebuiau scoase și mutate rapid pentru a fi salvate. Cu timpul, Mikimoto a găsit soluția și împotriva planctonului, scufundînd coșurile cu scoici la o adîncime mai mare de 10 metri.

17 minute de vorbă cu împăratul...

După mai bine de zece ani de cultivare a perlelor, lui Mikimoto afacerile îi mergeau nu tocmai bine, cu toate că deschisese un mare magazin în cartierul Ginza din Tokio. A înțeles că trebuia să se lanseze în itele complicate ale pieței pentru care avea nevoie de mai multă publicitate. Întreprinzător, a făcut o vizită prințului Komatsu, primul văr al împăratului Meiji, pe atunci președinte de onoare al Asociației pentru produsele marine, și l-a invitat să-i viziteze «ferma de perle» din golful Ago. Această vizită, organizată perfect de Mikimoto, în cursul căreia prințul a fost transportat de la

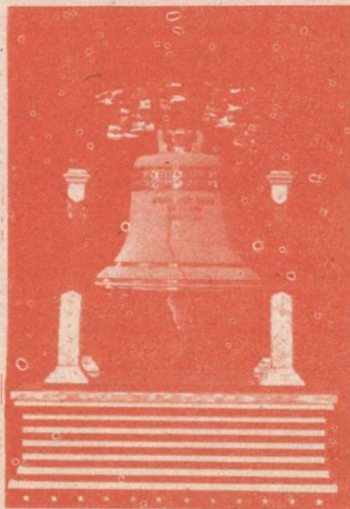
«Rafturile» plutitoare dintr-o fermă de perle de cultură, în golful Ago, de care sînt suspendate în apă coșurile cu scoici în corpul cărora au fost injectate particule de perlă

Insula perlelor (insula Mikimoto sau Tatoku) — detaliu în prim plan, statuia lui Mikimoto

Mikimoto în laboratorul său

Vestitul «Liberty Bell» (clopotul libertății) acoperit cu perle de cultură și diamante, expus de Mikimoto la Expoziția mondială din S.U.A. și aflat în prezent în Muzeul perlelor de cultură din insula Mikimoto (Tatoku)

Mikimoto arzind perle în piața publică din orașul Kobe

Toba în insula Tatoku și, după două zile, înapoi, cu ajutorul unor ricșe trase de cîte doi oameni și schimbate din loc în loc, a fost un mare succes. Ziarele vremii au relatat-o cu amănunte, iar între prinț și Kokichi Mikimoto s-au stabilit relații mai apropiate. Atunci cînd împăratul Meiji a trimis pe Komatsu la Londra, în 1902, pentru a participa la încoronarea regelui Edward al VII-lea, prințul a luat cu el perle din ferma lui Mikimoto, le-a montat în bijuterii la Paris, cu ajutorul unor vestiți meseriași, și le-a prezentat familiei regale britanice drept cadou din partea familiei imperiale nipone. Presa europeană a vremii a făcut senzație în jurul acestor «perle de cultură». Mikimoto a exploatat acest succes, deschizînd un și mai mare magazin la Tokio și, după un an, a participat la o mare expoziție în Osaka cu expozate valorînd 2 400 dolari, o sumă foarte mare pentru acel timp. Întîmplarea a făcut ca perlele expuse să fie furate, și Mikimoto, după ce a înlocuit perlele dispărute cu altele identice, aduse din Toba, s-a folosit de acest necaz pentru o și mai mare publicitate, anunțînd că va da cîte 50 de dolari pentru fiecare perlă furată ce-i va fi adusă, indiferent de valoarea ei. Miza fiind prea mare, întreaga poliție din Osaka a fost pusă în mișcare și hoțul a fost descoperit. Era un tîmplar care nu reușise să vîndă nici una din perlele furate. Mikimoto s-a jînut de cuvînt și a vîrsat recompensele promise poliției din Osaka.

Încurajat de succesele din Japonia, a participat la expoziții internaționale cîștigînd prima medalie la cea din St. Louis (S.U.A.), în 1904, an în care apare în cartea de onoare a insulei Tatoku din golful Ago și semnătura primului ziarist străin care-l vizitează «acasă» pe Mikimoto, Lee B. Wood, de la cotidianul «New York Herald». Acest ziar a făcut cunoscute Americii perlele de cultură. Din acel moment, popularitatea creatorului perlelor de cultură a devenit atît de mare, încît după ce, în 1905, a reușit să realizeze primele perle «perfect rotunde, cu

nimic deosebite de perlele naturale —, ferma lui a fost vizitată de însuși împăratul Meiji, cu care a stat de vorbă 17 minute, «tîmp record» pentru un om de rînd ca Mikimoto.

Prin 1911, Mikimoto avea o fermă de mii de acri întindere marină, unde peste o mie de oameni lucrau pentru a produce perle. Numai în secțiile de prelucrare a perlelor lucrau 65 de muncitori și muncitoare cu o înaltă experiență în pregătirea perlelor pentru piață. Înțelegînd avantajele imediate, Mikimoto a introdus în fermele sale sistemul de lucru de 8 ore, a creat un club și s-a îngrijit de construirea de case pentru tinerii căsătorii, îndemnîndu-i să-și întemeieze familii: cele mai eficiente și productive fete-ama sînt cele căsătorite. În acel an, magazinul lui din Ginza raporta organelor fiscale un venit de 175 000 dolari, pentru ca, în 1950, același magazin să realizeze un profit de aproape 5 milioane dolari. Era un succes similar cu cel al altor magazine din Japonia (Osaka, Kobe) sau din străinătate (Shanghai, Londra, Paris, New York, Chicago, Los Angeles, San Francisco, Bombay), pentru că Mikimoto, potrivit de-vezei inoculată colaboratorilor săi, «fiți spectaculoși în ceea ce faceți», și-a trimis emisari în toată lumea pentru a cucerii piețe, nepierzînd nici un prilej pentru publicitate. La Expoziția mondială din New York, din 1939, de pildă, a expus o replică a «Liberty Bell» (Clopotul libertății) american, la o treime din original, pe care a fixat 12 250 perle de cultură și 366 diamante, valorînd peste un milion de dolari. Faimoasa spărtură din acest clopot, cu profunde rezonanțe în istoria americanilor, a fost acoperită cu perle de culoare neagră. Expunînd acest clopot, ca și alte obiecte, cum a fost macheta pagodei templului Horiyuji din Kyoto, la Expoziția mondială din Philadelphia (1926), sau macheta casei din Muntele Vernon, folosită de generalul George Washington, acoperită cu 24 328 perle de cultură, la Expoziția mondială din Chicago

(1933), Mikimoto spera, ca și ultimul ambasador japonez în S.U.A. înainte de război, să evite un conflict militar între Japonia și Statele Unite. Ceea ce nu s-a întâmplat...

«Regele perlelor» — denumire ce i-a fost dată pentru prima oară de ziaristul Kyoshi Takahama de la ziarul local «Mie Nichi Nichi» — a avut de înfruntat multe conflicte. Pentru a se ocupa personal de faimosul proces ce i-a fost intentat în Europa de negustorii de perle, Mikimoto s-a deplasat pe bătrânul continent, venind din S.U.A., unde studiasse piața și apele dulci ale fluviului Mississippi, cu intenția de a cultiva perle, și s-a întâlnit cu celebrul inventator Thomas Edison. În Europa a vizitat Marea Britanie, Franța, Belgia, Olanda, Elveția, Germania, Italia și cele mai mari dificultăți le-a întâmpinat la Paris, unde, după patru ani de proces, a câștigat, perlele produse de el putând fi vândute liber pe piață, deoarece fuseseră asimilate de experți cu perlele naturale.

La scurt timp după aceasta, «Industria perlelor de cultură» a fost lovită de criza din 1929—1933. Situația ei a fost agravată și de extinderea comerțului cu perle de calitate inferioară. Pentru a menține prețul perlelor, Mikimoto a făcut un lucru care a uimit Japonia și lumea întreagă, practicat și astăzi. A cumpărat toate perlele de calitate inferioară din Japonia contra sumei de 25 000 de dolari și le-a dat foc în piața publică din fața clădirii Camerei de Comerț și Industrie din orașul Kobe, sub privirile uimite ale celor veniți să vadă acest spectacol neobișnuit, care, din nou, i-a făcut mare publicitate lui Mikimoto și perlelor de calitate produse în fermele lui.

Atacul forțelor japoneze asupra Pearl Harbor-ului și începerea războiului cu S.U.A. au dus la faliment «industriei perlelor de cultură». Toate unitățile producătoare de obiecte de lux au fost închise de guvernul militarist al Japoniei la 7 decembrie 1941. Fermele de perle din Kyushu, Ishikawa, Wakayama și Okinawa au fost închise, doar cele din insula Tatoku rămânând cu o producție parțială. Mikimoto s-a mutat din insulă la Toba,

Insula Tatoku (acum Mikimoto) din golful Ago

unde a deschis o companie farmaceutică, care prepara medicamente pe baza calciului fosfatic extras din perle printr-o metodă descoperită de el. Militaristii l-au vizitat de câteva ori și i-au cerut cheile întreprinderii farmaceutice, dar el a refuzat de fiecare dată să le dea. În cele din urmă i-au trimis o sabie scurtă, sugerându-i să-și facă harakiri. Punând sabia la o parte, el a hotărât că este mai bine să renunțe la fabrica de medicamente, să se mute din nou în insula Tatoku, unde era concentrată toată viața lui de peste 80 de ani, și să aștepte pînă la terminarea războiului, pentru a face din această insulă, cum îi spunea nepotului său, Hiroshi Otodate, «a opta minune a lumii».

După capitularea necondiționată a Japoniei, Mikimoto și-a reluat activitatea pe o scară și mai largă, pentru ca astăzi aproape o jumătate de milion de oameni să trăiască de pe urma «industriei perlelor de cultură», care aduce venituri fabuloase Japoniei. În sutele de ferme create de-a lungul țărmurilor dantelate ale arhipelagului se produc cantități industriale de perle, pe care urmașii lui Mikimoto și ai experților formați de el, în decurs de un secol, le pot colora, chiar în procesul formării lor în scoici, în 48 de nuanțe.

O vizită în orașul-port Toba este copleșitoare. Peste tot întâlnești prăvălii cu cantități impresionante de perle de cultură de diferite mărimi, forme și culori. Le-am privit de câte ori am vizitat golful Ago cu gândul la munca grea, periculoasă și delicată a scufundătoarelor ama, cele care produc, de fapt, aceste prea frumoase nestemate.

Înima «industriei perlelor de cultură» rămîne, însă, insula Tatoku, dominată de o mare statuie a «regelui perlelor». În această insulă, unde se află un muzeu al perlelor de cultură, închidea ochii pentru totdeauna. În dimineața zilei de 20 septembrie 1954, cel care a reușit să oblige natura să producă perlele în ferme marine.

Florea Tuiu

Armand Călinescu

ÎNSEMĂRI POLITICE

Istoriografia ar fi, sint convins, mult mai searbădă, mai lipsită de farmec, mai puțin pasionantă, dacă i-ar lipsi acest ingredient — memorialistica — atât de gustat de marele public. Orice s-ar spune, generația actuală nu pare să-și fi modificat, în această direcție, gusturile. Astăzi ca și ieri, prezentul dorește să i se restituie nu un trecut mort, un mauzoleu uriaș cu umbre trecute, ci o imagine vie, dinamică și multicoloră a epocilor succedate pe scara infinită a timpului.

În istorie oamenii se caută, se regăsesc și se înțeleg ca oameni. Iată de ce cred că știința istorică, devenind mai riguroasă și apropiindu-se de invidiatele ei surori — fizica, chimia, matematicile — va rămâne, totuși, purtătoare de omenești simțăminte și nu va lepăda (în laudabile eforturi spre dezvăluirea esențelor și a legităților nude) veșmîntul narațiunii împrumutat, cîndva, de la Caliope.

Peisajului istoriografic atât de divers prin structură, direcții și forme, memorialistica îi inoculează propria-i încărcătură cognitivă și etic-umană. Ea completează în mod fericit petele albe rămase în tabloul trecutului reconstituit de istorici. Dă viață unor momente și chipuri ce nu mai trăiesc azi decît în vestigii și acte. Și pune în cumpănă, pe talgerul adevărului, verosimilul rezultat din calitatea de fapte trăite aievea.

Emoțional, memorialistica are o forță penetrantă greu egalabilă. Căci filele ei sînt, în același timp, secvențe de biografie și de autobiografie istorică. Secvențe văzute de azi, dar simțite ca ieri. Reconsiderate din perspectiva deceniilor, dar explorate introspectiv, așa cum le-a conservat amintirea. Adică așa cum au supraviețuit uitării la cei ce au fost părtași — ca spectatori sau actori — ai dramei jucate pe scena istoriei autentice. Oricîte reproșuri, cu și fără teme, s-ar aduce memorialisticii, ea rămîne, incontestabil, adînc împlintată în opera vastă închinată reconstituirii trecutului și restituirii lui neștirbite pentru cei de azi și de mîine.

*Împreună cu Nicolae Titulescu și alți oameni politici
români la sfîrșitul unei conferințe*

Armand Călinescu

...Am în față pe masa de lucru, **Însemnările politice** ale lui **Armand Călinescu**. Personalitatea autorului este astăzi mai bine cunoscută și, poate, ceva mai corect înțeleasă datorită unor articole apărute în ultimele decenii. Născut în Pitești, la 22 mai 1893, Armand Călinescu a făcut studii strălucite — licențiat în filozofie, doctor în drept și în științe economice (titluri decernate de universitățile din București și Paris) — care i-au asigurat o pregătire multilaterală, indispensabilă lansării și ascensiunii rapide în viața politică. A urcat, treaptă cu treaptă, pînă la cele mai înalte demnități în stat: deputat în Adunarea deputaților (din 1926), subsecretar de stat la Domenii (1928) și Interne (1931—1933), ministru de Interne (din decembrie 1937), vicepreședinte și, apoi, președinte al Consiliului de Miniștri (1939), cu prezențe vremelnice la conducerea departamentelor Educației și Apărării Naționale.

Conținutul **Însemnărilor** poartă, desigur, amprenta apartenenței de clasă și orientării politice a autorului — pînă în decembrie 1937 membru marcant al conducerii Partidului Național Țărănesc, ulterior sfernic influent în guvernarea dictatorială instituită de regele Carol al II-lea. Totuși, în gândirea lui Armand Călinescu apare pregnantă tendința de a depăși interesele de partid și a se identifica năzuințelor de accepție națională. S-a numărat printre oamenii politici burghezi lucizi care au întrevăzut la timp primejdia grupărilor de extremă dreaptă, a fascismului și revizionismului internațional, acționînd implacabil și curajos împotriva lor pînă la 21 septembrie 1939, cînd a fost asasinat de o bandă legionară inspirată și pregătită de hitleriști.

Fragmentele din **Însemnări** reproduse mai jos se referă la două etape distincte și mult distanțate în timp ale vieții autorului:

Un prim grup de note, scrise între 31 decembrie 1925 și 24 iulie 1927, are ca obiect evoluția politică extrem de instabilă și sinuoasă, marcată de contradicțiile specifice sfîrșitului guvernării liberale, prezenței efemere a cabinetelor prezidate de generalul Alexandru Averescu și de Barbu Știrbey și instituirii regenței, peste care s-a suprapus — uneori cu accente melodramatice — așa-zisa criză dinastică. Deși aflat la debutul carierei, Armand Călinescu se vădește a fi un observator fin și, îndeobște, nepărtinitor al evenimentelor, cărora încearcă să le descifreze, dincolo de aparențe, cauzele, implicațiile și semnificația durabilă.

Al doilea grup de note a fost așternut pe hirtie 12 ani mai tîrziu, în iulie—septembrie 1939, cînd autorul **Însemnărilor** se găsea la apogeul carierei politice. În epoca aceea de grave primejdii pentru neam și țară, Armand Călinescu — alături de alți oameni politici lucizi și în acord cu aspirațiile tuturor forțelor naționale, patriotice, al căror nucleu era Partidul Comunist Român — a acționat curajos pentru a evita izolarea completă a țării și căderea ei sub dominația Reichului nazist.

Firul **Însemnărilor** se întrerupe brusc la 20 septembrie 1939. Era ajunul odiosului asasinat de la podul Elefterie...

După marele act istoric din acel neuitat an 1918, desăvîșirea statului național unitar, țara noastră a intrat într-o nouă și foarte complexă perioadă de dezvoltare. Economic — o evoluție spre modernizare, stimulată puternic de posibilitățile materiale și demografice sporite prin revenirea la patria-mamă a provinciilor care se aflaseră anterior sub stăpînire străină. Politic — un efort excepțional din partea forțelor progresiste pentru renovarea democratică a așezămintelor statale potrivit aspirațiilor și idealurilor maselor populare.

Dar, ca în toate epocile istoriei poporului nostru, pașii înainte, spre culmi mai înalte de civilizație, s-au făcut biruindu-se multe și grele obstacole. Pe plan intern, forțele progresului s-au confruntat — uneori în forme ascuțite — cu cercurile conservatoare și retrograde ce căutau să întoarcă înapoi sau cel puțin să oprească roata istoriei. Pe plan extern, poporul nostru a trebuit să ducă o luptă tenace pentru a apăra independența și integritatea țării, tot mai amenințate de puterile revanșarde, fasciste și revizioniste.

Partidului Comunist Român îi revine meritul nepieritor de a se fi situat permanent în primele rinduri ale forțelor angajate în lupta pentru progres social și național. «Iubogătîndu-și neconținut experiența revoluționară, învingînd greutățile ivite în cale, fiind nevoit să activeze timp de două decenii în condițiile aspre ale ilegalității — subliniază tovarășul **NICOLAE CEAUȘESCU** —, partidul nostru și-a sporit treptat capacitatea de a organiza și conduce lupta clasei muncitoare, a maselor de oameni ai muncii. Numeroasele acțiuni greviste, bătăliile de clasă ale minerilor de la Lupeni din 1929, ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933, neînfricatele acțiuni împotriva fascismului, pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității României au demonstrat marea forță mobilizatoare a partidului, consecvența revoluționară și devotamentul său profund față de cauza poporului, de idealurile socialismului».

Ceva din zbuciumul anilor interbelici răzbate și în **Însemnările politice** ale lui Armand Călinescu. Deși incomplet — pentru că autorul **Însemnărilor** coboară arareori pînă la categoriile sociale productive sau la forțele politice revoluționare — tabloul conturat de el este, în esență, fidel realităților narate și se constituie, neîndoios, în pagini de istorie autentică.

1926

IANUARIE. Ion Mihalache este chemat, din ordinul regelui, de la Topoloveni-Muscel la Sinaia, grabnic¹. Ajuns acolo, președintele Partidului Țărănesc este întâmpinat în gară de C. Stere², care fusese deja chemat și i se ceruse la Palat în mod discret și din îndemnul d-lui Barbu Știrbey³ «o consultație constituțională». În câteva cuvinte, Stere pune la curent pe dl Mihalache asupra evenimentului. Principele Carol, plecat în străinătate să reprezinte familia regală la moartea reginei Alexandra a Angliei, a trimis de la Veneția o scrisoare prin care anunță că se expatriază pentru 10 ani și că renunță la drepturile de succesiune la tron. Regele, zdrobit moralmente, este hotărât să accepte renunțarea și întrunește un consiliu de coroană spre a lua «sprijinul oamenilor politici». Stere, vizibil sub influența lui Știrbey, consiliază pe Mihalache să accepte actul și să fie alături de rege. Cu toate obiecțiunile lui Mihalache cum că, fără îndoială, actul este o mașinațiune a lui Brătianu, Stere insistă, punând înainte avantajul partidului de a nu lua poziție contra regelui, care ar fi hotărât.

Consiliul, sefii de partide și patriarhul vor fi primiți în audiențe separate de către rege. Înainte de a intra la suveran, Mihalache are câteva momente un schimb de idei cu Maniu și decid a observa o atitudine comună.

După ce regele expune pe scurt — întreaga audiență a durat 15 minute — împrejurările, adaugă:

— Sunt hotărât să primesc renunțarea și vă cer sprijinul!

— Fără îndoială, Sire, actul Alteței Sale privește, în primul rând, pe Maiestatea Sa în calitate de părinte și șef al familiei regale. Totuși, mi-aș permite a observa că renunțarea unui prinț moștenitor cuprinde incalculabile primejdii în viitor⁴. De aceea ar fi necesar să se mai încerce un demers pe lângă Alteța Sa spre a-l îndupleca să revină.

— Am făcut toate demersurile și au rămas zadarnice. Dealtminteri, prințul este foarte enervat și în explicația pe care am avut-o la plecarea lui/ din țară a avut o asemenea atitudine, încât abia am putut să mă stăpinesc.

— Istoria ne arată, Sire, că au fost unii regi care au făcut în tinerețe greșeli mai mari și, totuși, mai târziu au ajuns suverani admirabili. Exemplul, nu tocmai vechi, al regelui Angliei, Eduard al VII-lea, este concludent.

— Da, știu, și sunt cu atât mai zdrobit cu cât și eu, personal, am putut face greșeli...

— Rog pe Maiestatea Sa să mă încerce înainte de a se lua o hotărâre atât de gravă!

— Nu, nu, d-le Mihalache, crede-mă, hotărârea mea este definitivă. Este o creangă putredă în dinastie pe care trebuie să o tai spre a salva Coroana!

— Față de această hotărâre irevocabilă și cu rezer-

Armand Călinescu (mijloc) în timpul unei discuții cu Virgil Madgearu (dreapta)

vele cuprinse la început, Sire, Partidul Țărănesc nu poate fi decît alături de Măria Sa.

A urmat apoi sedința consiliului /de coroană/, în care Mihalache, ca cel mai tânăr, a fost invitat cel dintîi să-și spună părerea. Președintele Partidului Țărănesc a formulat punctul său de vedere, fără a mai insista asupra demersului pe lângă prinț. S-a spus, după aceea, că atitudinea d-lui Mihalache a produs o bună impresie. Duca⁵ l-a felicitat, iar la plecare, Știrbey a căutat pe Mihalache în gară și, făcîndu-se autorizat de rege, a mulțumit șefului țăranștilor, transportînd din partea regelui aceste cuvinte: «Spune lui Mihalache că a adus un mare serviciu Coroanei și țării».

A doua zi⁶ se întrunește parlamentul, care procede la îndeplinirea formalităților constituționale pentru proclamarea principelui Mihai ca moștenitor prezumtiv al tronului.

FEBRUARIE. Guvernul convoacă corpul electoral pentru a proceda la alegerile consiliilor comunale la sate și orașe, aplicîndu-se astfel noua lege administrativă.

Deși guvernul liberal se apropia de termenul la care trebuia să se retragă, pentru că expirase mandatul parlamentului ales în martie 1922, totuși zvoneriile în culise, alimentate abil, lăsau să se înțeleagă că dl Brătianu s-ar pregăti pentru o nouă guvernare, mai ales dacă alegerile comunale ar da majoritatea Partidului Liberal.

Față de această perspectivă, țăranștii⁷ și naționaliștii⁸ se hotărîsc să lupte împreună. După indemnul dr. N. Lupu⁹, se introduc și averescanii¹⁰ în coaliție.

Alegerile se desfășoară cu obișnuitul cortegiu și presiuni ale organelor publice. La sate, în genere, triumfă guvernul. Noua lege administrativă prezintă atîtea formalități încît sătenii, în majoritatea cazurilor, au fost luați prin surprindere și listele guvernamentale proclamate alese fără contracandidați. La orașe, în schimb, guvernul cade în majoritate. Pierde mai în toate orașele mari: București, Cluj, Iași, Chișinău etc. Indicația alegătorilor era de data aceasta sigură și retragerea d-lui Brătianu inevitabilă.

1 I.G. Duca era membru al conducerii Partidului Național Liberal.

6 Evenimentul a avut loc nu «a doua zi», ci la 4 ianuarie. Cu același prilej s-a desemnat o regență formată din principele Nicolae, G. Buzdugan (primul președinte al Înaltei Curți de Casație și Justiție) și patriarhul Miron Cristea.

7 Partidul Țărănesc prezidat de Ion Mihalache.

8 Partidul Național prezidat de Iuliu Maniu și Nicolae Iorga.

9 Membru al conducerii Partidului Țărănesc.

10 Partidul Poporului prezidat de generalul Alexandru Averescu.

1 Consiliul de coroană la care Armand Călinescu se referă în continuare a avut loc la 31 decembrie 1925, fiind deci eronat tratat printre evenimentele lunii ianuarie 1926. Cauzele renunțării principelui moștenitor Carol la succesiunea tronului au fost atât de ordin sentimental (aventura extraconjugală cu Elena Lupeșcu), cît și politic (un conflict prelungit cu șeful Partidului Național Liberal, I.I.C. Brătianu, și cu Barbu Știrbey).

2 În vremea aceea, membru al Partidului Țărănesc.

3 Barbu Știrbey era cunoscut cu șeful Partidului Național Liberal I.I.C. Brătianu; favoritul al reginei Maria, el exercita o puternică înrîurire în culisele Palatului, fiind personajul principal al camarilei.

4 Ion Mihalache, ca și ceilalți lideri ai partidului aflate în opoziție, era profund îngrijorat de faptul că la succesiune urma să fie proclamat fiul lui Carol, Mihai, în vîrstă de numai cinci ani; regele Ferdinand fiind bolnav incurabil, se anunța curînd o regență de lungă durată, ușor de manevrat și dominat de către Partidul Național Liberal.

Armand Călinescu

■ La cîtva timp după alegeri, averescanii se retrag din coaliție și, la întrunirea consiliilor, ei votează cu liberalii. Faptul e taxat ca trădare și în parlament are loc o scenă teribilă prin care Madgearu¹¹ acuză pe Goga¹². Se pregătea, oare, în acest act viitoarea rezolvare a crizei de guvern?

APRIIE. Guvernul Brătianu demisionează¹³. Cine va urma?¹⁴ Situația opoziției era, desigur, din cele mai curioase. Averescanii păreau a avea, firește, cele mai mici șanse, deoarece reprezentau o fracțiune infimă în parlament. Ei pretindeau, însă, acum, de cînd cu participarea la coaliție în alegerile comunale, că pot revendica o parte din succes. Realitatea, însă, era că aportul lor era aproape nul. Apărea limpede greșeala național-tărăniștilor care nu i-au lăsat singuri în aceste alegeri. Manevra a fost abilă din partea lui Averescu, care a reușit să mascheze slăbiciunea. Și astfel se prezintă ca pretendent la succesiune în baza unei părți din indicația populară.

La rîndul lor, țărăniștii și naționali erau dezuniți. Lungile pertractări nu ajunseseră la încheierea unui acord de guvernămînt. Se formulase un program, dar se discuta încă asupra portofoliilor, mandatelor, prefecturilor etc. Cauza acestei situațiuni era următoarea: naționali, sugestați de Argetoianu¹⁵ pe baza unei pretinse informații din cercurile Palatului, erau convingși că ei vor fi însărcinați cu formarea noului minister și, deci, nelegîndu-și din vreme minile, își vor putea rezerva partea leului, oferind în ceașul din urmă ce vor vrea țărăniștilor; țărăniștii erau și ei convingși că fără concursul lor nu se va forma noul guvern. La aceasta împingea Stere, care se zicea bine informat de către Știrbey. Mihalache, însă, spunea că într-o audiență recentă la rege acesta i-ar fi spus categoric: «Guvernul viitor nu se va forma fără țărăniști».

■ Regele începe consultațiile¹⁶. Primul ministru demisionar, ca și președintele Corpurilor legiuitoare. Se spune că Brătianu și Nicolaescu au recomandat pe averescani. Orleanu mi-a declarat mai tîrziu că el a recomandat o formație de coaliție național-țărăniștă.

Apoi, șefii de partid...

Putină gâlăgie la naționali, unde erau doi șefi: cine merge la rege? După discuții și opinia lui Argetoianu, se hotărîse să meargă Iorga și/să recomande pe Maniu. Iorga nu și-a ascuns nemulțumirea și însăși audiența la rege a fost influențată de această stare de spirit¹⁷.

Eram toți la Athenée Palace, în camera doctorului Lupu, și așteptam întoarcerea lui Mihalache de la Palat. Iorga și Averescu fuseseră înaintea reținuți fiecare cite zece minute. Un grup de ziariști aleargă să ne aducă vestea că Maniu a declarat că regele l-a însărcinat cu formarea ministerului.

Nedumerire. Vine Mihalache. I se comunică de la început vestea. El suride: «Curios, pe mine nu m-a însărcinat cu formarea ministerului».

Aflăm, apoi, că în aceste audiențe regele s-a mărginit să spună: «Opoziția coalizată a răsturnat guvernul. Este,

deci, natural ca ea să ia locul». La obiecția șefilor de partid că o unire a celor trei partide ar fi acum imposibilă, regele a încheiat: «Va rog să-mi propuneți, în numele partidului dv., o listă de miniștri; dacă se poate din toate partidele, cu atît mai bine».

Apare acum greșeala introducerii averescanilor în coaliție la alegerile comunale și abilitatea cu care Brătianu a speculat această greșeală. Ne consfătuim. Vine Stere, care primise o veste de la Știrbey prin dr. Blumenfeld. El declară că vede aici jocul lui Brătianu și că singurul mijloc de a-l ocoli este ca mine, cînd se vor întoarce la Palat, sau să se ducă numai Maniu și să prezinte o listă comună de guvern, sau și Maniu și Mihalache să prezinte fiecare aceeași listă. În fața acestui bloc, regele nu va mai putea prefera numai pe Averescu.

Mihalache comunică acest punct de vedere lui Maniu. Acesta, însă, e de părere că să se prezinte de fiecare partid o listă comună, dar să se prezinte și cite o listă proprie a fiecărui partid. Discuția a urmat pînă noaptea tîrziu. Tărăniștii fac un sacrificiu spre a ușura încheierea colaborării. Ei pretindeau înaintea Ministerului de Interne pentru dr. Lupu — naționali se opuneau; țărăniștii cedează acum, totuși Maniu se menține la punctul său de vedere. Simțeam partida pierdută. Am întocmit și noi, în grabă și în mijlocul hazului general, o listă de miniștri.

A doua zi, din nou audiență, cu același ceremonial. La sosirea și ieșirea lui Iorga și Mihalache de la Palat, mulțimea adunată aclamă pe cei doi frunțași. Regele a luat listele și a comunicat că va aviza.

În ziua următoare¹⁸ aflăm că generalul Averescu a fost chemat la Cotroceni și că la ceasul 12 guvernul său depune jurămîntul. Goldis, cu Lepădatu și Lupas, care primiseră să figureze pe lista națională, fără a preveni partidul, acceptaseră și portofoliile oferite de Averescu. Faptul a fost numit de Iorga «fripturism», însă a fost decisiv...

Prin urmare, regele și Brătianu au voit să aducă pe Averescu. Destăinuirii ulterioare ale acestuia din urmă arată că chestia era aranjată încă din 1925, de la congresul averescan de la Arenele Romane.

IUNIE. Parlamentul se deschide¹⁹. În mesaj se vorbește numai de constituirea adunărilor și nu se vorbește de nici o activitate legislativă. Opoziția unită²⁰ nu asistă la solemnitatea deschiderii. Președinte de vîrstă se proclamă dl. Meissner. La discuția validărilor, Duca — în numele Partidului Liberal — citește o declarație asupra procedurii urmat de guvern în alegeri și-și exprimă nădejdea că asemenea ilegalități nu se vor mai repeta. Tărăniștii contestă mai toate județele.

■ Deputatul C. Davilla atacă pe prefectul de Dolj, colonel Milcoveanu. Acesta vine la Cameră și-l palmuiește pe Davilla în culoare. Ieșire pe teren, Milcoveanu rănit. Discuție violentă în Cameră.

AUGUST-SEPTEMBRIE. Vacanță relativ calmă. Regele pleacă la Bagnolles-sur-l'Orne și Vichy pentru îngrijirea sănătății. Se află că la Paris a avut o întrevedere cu prințul Carol.

■ În politica internă se înregistrează oarecari încercări ale liberalilor de a menține diviziți pe național-țărăniști. Prin Tătărescu încearcă apropierea de naționali; prin Inuleț, de țărăniști. Jocul e prea transparent pentru ca aceștia să nu-i întîmpine cu măsuri.

Pentru a-i pune capăt, Maniu și Mihalache au dese întrevederi și ajung la formularea definitivă a fuziunii. La 12 septembrie semnează protocolul ratificat apoi de comitetele executive. La 10 octombrie, congresele ambe-

11 Frunțaș al Partidului Tărănesc.

12 În vremea aceea, aderent la Partidul Poporului.

13 Demisia s-a produs la 27 martie.

14 În culise, problema succesiunii la guvern fusese deja rezolvată: hărțuit continuu de regina Maria, de Barbu Știrbey și de I.I.C. Brătianu, suveranul — bolnav și abulic — acceptase încă de la 25 martie să aducă la putere Partidul Poporului. Consultările făcute ulterior, pentru a salva aparențele, au provocat totuși mari frămîntări în rîndurile celorlalte partide din opoziție, ai căror lideri continuau să speră că vor fi chemați la putere.

15 Exponent al unor cercuri ale marelui capital, Constantin Argetoianu s-a perindat prin mai multe partide politice pînă cînd, în anii '30, și-a înghesbat o grupare proprie. În 1926 era membru al Partidului Tărănesc.

16 Consultările au avut loc în zilele de 28 și 29 martie.

17 Nicolae Iorga nu a susținut convingător candidatura lui Iuliu Maniu la președinția viitorului guvern, fiind afectat că frunțași Partidului Național nu îl desemnaseră pe el pentru această funcție.

18 30 martie.

19 La 25 iunie.

20 Așa-zisa opoziție unită reprezenta o coaliție electorală largă, în care intrau grupări cu orientare de centru și stînga, ostile liberalilor și guvernului prezidat de Averescu.

lor partide îndeplineau ultimele formalități pentru încheierea Partidului Național-Tărănesc.

Iorga, Argetoianu și takistii²¹ se rețin. Dr. Lupu se reține la început, se realizează pe urmă, cu cunoscuta lui adaptabilitate spontană [...]

OCTOMBRIE. Un comunicat intempestiv al ministrului palatului dezmente zvonuri privitoare la o schimbare în situația principelui Carol²². Se întâmplă, oare, ceva? S-a ridicat chestia în întrevederea cu regele la Paris?

NOIEMBRIE. La consfătuirea majorităților, generalul Averescu vorbește de evenimentul de la 4 ianuarie: «eu, d-lor, am convingerea profundă că în exercitarea acestor drepturi — cu energia de care am dat dovadă în împrejurări foarte grele — voi găsi strîns uniți în jurul meu, zid, nu numai pe acei care sunt azi sub cutele steagului partidului nostru, dar și pe toți acei care au luptat sub ordinele noastre atunci cînd țara era în mare primejdie».

■ În ziua următoare, Brătianu face la clubul liberal, la o reuniune după înmormîntarea lui Alecu Constantinescu, declarații asemănătoare.

■ Regina Maria întreprinde, împreună cu prințul Nicolae și principesa Ileana, o călătorie în America. Această călătorie a dat naștere la comentarii variate. În ziarele străine s-au publicat cu acest prilej lucruri supărătoare pentru noi.

■ Arde Palatul regal din București, partea centrală. Faptul produce mare impresie, îndeosebi asupra spiritelor simpliste și superstițioase. Regele, care se afla /bolnav/ la Cotroceni, nu a avut cunoștință. Ziarele au pregătît cite o ediție specială — fără informații relative la acest fapt — care se aduceau regelui.

1927

MARTIE. Oarecare vilvă în lagărul averescan. Fripturistii sunt obligați de Averescu să se înscrie în partid. După oarecare ezitări, Lupaș și Goldiș se supun. Lepădatu — nu, și e sacrificat. Averescu devine /și/ titular la Finanțe.

APRILIE — /MAI/. Starea regelui se înrăutățește. Cercurile politice încep să se alarmeze; se spune că Brătianu, în prevederile unui deznodămînt apropiat, ar fi cerut formarea unui guvern național²³.

■ Averescu, încurajat de succesul extern, încearcă însă să se întărească. El scoate pe Lepădatu din guvern, unde acesta trecea drept om al liberalilor, și vrea să dea actului semnificația de avertisment. După aceea, încearcă o apropiere de național-tărăniști. Garoflid și Negulescu vizitează pe Maniu și propun fuziunea, cu patru portofolii, ceva prefecturi etc. Noi respingem oferta.

Averescu se crede tot mai tare. Împotriva dorinței lui Brătianu, deschide o sesiune extraordinară a /parlamentului/²⁴ în care votează legea armonizării salariilor, crîncen combătută de Vintilă Brătianu. Se înfățișează /la dezbaterile din parlament/ în uniformă de comandant al Regimentului 1 roșiori, al cărui cap este numit de rege: face să se propună o lege care să-i aprobe drepturile numirii /lui/ ca general de corp /de armată/ activ pe toată viața și începe să agite în colțuri spectrul dictaturii.

■ Liberalii încep să se agite. Brătianu ține conferință la Ateneu, la care participă și regina. Profesorii de toate gradele îi dau un banchet, în care el formulează programul cultural. Dar, mai cu deosebire, începe o acțiune de subminare a guvernului în culisele Palatului.

IUNIE. Aflăm pe neașteptate, cu parlamentul — care abia luase vacanță, cu impresia că guvernul era mai tare ca niciodată — cum că ministerul Averescu este în criză. Regele, chemînd pe primul ministru la Scrobîștea (localitate lângă Bufta, unde regele are un pavilion de vinătoare), îi cere să formeze un guvern național, deoarece opoziția s-ar pregăti să facă agitații. În același timp, Hiotu, ministrul Palatului, vizitează pe șefii de partide și îi încunostințează de dorința regelui. Averescu încearcă să tergiverseze. De la Palat este presat. Convocă la el pe șefii de partide²⁵. Nu răspund decît Iorga și Cuza. Mișunea eșuează. Averescu încearcă să cîștige timp. Este, însă, pur și simplu, demisionat²⁶. Se numesc îndată trei miniștri: Stirbey la Interne și prim-ministru, Stelian Popescu la Justiție și general Paul Angelescu la Război, spre a lua puterile publice ale statului.

Ce se întîmplase? Liberalii motataseră o cabală la Palat [...]. De aci graba de a expedia ministrul Averescu.

Ce formație urma să-l înlocuiască? Brătianu, care mașina din umbră, nu îndrăznea, firește, să apară direct. El înțelegea că ar fi provocat coaliția imediată a celorlalți.

Deci, el avea să încerce o apropiere de național-tărăniști. În acest scop, legăturile dintre Stirbey și Stere au avut rolul lor, căci se pare că la început Brătianu ar fi voit un minister general Prezan și că numai la opunerea noastră formală a convenit la Stirbey. De altfel, într-o întrevedere pe care, cu știința lui Mihalache am avut-o cu d-sa înainte de rezolvarea crizei în scopul de a sonda intențiile liberalilor, fostul ministru de externe ne-a vorbit de Prezan.

Așadar, Stirbey cere concursul lui Maniu²⁷. După oarecare ezitări, noi hotărîm să acceptăm. Nu ne facem iluzii, date fiind legăturile lui Stirbey cu Brătianu²⁸, dar ne ziceam că prin această cale ajungem implicit la recunoașterea noastră de către averescani, liberali și Palat ca partid de guvernămînt, înlăturînd din calea noastră principalele atacuri ce ni se aduceau. Pe de altă parte, incontestabil prestigiul nostru în ochii opiniei /publice/ creștea și delegînd pe Grigore Iunian, M. Popovici, Halippa și Sever Dan (acesta ca subsecretar).

Formal, partidul nostru și cel liberal intrau în noul guvern pe picior de egalitate. În fond, liberalii dispuneau de toate celelalte elemente camuflate — Lupu, Argetoianu etc. Pentru înțelegerea noastră, Stirbey își definea /astfel/ misiunea încredințată de rege: de a prezida alegeri libere. Declarație categorică și conform /acelui/ program s-a dat și /presei străine și din țară.

...Așadar, guvernul Stirbey începe să pregătească alegerile²⁹. În această privință Maniu făcuse din capul locului rezerve, spunînd că înțelege să depună pentru partid liste separate. Stirbey afectase că nu dă nici o importanță faptului.

Liberalii încep să se demaste. Mai întîi, Ionel Brătianu vizitează pe Iuliu Maniu³⁰ și se întrețin asupra situației politice. Acesta îi întoarce vizita³¹. E schimb de polițete numai? Fără îndoială, Brătianu urmărea apropierea și netezirea asperităților. Cei doi oameni politici nu se mai aflau în relații personale din 1922. În urma acestor vizite,

25 La 2 iunie.

26 I s-a cerut ultimativ să semneze un act de demisie dinaintea întocmit, probabil de Hiotu.

27 În cadrul unei întrevederi avute la 4 iunie.

28 Prin Barbu Stirbey, care era un spirit manevrier și, totodată, un rafinat tactician în culisele luptelor politice, I.C. Brătianu rezolva multe probleme în interesul cercurilor liberale.

29 Alegerile pentru Adunarea deputaților fuseseră fixate la 7 iulie, iar cele pentru Senat la 10, 12 și 14 iulie.

30 La 8 iunie.

31 La 10 iunie.

21 Fosti membri ai grupării conservatoare conduse de Take Ionescu; după moartea liderului lor, se răspîndiseră prin celelalte partide.

22 O parte din grupările politice opoziționiste au început să se pronunțe tot mai insistent și făcîș pentru anularea /actului de la 4 ianuarie 1926/. Adepții acestei orientări au format un curent eterogen denumit, în vremea aceea, «carlism».

23 În fapt, un guvern de coaliție al principalelor partide burgheze.

24 În ziua de 10 mai.

Armand Călinescu

ziarele liberale strecoară notițe în care spun că Brătianu și Maniu au discutat chestia listelor comune în alegeri. Nici vorbă nu fusese în realitate.

Între timp Brătianu, văzând rezerva lui Maniu pe această chestie, trece la amenințări. La o consfățuire la club cu partizanii săi declară pe un ton semet: «Niciodată nu mi s-a întâmplat în viața mea să cer puterea și să nu o am. Ei bine, în aceste momente greutatea situației îmi impune obligația să revendic puterea pentru partidul meu».

...Într-o bună zi, Știrbey cheamă pe Stere și îi spune că nu mai poate rezista pretențiilor lui Brătianu și dacă noi nu acceptăm liste comune el nu va mai putea sta la guvern. Jocul începe să se dezvăluie. Stere încearcă să antreneze partidul în această direcție. Maniu și Iulian se opun vehement.

Știrbey este demisionat virtualmente. Începe să se discute în culise un guvern de colaborare cu Brătianu. Acesta acordă /Partidului Național-Tărănesc/ mai multe ministere și 100—120 mandate în Cameră. Refuz din parte-ne.

Știrbey convoacă la el acasă pe miniștrii național-tărăniști și, anunțându-le demisiile liberalilor și liberaloizilor, le comunică cum că ministerul fiind descompletat, el trebuie să se retragă. Mulțumește pentru concursul dat; zăriștilor le comunică că a recomandat regelui/ca succesor al său/ pe Hiottu.

În același moment, Brătianu depunea jurământul. În noul guvern rămneau Lupu, Argetoianu și Stelian Popescu; firește și Paul Angelescu.

■ După criză eram tot la Maniu acasă. Toți comentam, firește, defavorabil conduita lui Știrbey, care a fost pur și simplu unealta liberalilor. Unii au adăugat: «unealta perfidă». Grigore Iunian ne spunea: «Nu știu ce a fost realmente în sufletul acestui om, deși l-am observat în tot momentul cu o atenție încordată. Dacă a simulat imparțialitate, în orice caz a făcut-o cu o artă desăvârșită și a observat în relațiile cu noi un cavalerism de o corectitudine desăvârșită» [...]

IULIE. Regele Ferdinand încetează din viață la 20 iulie, la Sinaia. Faptul se întâmplă exact în momentul când se validaseră 2/3 din mandatele Camerei, încit adunarea s-a putut socoti valabil constituită. S-a șoptit stăruitor că regele ar fi murit cu câteva zile înainte și că lucrul a fost tănuțit pentru a nu se ivi complicații din lipsa unui parlament legalmente constituit.

■ Regele Mihai și regenta se prezintă în fața parlamentului și depun cuvenitul jurământ.

1939

1 APRILIE. La rege, pentru chestii de politică externă. Gafencu³² comunică nota verbală franco-engleză prin care ni se propune o declarație de garanție³³ în cazul când noi ne-am apăra cu armele împotriva unui atac direct, penetrație economică, subminări provocate intern sau mobilizări în jurul nostru. Ni se cere să întindem *erga omnes* alianța cu Polonia. Nu e vorba de pact de asistență mutuală. Regele a primit și el vizita lui Hoare³⁴, care i-a

spus același lucru, vorbindu-i și de posibilitatea distrugerii sondelor de petrol în caz de primejdie a unei invazii. Un expert ar fi aici. Regele a răspuns că vrea să cunoască în ce ar consta sprijinul, să ne dea armament și să discutăm despăgubirile financiare.

Gafencu comentează nota cu oarecare rezervă, întrucât nu știe ce va face Polonia și nu vrea să provocăm Germania.

Eu expun astfel punctul de vedere: Mai întâi, este sigur că în cazul unui război general noi vom merge cu Anglia, fiindcă acolo va fi victoria și așa e și sentimentul public. Ce ei au fost la concentrare acum³⁵ au constatat același spirit în armată.

Regele: Da.

Eu: Țin să spun că dacă am făcut acordul economic cu Germania³⁶ a fost pentru a câștiga timp și unele avantagii economice, nu pentru a ne apropia politicește de Germania.

Regele: Da.

Eu: Acum propunerea anglo-franceză mi se pare foarte bună în principiu. Aș dori, însă, să ni se precizeze în ce va consta ajutorul și apoi Polonia să se angajeze hotărât în contra Ungariei.

Regele e de acord și se decide să răspundem în acest sens.

Se discută apoi asupra tratativelor cu Ungaria³⁷. Eu avusesem un dezacord cu Gafencu, el fiind pentru metodă lentă, eu cerind o bruscare. Am nevoie de un succes de prestigiu spre a putea demobiliza. Costă o jumătate de miliard pe lună și s-au retras sase miliarde /din/ depozite. Regele aprobă propunerea mea: să se ceară ungurilor o declarație de neagresiune asupra fruntăriilor noastre sau semnarea protocolului de la Bled³⁸.

Se discută vizita lui Gafencu la Berlin³⁹, pe care regele vrea să o evite. Decidem să se anunțe că Gafencu va vizita și alte capitale.

Rămân apoi singur în audiență. Regele foarte bine dispus. Discutam asupra condițiilor mobilizării și a greșelilor militarilor. Aveam nevoie de această atmosferă, întrucât mă temeam ca nu cumva schimbarea situației internaționale să nu-l determine la o schimbare internă.

6 APRILIE. În inspecție cu regele pe frontiera de vest. Trupele, în genere, bine. Sunt însă și multe lipsuri.

În tren, la inapoiere, discutăm situația. Propun și regele admite: 1. Gafencu să meargă la Istanbul pentru a se înțelege cu Saracoglu⁴⁰; 2. Cretzianu⁴¹ /să plece în/ misiune specială la Paris și Londra spre a sonda situația

35 Sub impactul temerilor provocate de invazia nazistă în Cehoslovacia și al pregătirilor militare amenințătoare adoptate de Ungaria, guvernul român a decis în martie 1939 o mobilizare parțială de trupe și a întărit dispozitivul defensiv la frontiera de vest și nord-vest. Partidul Comunist Român a lansat atunci un vibrant apel către națiune pentru a apăra cu prețul oricăror sacrificii independența și integritatea țării — poziție împărtășită și de celelalte forțe democratice. Voința poporului român de a se apăra, ca și promptitudinea măsurilor militare adoptate de guvern au constituit un puternic factor de reținere pentru guvernele de la Berlin și Budapesta.

36 Armand Călinescu se referă la tratatul economic româno-german, parafat la 23 martie 1939, prin care, în schimbul unor concesiuni economice, guvernul român a obținut o oarecare destindere în relațiile cu Reichul și, totodată, răzguș de care avea nevoie pentru a perfectă o eventuală cooperare militară cu puterile occidentale.

37 Aceste tratative vizau, în concepția guvernului român, încheierea unui tratat de neagresiune; datorită poziției lor revizioniste și sub acoperirea manevrelor Reichului nazist, cercurile reacționare din Ungaria au respins însă ofertele pasnice și de bună vecinătate venite de la București.

38 În august 1938, la Bled (Iugoslavia) se redactase textul unui protocol vizând relațiile dintre statele încadrate în Mica Înțelegere (Cehoslovacia, România, Iugoslavia) și Ungaria, care în esență era sinonim cu un tratat de neagresiune; din cauza poziției obstructioniste a guvernului ungar, protocolul nu mai fusese ratificat.

39 În a doua jumătate a lunii aprilie și începutul lui mai 1939, Gafencu a efectuat un lung turneu diplomatic la Berlin, Roma, Bruxelles, Paris, Londra, Varșovia și Belgrad. Din documentele vremii și din memoriile publicate ulterior de ministrul de externe român rezultă că aceste vizite au avut un caracter de sondaj și informare diplomatică.

40 Sălcăr Saracoglu (1881—1953), ministru de externe al Turciei.

41 Alexandru G. Cretzianu era secretar general la Ministerul de Externe.

32 Grigore Gafencu deținea funcția de ministru al afacerilor externe.

33 În martie 1939, concomitent cu invadarea Cehoslovaciei, Reichul nazist a exercitat puternice presiuni asupra României pentru a-i smulge concesiile de ordin economic și a-i impune modificarea orientării externe. În acele condiții primejdioase, guvernul român a făcut insistente demersuri pentru a determina Anglia și Franța să-i acorde sprijin; plină la urmă, cabinetele de la Londra și Paris s-au hotărât să ofere garanții unilaterale privind frontierele României (declarația în acest sens a fost făcută publică la 13 aprilie 1939).

34 Reginald Hoare era ministrul Marii Britanii la București.

Întrevedere cu Nicolae Titulescu

reală după vizita lui Beck⁴² și a da asigurări că în caz de război vom merge cu Anglia și Franța; 3. împingem trupele în apropiere de frontieră și dispunem să se întărească.

9 APRILIE. Regele mă cheamă la dejun. După masă discutăm din nou. Examinăm și eventualitatea evacuării aului Băncii Naționale. El e pentru trimitere în America. Vorbim despre Iugoslavia și prințul Paul⁴³, pe care îl crede foarte fricos.

■ Văd pe Hoare, care îmi spune că garantarea noastră prevede reaua credință a acestuia, de aceea nu a mai insistat la demobilizare. Îmi cere să văd pe fostul atașat militar englez pentru a discuta distrugerea puturilor de petrol în caz de atac bruscat cu motorizate sau trupe aeriene. Cer despăgubiri. De acord [...]

13 APRILIE. Regele se întoarce precipitat de la Balce. Conferință la Palat de la 9 pînă la 2 noaptea. Mai întiu cu Gafencu, apoi numai regele cu mine și Urdăreanu⁴⁴. Acesta /Urdăreanu/ face o expunere foarte pesimistă, cerind neutralitate și satisfacerea germanilor. Nu e satisfăcut de declarația anglo-franceză (care se produsese în aceeași zi), care ar provoca pe germani.

Combat. Spun: Sunt convins că vor învinge anglo-francezii. O doresc, fiindcă cu nemții, chiar dacă am fi alături, am fi subjugată economic și poate și politic.

Regele complet de acord cu mine [...]

24 APRILIE. Expun pe larg Maiestății Sale punctul meu de vedere asupra situației. Mi se pare că se desemnează din ce în ce mai mult lupta între grupul franco-anglez și cel italo-german. Luare de poziții: franco-anglezii vor să constituie un pact la răsărit cu Polonia, România, Bulgaria, Grecia, Turcia și U.R.S.S.; Italia-Germania vor să întărească și să lărgască poziții centrale (Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, Albania).

Nu se poate preciza dacă vor încerca să mai împingă spre răsărit, asmuțind Ungaria și Bulgaria asupra Româ-

niei, sau vor încerca să obțină neutralitatea aici și se vor întoarce cu toată greutatea spre apus, în Mediterană. În orice caz, am sentimentul din ce în ce mai mult că nu vom scăpa de încăierare.

26 IULIE. Cu Gafencu la rege și reținut apoi la dejun. Suntem întrebați ce avem de zis dacă în cursul călătoriei⁴⁵ va vedea pe Inönü, președintele Turciei. Gafencu ar fi preferat să nu-l vadă. Se teme de reacțiunea germană, mai ales că coincide cu semnarea pactului turco-anglez.

Eu spun, dimpotrivă, că văd avantajele:

1. Se va întări legătura noastră cu Turcia, sprijin efica.

2. Se vor întări garanțiile franco-engleze.

3. Se va putea încerca prin turci o ameliorare a raporturilor cu Sovietele. Aș dori un pact de neagresiune cu acestea...

Regele de acord cu mine, contează pe Turcia la o eventuală retragere a noastră și în caz de catastrofă. Ar vrea chiar să ni se trimită un corp de armată turc la noi pentru cooperare. În ce privește pactul cu Rusia, nu are nimic contra dacă ni se recunoaște efectiv Basarabia. În ce privește eventuala debarcare de trupe⁴⁶ în Bulgaria, n-ar dori-o, nu-i suride, în orice caz ar dori ca între trupele sovietice și ale noastre să se intercaleze trupe turce, spre a nu avea un contact direct.

Eu expun din nou cum văd situația:

E clar că Germania, în căutarea spațiului vital (sud-est european și colonii), va începe cu noi. Ocuparea Albaniei și Cehiei are un caracter strategic (baze de acțiune viitoare), căci nu se justifică altfel. Campania de presă revizionistă ungaro-bulgară, care nu ar fi posibilă fără o sprijinire germano-italiană, este iar un semn că acțiunea Axei progresează. Deci, trebuie să ne așteptăm la un atac. Toată chestia este momentul.

Regele spune că dacă în lipsa sa vor fi campanii de presă germane, să răspundem că noi nu schimbăm politica anterioară [...]

8 AUGUST. Merg la Ploiești, Sinaia și Brașov pentru inspecția fabricilor de armament. Sunt chemat noaptea înapoi. Gafencu /a/ primit stiri proaste prin prințul /Victor/ de Wied. Ministrul Belgiei comunică că regele Leopold vrea să trimită imediat un emisar regelui Carol, cu o scrisoare.

Întors la București. Trimit Rex⁴⁷ o telegramă spre a-l ruga să se înapoieze, dată fiind situația. /Textul telegramei, descoperit printre însemnările lui Armand Călinescu, avea următorul cuprins:/

«Urdăreanu⁴⁸

Luceafărul

Te rog să fii bun a comunica Maiestății Sale, în forma ce vei socoti mai potrivită, următoarele:

1. Situațiunea internațională devine pe zi /ce trece/ mai serioasă. Comunicările lui /Radu/ Crăvescu⁴⁹, informațiile aduse de principele /Victor/ de Wied din cercurile militare germane, știrile aduse de călătorii particulari confirmă concentrări masive /germane/ spre răsărit. Versiunea unui atac în sud-est pentru petrol este tot mai acreditată. Firește, păstrăm cel mai desăvârșit calm. Îmi permit totuși să exprim părerea că, spre a nu fi surprinși de evenimente, ar fi bine dacă Maiestatea Sa ar putea fi în țară înainte de 20 august: nu fără regretul de a turbura odihna necesară Maiestății Sale exprim această opinie.

2. În împrejurările de astăzi socotesc cu alții mai necesar ca Maiestatea Sa să vadă pe președintele țării aliate⁵⁰.

45 Oficial — o călătorie «de agrement» a regelui Carol al II-lea, cu nava «Luceafărul», pe mările Neagră, de Marmara și Egee.

46 Se aprecia că, în cazul în care s-ar fi realizat o alianță militară între U.R.S.S., Marea Britanie și Franța, un corp expediționar sovietic ar fi urmat să debarce în Bulgaria pentru a lua parte la operațiunile din Balcani împotriva forțelor germano-italiene.

47 Regelui Carol al II-lea, aflat în croazieră.

48 Ernest Urdăreanu, ministru al Palatului, îl însoțea pe rege.

49 Ministrul român la Berlin.

50 Este vorba de președintele Turciei.

42 Joseph Beck (1894—1944), ministru de externe al Poloniei.

43 Regent al Iugoslaviei între 9 octombrie 1934 și martie 1941, în perioada în care regele Petru a fost minor.

44 Ernest P. Urdăreanu dobindise o influență preponderantă în camera regelui Carol al II-lea, devenind, din 1938, ministru al Casei Regale.

Cu acest prilej s-ar preciza încă colaborarea noastră. David Popescu se găsește acolo pentru discuțiunile cunoscutese⁵¹.

3. Cu cât situația se încordează și conversațiile militare /anglo-franco-sovietice/ de la Moscova⁵² pot duce la un rezultat pozitiv, este necesar să limpezim raporturile noastre cu vecinul de la răsărit. Eventuala acțiune militară a Sovietelor ne-ar crea o situație delicată. În ajunul războaielor din 1877 și 1916, România a avut ca primă preocupare asemenea limpezire. Experiența trecutului ne impune cu atât mai mult această grijă.

Încercarea unei asemenea limpeziri este astăzi urgentă și ea nu s-ar putea face în forma dorită de noi decât prin mijlocirea Turciei. Ar fi bine ca în întrevederea amintită Măiestatea Sa să pună problema cum va socoti mai nimerit; numirea unui ministru [sovietic] la București este necesară.

4. De acord cu Gafencu, îmi permit a face următoarea sugestie:

Declarațiile României din martie [1939] că se va apăra au avut darul de a înfrina atunci agresiunea proiectată. S-ar putea repeta astăzi o declarațiune cu un prilej oarecare, de pildă serbările Marinei, că România e o țară pacifică, dorește relații comerciale cu toată lumea și convențiile încheiate dovedesc sinceritatea ei. Dar dacă va fi atacată se va apăra și pentru independența ei va sacrifica orice! Dacă va fi atacată spre a i se lua cu forța bogățiile ei, în special petrolul poate fi luat, apoi atunci România nu va ezita să distrugă puțurile ce are. Un asemenea aver-

Cu participanți la Conferința Înțelegerii Balcanice de la București (20—22 februarie 1939)

timent ar da de gândit Germaniei, reținând-o poate de la o agresiune care ar deveni în scopul ei inutilă și, în orice caz, ar ridica încă prestigiul țării» [...]

23 AUGUST. Audiență la rege. Rezum informațiile. Franța, Anglia, Polonia și Turcia vor merge înainte. Rex spune că el este de aceeași părere. De aceea astăzi e mai liniștit. Mă întreabă cum văd «sincer» situația. Spun că germanii sunt un pericol. Alianța cu ei înseamnă protectorat. Exemplul Cehoslovaciei, Ungariei și Italiei — nu sunt nici ele tocmai încintate. Pericolul nu poate fi înlăturat decât prin înfrângerea Germaniei, pe care o pot obține Franța și Anglia. Rex aprobă din cap și spune apoi: «Absolut de acord!»

Continui că din punct de vedere al oportunității noi nu trebuie să ne atragem inutil agresiunea Germaniei. Așa am încheiat convenția economică pe care o respectăm, trebuie să o continuăm. Rex aprobă.

Spun unii că Urdăreanu are altă părere și s-a răspindit pe piață că «se caută un Marghiloman», că «Gafencu și Călinescu sunt țapii ispășitori», că «se pregătește guvern Vaida»⁵⁴ etc. Aaug că eu nu mă cramponez și chiar recomand Rex ca în caz de război sau conferință de pace /să fie adus/ un ardelen în fruntea guvernului. Rex întreabă: «Și în caz de război?» «Da!» Apoi mă

⁵¹ Generalul David Popescu se afla la Ankara, în fruntea unei delegații militare, pentru a perfectă împreună cu reprezentanții Marelui Stat Major turc cooperarea în cazul unei agresiuni fasciste-revizioniste.

⁵² Extinderea agresiunii fasciste, amenințarea care plana asupra Poloniei și, în general, iminența declanșării unui nou război mondial au determinat Marea Britanie, Franța și Uniunea Sovietică să înceapă în primăvara anului 1939 tratative oficiale în vederea realizării unei cooperări militare împotriva Reichului nazist și a aliaților lui. Aceste tratative — în care popoarele își puseseră mari speranțe, văzând în ele o posibilitate de reînviere a politicii de securitate colectivă — s-au târâgănat, însă, până în ultima decadă a lunii august 1939, când s-a semnat pactul de neagresiune sovieto-german.

⁵³ Alexandru Marghiloman (1854—1925), fruntas al Partidului Conservator, s-a afirmat în preajma și în timpul primului război mondial ca adept al apropiierii de Puterile Centrale și a devenit pentru scurt timp prim-ministru al unui cabinet filogerman. În 1939, când existau mari temeri ca nu cumva, sub presiunea evenimentelor, la putere să fie instituită o guvernare progermană, opinia publică și-a amintit de «cazul» Marghiloman, învinuit la timpul său și niciodată iertat pentru faptul că se situase pe o poziție contrară aspirațiilor naționale.

⁵⁴ Alexandru Vaida-Voievod (1872—1950) era socotit, datorită relațiilor amiabile întreținute cu grupările fasciste din țară și orientării favorabile stringerii relațiilor cu Germania, un posibil candidat pentru a juca rolul «unui Marghiloman».

ÎNSEMĂRI POLITICE

întreabă dacă aş da concursul altuia. Răspund afirmativ, cu rezerva dacă s-ar face o politică germanofilă, pe care nu o împărtăşesc.

Rex cheamă pe Urdăreanu, cu care reluăm discuţia. Acesta propune un pact de neagresiune cu Germania, pe care aceasta l-ar primi numai dacă ar fi interpretat ca un gest contra franco-englezilor. Regele exprimă neted că doreşte înfringerea Germaniei, că speră să o obţină franco-englezii, dar că noi în fond le putem face unele concesii (mărfuri, petrol etc.) nu însă în formă să ne arătăm favorabili [...]

28 AUGUST. Polonezii⁵⁵ cer tranzit material de război pe baza convenţiei militare. De acord cu regele, aprobăm [...]

31 AUGUST. Fabricius⁵⁶ protestează că lăsăm să treacă muniţii pentru polonezi. Supunem chestia Rex, care spune că chestiunea e plicticoasă, dar nu ne poate opri. Urdăreanu e de aceeaşi părere [...]

1 SEPTEMBRIE. Hoare vine să-mi ceară autorizarea de a trece 5 000 kg material de război spre Polonia, care ar sosi cu un avion şi ofiţeri englezi. Întreb pe rege, care este de acord.

● Se începe războiul⁵⁷. Găsesc pe rege mai degrabă nemulţumit de această întorsătură şi ferm pe poziţie [...]

9 SEPTEMBRIE. La rege. Alarmă asupra posibilităţilor refugierilor din Polonia şi eventual atac pe sus. Luăm măsuri de completare şi/ mobilizare la est. Regele pare tot ferm. Urdăreanu e mai sigur de el?

11 SEPTEMBRIE. Thierry⁵⁸ şi Hoare cer să mă vadă în taină acasă şi îmi prezintă o notă în care cer distrugerea petrolului în caz de război şi propun o despăgubire. Vorbesc cu regele şi, arătându-i primejdia unui atac în Balcani, poate şi sus, întreb dacă ne vom bate! Răspunde afirmativ.

12 SEPTEMBRIE. La rege, cu Gafencu. Mă autoriză să răspund afirmativ pentru distrugerea petrolului [...]

17. SEPTEMBRIE. Rex. Gafencu şi cu mine la Cotroceni. Propun să încheiem pact de neagresiune cu Sovietele şi să întărim Blocul Balcanic [...]. La sfîrşit, regele aprobă.

18 SEPTEMBRIE. Consiliu militar la Palat (note separate). Regele a spus că «a fost foarte impresionat de expunerea făcută de dl preşedinte al Consiliului» [...]

● Polonezii se retrag la noi cu guvern, preşedinte şi mareşal şi trupe.

Prezentare, selecţie şi note de col. dr. Al. G. Savu

55 Prin demersurile făcute la Bucureşti în zilele imediat premergătoare declanşării agresiunii naziste împotriva Poloniei, guvernul de la Varşovia dorea să se asigure că România rămânea un aliat fidel, pe care putea să conteze. Aşa cum se poate citi şi în Însemnările lui Armand Călinescu, deşi era ea însăşi ameninţată şi presată de Reich, România a acordat un preţios sprijin greu încercatului popor polonez: în prima etapă, autorităţile române au aprobat şi înlesnit tranzitul de material şi specialişti occidentali către vecina de la nord, ţara noastră constituind singura punte de legătură între Polonia şi aliaţii săi anglo-francezi; în cea de-a doua etapă, după dezastrul militar suferit, o parte a populaţiei şi armatei poloneze, inclusiv membri ai guvernului şi preşedintele Poloniei, s-au refugiat pe teritoriul românesc; tot prin ţara noastră au fost transportate tezaurul şi alte valori ale statului vecin către portul Constanţa, de unde au fost duse apoi în Occident şi păstrate pînă la sfîrşitul războiului.

56 Wilhelm Fabricius era ministru al Germaniei la Bucureşti.

57 La 1 septembrie 1939, trupele germane au început invazia în Polonia. Conform angajamentelor asumate anterior faţă de statul polonez, la 3 septembrie Marea Britanie şi Franţa au declarat război Reichului nazist. Astfel, pentru a doua oară în decursul aceleiaşi generaţii, omenirea a fost aruncată într-o conflagraţie mondială distrugătoare.

58 Adrien Thierry (1885–1961), diplomat francez, ministru al Franţei la Bucureşti.

Confidenţe

Fostul cancelar Helmut Schmidt a călătorit cu un paşaport expirat, şi-a cunoscut soţia la liceu, în Hamburg, a avut momente de pierdere a cunoştinţei înaintea implantării stimulatorului cardiac şi consultă acelaşi cabinet dentar de peste un sfert de secol. Acestea sînt cîteva din confidenţele făcute, în primăvara lui '82, de Helmut Schmidt într-un dialog televizat, de trei sferturi de oră, cu celebra actriţă vest-germană Lilli Palmer.

Profesiunea ce mi-a fost înscrisă în paşaport este cea de «cancelar federal», a spus, între altele, Helmut Schmidt, arătînd că a remarcat acest lucru abia după ce şi-a dat seama, întîmplător, că docu-

mentul era expirat. «Nimeni, însă, nu mi l-a cerut vreodată», a adăugat el, parcă în chip de scuză.

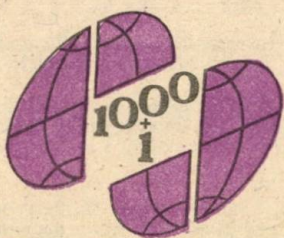
Referitor la vocaţia sa, cancelarul a declarat că «l-ar fi considerat drept nebun» pe oricine i-ar fi prezis, în timpul studiilor, că va deveni şef de guvern. I-ar fi plăcut să fie urbanist, dar n-a avut mijloacele necesare pentru a părăsi Hamburgul şi a urma studiile în alt oraş.

Pe de altă parte, Hamburgul, unde Helmut Schmidt s-a născut, joacă un rol important în viaţa personală a cancelarului. Aici s-a iniţiat, în tinereţe, în tainele picturii şi muzicii. «Astăzi, talentele mele de muzician sînt mai degrabă limitate», a afirmat el, în cursul dialogului televizat, evitînd, din modestie, să amintească că se afla în ajunul imprimării, la Londra, a primului său disc de pianist.

În şcoală — povesteşte cancelarul — a întîlnit-o pe cea care avea să-i devină soţie. «Sîntem căsătoriţi de 40 de ani. Am frecventat aceeaşi şcoală şi aceeaşi clasă».

La o întrebare privitoare la sănătatea sa, Helmut Schmidt a afirmat că stimulatorul cardiac ce i-a fost implantat în octombrie 1981 nu-i apare ca «un corp străin în piept, dar nici ca un prieten, ci mai curînd ca o mare uşurare». Chestionat asupra proiectelor de viitor după cancelariat, Helmut Schmidt a răspuns: «Va fi pentru mine o eliberare, voi dormi mai mult, voi citi mai mult şi voi merge la teatru. Am intenţia să scriu una sau două cărţi şi să nu muncesc mai mult de 8 ore pe zi, în loc de 16, ca astăzi».

C. V.

«Dallas»

Serialul american pentru televiziune «Dallas», binecunoscut telespectatorilor români, a fost retras de la televiziunea japoneză din cauza... indiferenței publicului. Clanul Ewing, cu ale sale vicisitudini familiale și financiare, care a cucerit milioane de telespectatori din lumea întreagă, a eșuat în Japonia, unde numai 2,7 la sută din telespectatori deschid micul ecran la ora la care J.R. se pregătește să-și ruineze rivalii, să-și creeze complicate alibiuri pentru frumoasa sa soție Sue Ellen sau să regizeze hazardate speculații financiare ce amenință să pună în pericol imensa avere a familiei. Când, la începutul toamnei anului 1978, primul episod «Dallas» era difuzat la orele 22,30 pe o rețea

a CBS, conducerea societății «Lorimar», autoarea serialului, ignora faptul că a pus mîna pe una din cele mai fantastice «mine de aur» din istoria televiziunii americane. Demarajul «Dallas»-ului, e adevărat, n-a fost instantaneu. Primele treisprezece episoade au înregistrat un succes minim. Scenariștii au înțeles atunci că personajele pe care le creaseră erau «prea frumoase și prea cumsecade». Au scris alte episoade în jurul lui J.R., personaj crud, ambițios, și ret, puternic și de temut. Formula a prins. J.R. a devenit un simbol: al Americii nemiloase și câștigătoare. În toamna lui 1979, «Dallas»

se instalează în fruntea indicilor de vizionare, cu o medie superioară lui 20 la sută, în totalul de 85 milioane de cămine americane ce posedă cel puțin un televizor. În primăvara următoare, în plină campanie prezidențială, J.R. e împușcat, fapt ce — notează «France Presse» — «părea să situeze aproape pe un plan secundar duelul Carter-Reagan». «Cine l-a împușcat pe J.R.?» — se întrebau neliniștiți telespectatorii americani. «Și eu aș vrea să aflu numele asasinului» — declara, public, Jimmy Carter. Totuși, japonezii au rămas indiferenți la zbuciumul familiei Ewing...

Automobil

În iulie, regia Renault a prezentat «mașina anului 2000», care s-ar putea numi «Vorbește, mă interesezi». Căci automobilul ascultă de comenzi... verbale. Șoferul comandă funcțiile clasice (deschiderea portierei, ștergătoare etc.), pronunțînd cuvîntul magic în microfonul fixat de căști. Oricine poate face acest lucru, cu condiția să fi înregistrat dinainte, în cutia neagră a mașinii, cele o sută de cuvinte pe care aceasta «le înțelege». Sistemul poate fi util și ca anti-furt. Prudenți, inginerii au avut grijă să integreze în sistemul vital al acestui tip cuvintele «frînează» și «acelerează». Prototipul — ne asigură experții — este o frumoasă reușită, deși departe de a fi perfect. Dar «mașina anului 2000» mai are încă un răgaz de 18 ani de gestație...

Televizor

Pentru urmărirea, la fața locului, a unei competiții de ski, adică pentru a-i vedea pe campioni de-a lungul întregii piste, precum și la start și sosire, tehnicienii elve-

țieni au pus la punct cel mai mare ecran T.V. din lume: 40 metri pătrați. În afara competițiilor sportive, el va putea fi utilizat pentru anunțuri publicitare sau chiar pentru difuzarea de filme în parkin-guri.

**Rubrica «1 000+1» realizată de
Rodica Dumitrescu**

Oamenii deșertului

În cursul peregrinărilor mele pe meleagurile mirifice ale Orientului Arab, i-am întâlnit, adeseori, la marginea nemărginirii fierbinții a deșertului sau pe drumurile ceva mai primitive din zonele învecinate semiaride, punctate de scaietii îngălbeniți și de rarele siluete, pitice, ale tamariscilor, acei pomișori cu coroane rotunde, ce nu trec de pieptul omului, dar care pot rezista foarte bine la căldură și la lipsa de apă. Le-am zărit în diverse locuri, din acest colț de lume plin de neprevăzut, așezările efemere, cercuri de «case din piele», buyut al-sha'r, cum li se spune în arabă corturilor negre, din țesătură de păr de capră, la prima vedere simple acoperișuri de pînă groasă, părțile laterale fiind strînse în sus pe parcursul zilei pentru a lăsa aerul să circule nestingherit atunci cînd, afară, vînturile arzătoare nu răscolesc pustiul ridicînd nori de nisip ce-ți iau vederea și îți înecă respirația. Am avut prilejul, în cîteva rînduri, să le vizitez locuințele, primit ca oaspete de onoare venit, de peste mări și țări, pentru a tăifăsuși împreună, așezat pe cel mai bun covor al casei și servit, pentru început, într-o ceșcuță minusculă fără toartă, cu un strop din inegalabila cafea preparată după moda beduină. În sfîrșit, le-am cunoscut obiceiurile, legile nescrise, onoarea și mîndria nedisimulată, sensibilitatea sufletelor perpetuînd simțul epic, moștenit din moși-strămoși.

Cine sînt acești «călători ai deșertului» sau «locuitori ai deșertului» sau într-o traducere mai poetică a cuvîntului arab badwain — «poporul care se zărește la ori-

zont»? De unde vin și unde pleacă, străbătînd poteci pierdute printre dune de nisip, pe trasee numai de ei cunoscute, reușind să găsească, la limita rezistenței umane, fîtîni ascunse pentru a-și potoli setea și a adăpa răbdătoarele «corăbii ale deșertului», credincioasele lor cămile, a căror denumire în arabă are această semnificație? Ce-i îndeamnă la rătăcirea lor neobosită prin ținuturi inospitaliere confruntîndu-se la tot pasul cu primejdii și condiții de viață mai mult decît vitrege, uneori de neimaginat pentru a putea fi suportate de o ființă umană?

Nomadismul a constituit, din cele mai vechi timpuri, un profund fenomen social determinat, fără excepție, de considerente economice și perpetuat prin obișnuință și din necesitate. Beduinii, grupuri mai mari sau mai mici de populație nomadă, sînt semnați, de izvoarele istorice, ca locuitori rătăcitori ai Peninsulei Arabice, cu multe secole înainte de apariția Islamului.

Arabii au fost, dintotdeauna, în bună parte, sedentari-zați, ocupîndu-se cu meșteșugurile, cu cultivarea pămîntului, în văile înverzite din zonele muntoase ale sud-vestului peninsulei, sau cu negoțul, la întretărirea drumurilor de caravane, ajungînd la o treaptă superioară de civilizație în orașe celebre ale antichității, cum ar fi Petra nabatheeacă, din deșertul sudic al actualei Iordanii, sau Palmyra reginei Zenobia, situată în bogata oază din deșertul răsăritean al Siriei. Terenurile mai fertile, puține la număr și reduse ca suprafață, dădeau, însă, roade insu-

ficiente pentru toți locuitorii și, de aceea, în decursul timpurilor, foamea endemică a bîntuit permanent regiunile aride ale peninsulei, determinînd migrații de mari mase umane spre solurile mai ospitaliere din cîmpiile vechii Sirii și Mesopotamiei, unde o bună parte s-au și stabilizat pe parcursul veacurilor. Dar o altă parte a populației, lipsită de condiții naturale de subzistență, într-un loc fix, propice sedentarizării, a continuat să rătăcească, de-a lungul și de-a latul Peninsulei Arabice, în căutarea hranei, în primul rînd pentru animalele furnizoare de lapte și carne: capre, oi și cămile, ultimele fiind folosite și la transport.

«Beduinul nu este, după cum s-ar putea crede — sublinia istoricul libanez Philippe Hitti — un dezdăcînat rătăcind în aventură, pentru singura plăcere de a rătăci; el reprezintă cea mai bună adaptare populară a omului la ambianța deșertului. Nomadismul nu este un mod de viață mai puțin științific ca individualismul la Detroit sau la Manchester; el este o adaptare rațională și stoică la un mediu natural, sever pînă la exces».

Duritatea condițiilor de viață le-a șlefuit caracterele, întregindu-le cu spiritul nobil al întrajutorării, al ospitalității devenite proverbială, al cinstei și respectului față de semenii lor. În același timp, asprimea deșertului le-a insuflat curajul legendar, simțul dreptății, dar și al răz-bunării dusă pînă în pinzele albe. Liniștea singurătății în pustiuri apasă asupra nervilor încordați și, în afara animalului care-i poartă și a cîtorva obiecte de strictă necesitate, orice fel de proprietate devine inutilă, încetînd să mai constituie o preocupare pentru individ, ca și pentru colectivitate. Lipsa proprietății a influențat puternic modul de comportament al beduinilor, dragostea lor de libertate, călîndu-le dîrzenia și mîndria. Frumusețea indescrisibilă a imensității deșertului, strălucind în lumina aurorei într-o simfonie de culori irizate, imaginea de neuitat a globului de foc al soarelui coborînd pe înserate printre dunele rotunde de nisip, scînteierea stelelor în nemîșcarea nopții, estomparea timpului și spațiului, toate acestea predispunînd la meditație, la poezie, au creat eposul beduin, transmis din generație în generație, la focurile de tabără ale caravanelor, la ospăturile familiale sau ale triburilor, cu toate prilejurile, și mai cu seamă atunci cînd un străin le calcă pragul cortului.

Improvizarea poetică continua să fie încă la modă la oamenii deșertului, ca și la unii dintre arabii moderni de filiație beduină, memoria unor astfel de poezi fiind presti-

gioasă, ei reușind să reproducă exact, fără să noteze, versurile compuse mai înainte, de obicei într-un număr impresionant. Se spune că un ambasador arab, în audiență la regele Abdallah, bunicul actualului suveran al Iordaniei, a improvizat un poem în onoarea monarhului. Acesta, la rîndul lui, a improvizat, și el, un răspuns tot în versuri, în aceeași metrică și în același ritm. Ambasadorul a replicat, regele i-a mai răspuns de două ori, și ambasadorul i-a mulțumit în încheiere tot printr-un poem. În total, șase poeme, dintr-o parte și din alta, foarte asemănătoare în construcția și muzicalitatea lor.

Din întîlnirile cu beduinii păstrez o serie de amintiri greu de uitat. I-am văzut în diverse locuri, fie parcurgînd deșertul de nisip gol, fără urmă de vegetație, din interiorul emiratelor de la mările Golf al petrolului, fie în pustiul de piatră al sudului Iordaniei sau pe valea riului de unde își trage numele această țară, fie în stepe siriană și irakiană și chiar în fertila cîmpie Bekaa, grădina înfloritoare dintre munții Liban și Antiliban, pe care o străbăteau în transumanța lor periodică de la sud spre nordul Orientului Arab. Mi-a rămas bine întipărită în memorie cavalcada unui grup de beduini galopînd în amurg, pe cai iuți, pîrsînge arab, la marginea Saharei, dincolo de celebrul grup al piramidelor de la Gizeh, din periferia capitalei egiptene. Tot la hotar de pustiul, în Sahara libiană, am avut ocazia să văd caravana de cămile a unui mic trib beduin reîntorcîndu-se în inima deșertului după ce fusese la un tirg săptămînal, într-un oraș de pe litoralul mediteranean, unde își vindeau de obicei surplusul animalier, cumpărînd pe dinarii obținuți obiecte de uz casnic, pînzeturi și alte lucruri necesare gospodăriilor lor călătorești pe potecile pustiului.

Mi s-a întîmplat, într-o primăvară, coborînd pe Valea Iordanului înspre Marea Moartă, printre livezi de portocali, să zăresc, dincolo de șosea, la poalele munților, un șir întreg de corturi ale beduinilor. Femeile, în rochii lungi pînă la glezne, splendid înflorate cu desene migălite de mină, unele cu fire aurii sau argintii, purtau pe cap burdufuri de piele sau urcioare de pămînt pline cu apă proaspătă adusă de la izvoarele ce șipoteau printre stînci. În apropierea așezării de corturi, cîțiva călăreți, în șei înalte și cu harnașamente viu colorate, jucau, în buestru, cai de rasă, sub privirile impasibile ale mai multor zeci de cămile albe. Era un trib beduin, seminomad, ai cărui membri lucrau ca zilieri la livezile de citrice și în grădinele de zarzavat din vale, unde clima subtropicală și un

sistem de irigații bine pus la punct permit obținerea a trei recolte anual. Autoritățile iordaniene au sprijinit construirea, de-a lungul văii, a unor sate cu clădiri de piatră, înzestrându-le cu curent electric, localuri administrative, de poștă, școli pentru copiii din ciclul primar. Dar beduinii, credincioși tradiției străbune, au continuat să trăiască sub acoperișurile de pînă amplasate în spre munte, pe un teren stîncos, mai izolat, contrastînd cu zona de vegetație luxuriantă din preajma riului, aflat destul de aproape. Căutînd o explicație, mi s-a spus că beduinii, oameni ai deșertului, învățați să prețuiască cel mai mic pic de verdeață pentru hrana animalelor, nu ar putea concepe să-și așeze corturile pe o porțiune bună de pășunat, să calce iarba și să facă focul acolo, și de aceea preferau să staționeze pe un teren mai neprimitor.

Îmi aduc aminte de o altă întîlnire cu oamenii deșertului, în stepe arse de soare ce se întinde ceva mai la sud de Babilon, în Irak. Mă întorceam la Bagdad după ce, în ziua respectivă, vizitînd celebrele vestigii antice ale «turnului lui Babel», coborisem mai jos, prin Kufa și Kerbelă, spre Najaf, orașul sfințit al șiișilor, cu încintătoarele sale monumente ale arhitecturii islamice. La orizont, străluceau în soarele puternic al după-amiezii, ca niște faruri puternice la țărm de mare, punctele de foc ale cupolelor de aur aparținînd fastuoaselor moschei medievale din Kerbelă, ghidîndu-ne drumul, prin stepă, de la 20—25 de kilometri în linie dreaptă, spre orașul căruia, de la această distanță, nu-i distingeam, se înțelege, contururile. Imaginea de tablou ieșit din penelul unui mare pictor era splendidă, și ne-am oprit pentru cîteva clipe, coborînd din mașină, pentru a o admira mai bine. Atunci am deslușit în stînga șoselei un furnicar din mii de cămile strînse în jurul unor turnuri de formă curioasă, ca niște pompe cu braț din vechile gări de cale ferată. Asemănarea se dovedea a fi deloc întîmplătoare. Erau fîntîni arteziene, de genul celor construite, în numeroase locuri din stepă, de autoritățile irakiene, pentru triburile beduine ce colîndă zonele din preajma deșertului, cu turmele lor de capre și cămile. Din direcția acestor adăpători artificiale s-a îndreptat spre noi, în trap mărunț, un grup de trei călăreți în costume specifice de beduini, cu pelerine lungi fluturîndu-le pe umeri și înfășurați în jurul capului cu keffieh-uri, cunoscutele basmale

Într-un cort beduin

arabești în carouri albe și roșii sau negre. Cel ce călărea în frunte, ajungînd în dreptul nostru, ne-a făcut, cu multă distincție, un larg semn de salut, urîndu-ne bun venit pe acele meleaguri. Se pare că, în ierarhia tribului, ocupa un loc de frunte: șaua scumpă, harnașamentul bogat, pelerina de mătase neagră tivită la gît cu o bandă lată, aurită, keffieh-ul cu broderii pe margine și ciucuri la colțuri, totul îi dădea o înfățișare impunătoare, dezvăluindu-ne prezența unui șef beduin. Dar, spre uimirea mea, cavalerul deșertului avea tălpile goale în scările de fier, într-un moment al zilei cînd, punînd mina pe caroseria automobilului nostru, am trăit senzația de a fi atins o plită incinsă. La obîncul șei afirma, însă, un aparat de radio cu tranzistori, de cel mai nou tip, și colegul meu irakian, de la un ziar din Bagdad, care mă însoțea, a început o lungă discuție cu el despre evenimente recent petrecute în zona Orientului Mijlociu.

Am avut ocazia să mă conving, și la alte întîlniri cu beduinii, că multe corturi, fie chiar în inima deșertului, dispun astăzi de un radio-tranzistor, acest modern mijloc de informare înlocuind poșta vorbită a caravanelor de cămile și punînd imediat la curent cu ce se petrece prin lume pînă și pe cel mai îndepărtat trib din pustiu.

Foarte puțini beduini au mai rămas izolați de civilizația actualelor state arabe ale Orientului unde accesoriile vieții moderne au pătruns rapid și pe scară largă, nu numai în orașe, ci chiar și în așezările rurale mai îndepărtate. Ei continuă să locuiască în corturi, dar în contact cu civilizația au adoptat obiceiuri noi: își rad bărbile, poartă încălțăminte, își transformă, în multe cazuri, și vestimentația tradițională îmbrăcînd peste galabie — obișnuitul halat lung pînă la glezne — sacouri europenești. Sub acoperișurile lor întîlnești adesea obiecte de gospodărie moderne: oale și ligheane metalice, linguri, furculițe, farfurii, chiar și mobilă de lemn — mese, scaune, paturi. Corturile mai mari ale șeicilor au și saloane de primire utilitate cu tot ce trebuie, ca o vilă dintr-un cartier rezidențial. Cînd în 1919, un șef beduin și-a cumpărat un automobil, supușii lui, exprimîndu-și uimirea față de acest obiect necunoscut, considerau că, fără îndoială, «șeitan» (diavolul) îl pune în mișcare. Astăzi, nu este deloc de

mirare să vezi, în fața unui cort beduin, o camionetă Chevrolet sau Toyota, înlocuitoare modernă a vechiului mijloc de transport pe care-l reprezenta cămila.

În emiratele de pe țărmul marelui Golf al petrolului, unde, cu mai puțin de un sfert de veac înainte, o bună parte din locuitori erau nomazi, cutreierând deșertul cu turmele lor de capre negre și de cămile, o înflinire cu un trib beduin — în prezent, când toate așezările, fie ele mari sau mici, au o înfățișare complet urbană, foarte modernă — ți se pare, pu și simplu, un fapt anacronic, și cu atât mai mult când e vorba de un trib de cămilari nomazi, ce îți iese în cale într-o țară cum ar fi Kuweitul, unde numărul automobilelor, în majoritatea lor limuzine de cel mai nou tip, întrece cu un procent substanțial numărul familiilor ce formează populația.

Plecasem să vizitez oaza Jahra — vechi loc de popas pe drumul marilor caravane din secolele trecute — rămasă doar sub forma unui pilc de palmieri în parcul din mijlocul orașului modern ce-i poartă astăzi numele. Spre uimirea mea, la marginea acestei localități, situată la circa 40 km de capitala kuweitiană, se vedeau câteva sute de cămile înghesuite lângă jgheburile unor fântini și, ceva mai departe, cunoscutele corturi negre, tipic beduine, ale unui trib de «mari nomazi» circulând, pe aceleași trasee, în curmezișul Peninsulei Arabice, din moși-strămoși, oaza Jahra constituind unul din popasurile tradiționale, chiar dacă ea s-a transformat astăzi într-un oraș înzestrat cu toate atributele civilizației secolului XX.

În zile de sărbătoare, în zonele de deșert ale Kuweitului mai întâlnești, însă, și altfel de corturi decât ale beduinilor nomazi. Familii întregi din orașe, de vechi origine beduină, vin să-și petreacă weekend-ul în aer liber, sub un simplu acoperiș de pînă, în plin deșert. Corturile acestor «beduini» ai erei petrolului nu seamănă deloc cu corturile din țesătura de păr de cămilă ale triburilor nomade. Ele sînt fabricate de firme specializate în accesorii pentru turism și stăpînii lor, înălțîndu-și cortul de o zi, descarcă din portbagajul «cămillei» lăcuite, cu opt cilindri în linie, tot felul de obiecte necunoscute strămoșilor lor rățători: aragazuri și frigider portative, pungi de plastic cu supe concentrate, diverse feluri de mîncăruri gata preparate, în cutii etanșe, care trebuie doar încălzite.

În deșert, beduinii s-au condus întotdeauna după legile lor nescrise, perpetuate prin tradiție și de care, în țările arabe, se ține seama și în prezent, în multe cazuri, atunci cînd este vorba de o problemă a acestora. Călătorind odată de la Abu Dhabi la Dubai, principalele orașe ale statului Emiratelor Arabe Unite, pe autostrada ce străbate în linie dreaptă deșertul, în apropierea țărmului Golfului, am întîlnit în cale o foarte ciudată deviație a panglicii de beton. Într-un anumit loc, șoseaua se bifurca în două brațe ce cuprindea, în mijlocul lor, pe o distanță de circa cincizeci de metri, un cerc de nisip gol, căruia nu-i puteam înțelege menirea. Însotitorul mi-a povestit, atunci, întîmplarea ce a condus la curioasa apariție a acestei forme geometrice pe traseul dintre emiratele Abu Dhabi și Dubai. Constructorii șoselei, concepuți în linie dreaptă, au întîlnit la un moment dat, în calea lor, câteva corturi ale unui mic grup de beduini stabiliți în locul respectiv cu cîva timp în urmă. Tratatul început cu ei pentru a face loc șoselei n-au dus la nici un rezultat, beduinii refuzînd cu încăpăținare să se mute din loc și, cum legea deșertului dă prioritate primului ocupant, constructorii au fost nevoiți să tragă un cerc de beton în jurul corturilor nomazilor, bifurcînd astfel drumul. După ce șantierul cu caterpilarele și betonierele sale a trecut mai departe, beduinii și-au strîns puținele lucruri, le-au încărcat pe cămile și au plecat, cine știe

unde, lăsînd, ca amintire, această ciudată piață circulară în pustul de nisip.

Neîntelegerile dintre membrii unui trib de beduini din deșert sînt judecate de șeici, aleși pe baza reputației, a înțelepciunii lor, de obicei dintre cei bătrîni și inițiați, prin practică îndelungată în regulile de conviețuire. Cînd este vorba de o crimă, atunci intră în acțiune legea răzbunării și, în cazul cînd cel vinovat fuge și nu poate fi pedepsit, există pericolul, diminuat mult astăzi, ca cineva din familia asasinului să fie omorît de un membru al familiei victimei, tradiția fiind cu atât mai valabilă în cazul apartenenței la triburi diferite. Există și posibilitatea ca, între triburi sau familii, să se negocieze un armistițiu temporar, de la o lună pînă la un an, în care timp mediatorii caută să obțină o împăcare. În caz de nereușită, unul din membrii familiei sau tribului, de multe ori la întîmplare, este sortit să cadă pradă vendetei. Acest obicei a rămas și în rîndul celor care, părăsind viața nomadă, s-au stabilit de mult la oraș, dar au continuat să respecte apartenența la tribul natal. Este celebru cazul legat de asasinarea, cu ani în urmă, a unui prim-ministru iordanian, pe numele mic Hazza, de o persoană descendentă din alt trib care a reușit să dispară. Reprezentanții celor două triburi au căzut de acord pentru un armistițiu de un an, în cursul căruia, dacă asasinul își primea pedeapsa, vendeta se stingea de la sine. Dar cum nu s-a întîmplat așa, la trecerea termenului stabilit, o femeie din tribul primului ministru asasinat a aruncat sfidarea obișnuită: «Nu se găsește printre voi nici un bărbat cu adevărat din tribul lui Hazza?». Era formula ce anunța încetarea armistițiului și redeschiderea vendetei. A doua zi, un membru al acestui trib a așteptat o rudă a ucigașului în fața instituției unde lucra. Ieșindu-i înainte, s-a oprit în fața respectivei rude, ce nu avusese nici în clin nici în mînecă cu asasinatul, și înclinîndu-se respectuos i-a spus: «Hazza vă trimite complimente». Formula de politețe a fost însoțită simultan de mai multe gloanțe din revolverul pe care l-a scos fulgerător din buzunar. După care, liniștit, cu credința că și-a îndeplinit obligația, s-a predat autorităților...

În vremurile mai recente, intervenția autorităților statale a făcut ca legea răzbunării tribale să fie părăsită în mare măsură, vinovații de crime fiind urmăriți și pedepsiți conform legislației juridice, în vigoare, a țării respective. În Iordania, de exemplu, unde tradiția beduină era puternic înrădăcinată, regele Hussein, la scurt timp după ce s-a urcat pe tron, a strîns pe reprezentanții diverselor triburi, anunțînd o largă amnistie «pentru a pune capăt la tot ce ar putea diviza poporul iordanian», de care s-a bucurat și un fost comandant al armatei bătuit că ar fi fost implicat în atentatul săvîrșit în 1951 la Ierusalim, căruia i-a căzut victimă regele Abdallah, bunicul suveranului. În urma acestei acțiuni de clemență regală, au avut loc sute de reconcilieri între familii învrăjbite prin moartea unor membri ai lor.

În viața beduinilor, familia, tribul continuă să joace un rol esențial. Familia beduină reunește, de regulă, sub acoperișul aceluiași cort, două-trei generații, puternic legate prin dragostea pentru copii, prin respectul față de părinți și bunici, prin solidaritatea membrilor săi în orice împrejurare. Grupul la nivel familial se numește hamula și numără, de obicei, cinci-șase pînă la douăsprezece persoane de toate vîrstele. Familiile înrudite își așază corturile în apropiere unul de altul, formînd un clan pentru a se uni, apoi, în cadrul unui trib, ai cărui membri, în mare parte, se află pe diverse trepte de rudenie.

Educația copiilor se face în familie, promovîndu-se sentimentul onoarei, al mîndriei pentru strămoși; ei sînt învățați cum să se comporte față de ceilalți membri ai

tribului și față de străini. Munca feminină, mai întotdeauna dură și intensă, este învățată din primii ani ai copilăriei. Măiestria artizanatului se transmite din generație în generație, beduinii ce trăiau în deșert fiind obligați să-și meștească singuri lucrurile de care aveau nevoie.

În familiile beduine, femeia se bucură de multă considerație. Ea își alege singură soțul, de obicei din același trib. Conform tradiției, când unui tânăr îi place o fată, o invită să rămână o noapte în fața cortului părinților ei, pentru a discuta posibilitatea întemeierii unei familii. Se așază amândoi pe pământ, și tânărul pune între ei, la o oarecare distanță, un baston, limită ce nu este depășită niciodată de candidatul la însurătoare. Cea mai mică necuviință i-ar atrage, a doua zi dimineața, uciderea de către ceilalți membri ai tribului. Tinerii discută, fără martori, toată noaptea, punându-se de acord asupra căsătoriei, înainte de a cere consimțământul părinților. De obicei, tatăl nu se opune alegerii fiicute de fiică, chiar dacă nu-l agreează pe băiat. Dar poate s-o facă indirect, pretinzând o sumă fantastică pentru a accepta să-i devină ginere. Conversația de o noapte nu obligă, dar constituie un motiv de orgoliu pentru fată. Când o fată vrea s-o jignească pe alta îi spune: «Pe tine nimeni nu te-a privit.

are nevoie de ceva? Să ne-o spună!» Din acel moment, găzduirea este considerată încheiată și străinul trebuie să plece mai departe.

Distracțiile preferate ale beduinilor, vânătoarea cu șoimi dresați și cursele de cămile, sînt practicate în continuare, constituind și astăzi un fel de sporturi naționale în Arabia Saudită și în emiratele de pe țărmul marelui Golf.

În vremurile actuale, cînd automobilul și avionul au înlocuit cămila, iar civilizația secolului nostru a depășit marginile deșertului creînd orașe moderne, aeroporturi și autostrăzi betonate, construind vile moderne și implantînd vegetație chiar în mijlocul nisipurilor, așa cum s-a întîmplat în emiratele petroliere, din estul peninsulei, beduinii, a căror rațiune de existență era legată, în parte, de însușirile neprețuite « corăbii a deșertului », se împuținează vizibil. De pildă, în Iordania, fără unde, la începutul secolului, beduinii formau aproape totalitatea populației, au rămas acum, ca nomazi, circa 50 000.

Statele arabe, în plină dezvoltare economică, le oferă tot mai mult posibilitatea de a se stabili și de a beneficia, pe de-a-ntregul, de civilizația modernă. Autoritățile iordanene au construit, în zone propice dezvoltării agriculturii, de pe traseele triburilor nomade, clădiri de școli

Beduini din vechea gardă a palatului emirului din Sarjah

Beduin, purtător de șoimi

Nici un tânăr n-a vegheat împreună cu tine!».

Ospitalitatea beduinilor este proverbială. Oricît ar fi de săraci stăpîni cortului, ei pun în fața oaspetelui, fie el un necunoscut, tot ce au mai bun de mâncare. Legea ospitalității merge și mai departe. Mi s-a povestit că, în cazul în care un străin este urmărit de dușmani, dacă a intrat într-un cort beduin, capul familiei și ceilalți bărbați își iau armele fiind gata să-l apere chiar cu prețul vieții. Sau dacă un beduin urmărește pe un inamic al său și acesta reușește să-l atingă cortul și să spună «Eu sînt sub protecția acestei locuințe», stăpînul ei lasă țeava puștii în jos și zice, la rîndul său, «Bun venit oaspetelui nostru!» care primește mîncare, îmbrăcăminte și poate rămîne sub același acoperiș, în ciuda faptului că sînt dușmani de moarte. De obicei, cînd un străin intră într-un cort, i se oferă găzduire fără a i se pune vreo întrebare: el poate rămîne o zi și o treime din ziua următoare fără a i se cere să explice prezența lui. În mod normal, după acest interval de timp, o va face singur. Și dacă totuși nu se întîmplă așa, este lăsat în pace încă trei zile. Apoi gazdele i se adresează cu cuvintele: «Oaspetele nostru

înconjurat de căsuțe simple fără nici un mobilier. Beduinii se așază în jurul școlii pentru o anumită perioadă, lasă copiii să primească învățătură, și cînd timpul este nefavorabil se adăpostesc în căsuțele construite de autorități, pe care unii nu le mai părăsesc. Așa se înfiripă treptat, treptat, un nou sat, generațiile viitoare rămînînd să păstreze, ca întîmplări extraordinare, povestirile bătrînilor despre viața nomadă în deșert.

Din rîndul beduinilor sedentarizați au ieșit, în ultimele decenii, mulți oameni de vază ai țărilor arabe: politicieni și comandanți militari, medici și profesori, arhitecți și ingineri. Amprenta obiceiurilor și, îndeosebi, a moralei beduine se poate observa și în viața orașenilor din unele țări arabe, care trăiesc în condițiile civilizației moderne. Și este de presupus că, și atunci cînd beduinii vor dispărea complet ca entitate socială, nomadă, frumoasele trăsături ale spiritului beduin — curajul, dîrzenia, onoarea, ospitalitatea — vor continua să dăinuiască în conștiința urmașilor, în poemele și legendele despre oamenii de altădată ai deșertului.

Crăciun Ionescu

ÎN LUMEA

BLÎNZILOR SĂLBATICI

A vorbi despre condiția indianului în timpul colonizării spaniole, apoi al anilor luptei pentru independență, în sfârșit în epoca civilizației actuale înseamnă a face o listă întreagă a grupurilor etnice total exterminate, a celor mai teribile cruzimi și umilințe. Totul a început cu aproape cinci secole în urmă. Este, totuși, posibilă integrarea indienilor, afirmă specialiștii, societățile create pentru protejarea lor, reportajele celor care au trăit în mijlocul lor, pentru a le înțelege obiceiurile și șansele de supraviețuire sau de adaptare la lumea care le este, deocamdată, străină.

Puține țări mai au pământuri de cucerit. Nu ar fi corect spus necucerite, pentru că asupra lor natura este cea care a invins. Pădurea cu verdele ei de nepătruns, cu lianele legându-se unele de altele într-o plasă prin care

numai cutitele lungi și tăioase (machete) își pot face drum, cu mlaștinile care amenință să înghită pe orice intrus, cu ploile căzînd ca o pinză densă de apă, gata să dizolve și să înghită ființe și arbori la un loc, cu milioanele

sale de vietăți fantastice abordînd omul cu sălbăcie, făcîndu-i sau nefăcîndu-i rău. N-ai de unde să știi asta, decît dacă le cunoști, dacă ești de-al lor, indian. În caz contrar, verifici totul prin propria viață. Sînt mulți cei care au

riscat, și li s-au pierdut urmele. Sint mulți cei care au venit aici pregătiți, informindu-se înainte, luind cu ei tot ce trebuie: alimente, arme, medicamente. Puțini, totuși, s-au întors, revenind după experiențe cutremurătoare. Experiențe la care i-a supus jungla inocentă, totuși, în sălbăticia ei față de cruzimile la care au recurs aventurierii. Pentru că drumul lor nu era pavat cu bune intenții. Ei au plecat să-și riște viața nu pentru a da, ci pentru a lua. Și erau multe de luat din această natură neatinată de civilizație: aur, diamante, heveea, apoi pământurile indienilor și pe aceștia înșiși, pentru a fi transformați în sclavi. Buni să muncească sub amenințarea biciului, să fie alungați sau masacrați pentru a li se lua pământurile. «Blinzii sălbatici», li s-a spus.

Dintre cele 6 sau 9 milioane de indieni ciți trăiau în Brazilia în anul 1500, nu rămân mai mult de un milion către anul 1900. Azi, numărul lor nu depășește 200 000. În cursul acestui secol, circa 90 de triburi au dispărut.

«TRANSAMAZONIA» ȘI INDIENII «PARAKANA»

Operațiunile actuale de dezvoltare a bazinului amazonian au demarat în 1965, prin crearea organismului guvernamental SUDAM, însărcinat cu promovarea investițiilor venind din partea unor societăți naționale sau străine. Legislația prevedea o scutire totală de impozite timp de zece ani pentru ansamblul investițiilor pe care SUDAM le considera importante din punct de vedere economic. (Prin comparație, societățile dornice să investească în alte regiuni ale Braziliei beneficiau de reduceri cu 50 la sută ale impozitelor).

În decembrie 1965, președintele Castelo Branco anunța lansarea «Operațiunii Amazonia», un program pe cinci ani urmărind dezvoltarea energiei, transporturilor și comunicațiilor acestei regiuni. În 1970, noul președinte, generalul Garrastazu Medici, lansa la rîndul său Programul de Integrare Națională (PIN). Piatra unghiulară a acestui program era construirea șoselei transamazoniene. Ea este doar unul din drumurile care traversează bazinul amazonian, și face parte dintr-o vastă rețea de infrastructură recent pusă la punct, din motive atât economice, cit și strategice (va deservi întreaga jumătate de nord a țării). Medici considera că această șosea va rezolva problemele

nord-estului brazilian — regiune secetoasă, cu o populație amenințată de foame — prin colonizarea, cu această populație, a regiunilor din bazinul amazonian. «Oameni fără pământ în nord-est și pământ fără oameni în Amazonia», spunea el, intenționind să populeze, deci, regiunile din bazinul marelui fluviu. Programul de integrare prevedea exproprierea, de o parte și de alta a șoselei transamazoniene, a unei fișii de 100 de kilometri, care să fie distribuită, apoi, colonilor. Această acțiune a fost plasată sub conducerea Institutului național de colonizare și reformă agrară (INCRA), care a reconsiderat-o

la scurt timp, și anume în momentul în care colonii s-au aflat în fața imensei sarcini de a defrișa solul ce devenea steril după una sau două campanii agricole «Multinaționalele» și industriile alimentare, atrase de avantajele fiscale oferite de SUDAM, au preluat treptat pământurile abandonate de coloniști...

Societatea de protecție a indienilor a făcut un studiu al efectelor diverselor proiecte de infrastructură asupra existenței acestora. Sint citate multe cazuri de rezervații distruse, de epidemii în rîndul indienilor, răspindite

1919 — O.I.M.

Organizația Internațională a Muncii (O.I.M.) a fost înființată la 11 aprilie 1919, ca instituție autonomă pe lângă Liga Națiunilor (din 1946 devenită instituție specializată a O.N.U., cu sediul la Geneva). Misiunea Organizației: studierea posibilităților de îmbunătățire a condițiilor de muncă și de trai ale salariaților de pretutindeni,

deni, așa cum fusese preconizat la Conferința de pace de la Versailles, cu două luni mai înainte. Prima sesiune a O.I.M. a avut loc la Washington (29 octombrie — 1 noiembrie 1919), cînd au fost elaborate o seamă de convenții, printre care: instituirea zilei de lucru de 8 ore, interzicerea folosirii copiilor la muncă și altele.

Parlamentul român a ratificat, la 13 iunie 1921, toate cele 16 convenții elaborate pînă la acea dată de O.I.M.

În anul 1969 Organizația Internațională a Muncii a fost distinsă cu Premiul Nobel pentru pace. În prezent, această importantă instituție activează cu participarea a peste 140 de state — printre care și România.

Delegații la întemeierea O.I.M.

prin miile de lucrători ai rețelei de drumuri. Acești indieni sînt protejați de Fundația națională a băștinașilor, care are sarcina să «pacifice» triburile și să le asigure transferul de pe terenurile care urmează a fi străbătute de rețeaua rutieră. Dar între aceste compartimente nu s-a stabilit o legătură, iar amintita fundație nu participă la planificarea rețelei de drumuri. În consecință, acțiunile sale s-au dovedit ineficiente. Construirea Transamazoniei pe pămînturile ocupate de indieni «parakana» a dus la moartea a peste 45 la sută dintre aceștia. Pe de altă parte, aceeași fundație a acceptat ca aceste drumuri să traverseze rezervațiile de indieni, deși prin lege era interzis. Numeroase ciocniri, adesea violente, s-au produs, apoi, între indieni și lucrători, din nou au făcut ravagii epidemiile.

În același timp, o serie de companii miniere au început să facă prospecțiuni în Amazonia, apoi să înceapă exploatarea zăcămintelor descoperite, dislocînd, și pe această cale, grupurile de indieni, înstrăinîndu-i de pămînturile lor și, astfel, de viața și obiceiurile lor: «Este o mare singurătate și neliniște în sufletul acestor populații care nu înțeleg ce se întîmplă cu ele și în jurul lor», scrie Thomas Quinlivan, de la Institutul de cercetări miniere din Washington. Terenurile cumpărate de diverși proprietari agricoli sînt, și ele, devastate, incendiate, pentru defrișare în vederea utilizării lor agricole. Așa au fost

tratate peste 3,5 milioane de hectare, care, ulterior, s-au erodat rapid. A rămas în urmă o pădure distrusă. Alte suprafețe au fost acaparate ilegal de diverși fermieri. Tribul de indieni «Xavante», foarte iscusiți agricultori, care cultivau și vindeau cel mai bun orez din regiune, a trebuit să plece, rătăcind în căutarea altor zone de supraviețuire. «Contrar impresiei, scria un specialist al ONU, triburile de indieni din Amazonia ar putea juca un rol important în dezvoltarea regiunii. Ei au exploatat pădurea fără a perturba fragilul ecosistem tropical. Apărarea vieții și tradițiilor lor nu este numai o problemă morală. Cunoștințele lor despre natură și adaptarea lor perfectă la mediu îi fac o resursă umană foarte prețioasă. Proprietățile analgezice ale cocainei și ale curarei au fost descoperite de ei. Le mai datorăm plante ca roșia, nuca de cocos, arahidele, avocado. Am fi interesați să ne inspirăm și din respectul lor pentru natură și să recunoaștem, ca ei, importanța și exigența echilibrului dintre necesitățile noastre de dezvoltare și resursele naturale. Ei au înțeles de mult că o suprafață de pămînt poate hrăni un număr limitat de persoane. De aceea, cînd dimensiunile unui sat depășesc posibilitățile mediului, ei creează o altă așezare în împrejurimi. Astfel, agricultura și vinatul rămîn adecvate capacităților de producție ale mediului. Ei practică sistemul intercalării culturilor agricole, de pildă, ceea ce duce la menținerea solului».

«AYMARA»,
«QUECHUA»..

Tomuri întregi se referă la problema indienilor. Unii au trăit în mijlocul lor pentru a scrie, apoi, în ziarele ale căror redacții i-au trimis în această misiune. Unii au murit în timpul acestor deplasări, alții s-au întors după aventuri irepetabile, au scris cărți, au făcut filme și scenarii despre indieni. Ce povestesc ei este impresionant, fiecare relativ despre ceea ce a văzut — un colț sau altul de junglă, un sat îndepărtat din Anzi, întîmplări diverse, scene din viața sau despre moartea indienilor. Sînt secvențe dintr-un imens univers uman, vorbind de tradiții din cele mai diverse, limbi greu de descifrat, taine și obiceiuri imposibil de pătruns. Într-adevăr, un univers, despre care, ca să-ți faci o imagine cît de cît sumară, trebuie să stringi secvență lingă secvență, așa cum arheologii adună ciob lingă ciob pentru a reconstitui o istorie ascunsă sub straturi de sol...

Revelatoare sînt, în acest sens, cuvintele unui misionar și antropolog francez, Louis Dalle, care de 25 de ani trăiește în mijlocul indienilor din Anzii peruani, fiind adoptat de aceștia «Numim indian, sau indigen, sau «campesino» (țaran) pe cel ce trăiește în așezările rurale de pe înălți-

1920 —

Liga

Națiunilor

La 10 ianuarie 1920 s-a înființat Liga Națiunilor, cu sediul la Geneva. Printre țările fondatoare s-a aflat și România, iar din delegația noastră la dezbaterile acestui înalt for internațional a făcut parte,

mulți ani, și o femeie — Elena Văcărescu; aceeași care luase parte, ca membră a delegației române, la Conferința de pace ținută la Paris în perioada ianuarie 1919 — ianuarie 1920. La semnarea acestui tratat, scriitoarea de renume european Elena Văcărescu avea să spună ziaristilor: «Se semnează tratatul care, după atîtea secole de dureroasă despărțire, face să se reîntoarcă acasă copilul drag, această Transilvanie dorită de întregul neam și care, la rîndu-i, n-a trăit decît cu dorul pentru noi». Nicolae Titulescu a fost ales președinte al Ligii de două ori: în 1930 și în 1931, fapt fără precedent în viața acestei instituții în care președinții nu puteau fi realeși.

Nicolae Titulescu

mile munților. El are portul lui tradițional, vorbește «quechua» sau «aymara» (vechi limbi incase), deși se poate descurca și în spaniolă, practică o economie de subsistență și duce o viață destul de izolată de restul țării. Dintre ei, un pas înainte către lumea obișnuită îl reprezintă «el cholo», care vorbește spaniola, este alfabetizat, se îmbracă oarecum «civil». În sfârșit — metișii, indienii integrați în civilizație». Numărul celor din grupul «aymara» ar putea fi de circa 500 000, iar al grupului «quechua» de peste trei milioane. Dar statisticile exacte lipsesc.

În Anzi, există nenumărate ferme sau centre de producție aparținând unor proprietari solitari, ferme pierdute în imensitatea muntelui, unde se ajunge după zile întregi de urcuș cu pasul, pe cărări cunoscute doar de indieni. Nu există drumuri, iar distanțele de alte centre locuite sînt imense. Acest gen de «proprietari-pionieri» dispun de un drept total asupra oamenilor din subordinea lor, stabilindu-se totuși între ei un fel de «camaraderie de tranșee», pentru că înfruntă împreună același fel de pericole, duc aceeași viață aspră. Sînt și fermieri care nu urmăresc decît profitul, recurgînd la tot felul de practici inumane, sînt și aventurieri sau parveniți, care dețin un pămînt furat de la alții mai umili. Aceștia reprezintă pericolul, dușmanii cei mai de temut ai indienilor. Pentru ei, indienii sînt o masă de oameni înapoiați, ușor de exploatați. Li consideră inferiori, indolenți, lenesi chiar.

Ce spun, totuși, cei ce trăiesc printre ei, sau mai bine zis alături de ei. În secolul XVII, un misionar spaniol scria: «Mă întreb unde este lentoarea atribuită acestor biete ființe. În viceregal, indienii fac toate muncile. La Lima, ei sînt pescari și marea cantitate de pește care umple străzile și piețele noastre lor o datorăm. Ei aduc la oraș, din satele învecinate, hrană, cultivă pămîntul, transportă grîul, vinul, uleiul, carnea; ca ciobani, ei păesc turmele; străbat muntii în serviciul nostru; merg în văile toride pentru noi; trăiesc în deșerturi nelocuite, fără alte alimente decît rădăcini și puțin porumb, fără carne aproape tot anul, expuși gerului, soarelui, ploii, frigului. Artizani de tot felul sînt tot indienii, care ne furnizează tot ce avem nevoie. Numai la Cuzco sînt 12 000 de lucrători. Cine ne construiește casele? Cine au fost autorii numeroaselor și fastuoaselor temple din Cuzco, Potosi, La Paz, Lima, dacă nu indienii? Cine construiește poduri și drumuri prin pădure, dacă nu indienii? Și se spune că nu sînt harnici! Ce-ar trebui să facă în plus pentru noi?».

Munca indianului transformat în sclav este tristă, mecanică, iar el se comportă ca un om cu forțele diminuate, mărturisește

Antonio Sanchez Montesinos, autorul unei monografii despre regimul de viață din satul Huarcondo. În acest timp, el mestecă într-una foi de coca, din arborele cu același nume, care îi astîmpără foamea, dar, prin substanțele ei, îl și moleșește. Cînd lucrează însă pentru ei, în comunitățile lor numite «ayni» — mai multe familii se unesc și muncesc într-un fel de sistem de întrajutorare —, atunci indienii sînt alfel: dinamici, dispuși să se ia la întrecere, lucrînd cu cîntecul pe buze pînă seara, dansînd și împărțînd flori la sfîrșitul unei zile istovitoare, dar, pentru ei, plină de existența palpabilă a roadelor. Munca este o sărbătoare și, în

același timp, un ritual, o ceremonie aproape religioasă, în care efortul nu se simte. Indianul este extrem de ager, își dă seama cu cine are de-a face din prima clipă și nu are încredere în cei ce vin din afara grupului său. Poate vechea teamă de a nu fi înșelat, cum au fost ultimii incasi de către spanioli... Preferă, de aceea, să rămînă la adăpostul barierei naturale — Anzii — și să-și păstreze cu sfințenie tradițiile, obiceiurile. Faptul că nu se poate exprima în spaniolă reprezintă un handicap imens, mai ales cînd simte nevoia să-și apere cauza în fața justiției, a oficialităților. Este un complex care îl face să se repleze și să se izoleze și mai mult.

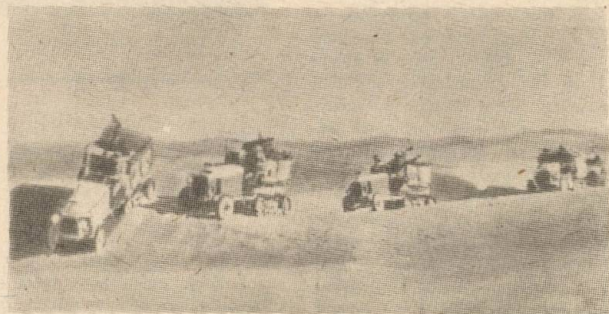
1923 — Traversarea Saharei

Automobilul a bătut zadarnic la porțile Saharei, pînă în 1923 toate încercările făcute eșuînd. Abia a opta încercare a înregistrat biruința dorită — în ianuarie 1923, cînd cinci automobile «Citroën», pe șenile, au parcurs distanța Alger-Tougourt-Tombuctu și înapoi. În 1930, o expediție de proporții mai mari, formată din zece echipaje, a traversat imensul pustiu al Saha-

rei, de la Mediterana și pînă în mijlocul Nigerului, dus-întors, pe automobile obișnuite. Aceeași rută a traversat-o, în 1934, englezul Hubert Life, singur, pe un turism de 65 CP, trudindu-se nu mai puțin de cinci săptămîni. În 1868, opt iahturi cu pinze, montate pe roși de automobil, au străbătut distanța Bechar (Algeria) — Nouakchot (Mauritania), în 32 de zile (3200 de km). Năstrușnicele «corăbii de uscat», despre care este vorba, au avut la bord 23 de «marinari», printre care și o femeie.

Dintre români, primul care s-a aventurat într-o călătorie cu automobil prin Sahara a fost George Valentin Bibescu — în septembrie 1928. Acest temerar era cunoscut în lumea automobilistilor performeri, din anul 1905, cînd izbutise să facă primul voiaj intercontinental (România-Ispahan), cu un «Buick» decapotabil.

Sahara — ianuarie 1923

Dacă, totuși, a învățat limba celorlalți, intervine alt factor: felul său de a gândi, cultura sa sînt cu totul diferite de cea, s-o numim, occidentală. Iar dacă aceasta din urmă se consideră prioritară, atunci breșa apare imediat. Cînd simte că este neînțeles sau că funcționează dreptul celui mai puternic, indianul pleacă în satul lui îndepărtat și nu mai revine. Un magistrat afirmă că nu cunoaște nici un proces de posesiune asupra pămîntului cîștigat de indieni.

În comunitățile lor, «los campesinos» preferă trocul, iar valoarea banului nu îi interesează decît în măsura în care vînd ceva

pentru a putea, apoi, cumpăra cele necesare de pe piața acestei lumi care le este străină. Devotîunea lor față de pămînt este cunoscută, știința lor de secole de a-l exploata, la fel. «Încercările de a implanta peste noapte tehnici noi nu pot fi reușite», mărturisește un agronom trimis cu elicopterul și o echipă întreagă de tehnicieni, pentru a valorifica văile andine. Este nevoie de timp, răbdare și mai ales de înțelegere. Indienii din Anzi trăiesc în contact cu lumea exterioară: merg din cînd în cînd la oraș, frecventează uneori școli, ascultă radioul. Și, totuși, dovedesc o certă dorință de a fi ei înșiși, considerînd aceasta un drept sacru.

ÎN CĂUTAREA PROPIEI IDENTITĂȚI

În 1940, a avut loc la Patzcuaro (statul Michoacan, din Mexic) primul congres al indigenilor din America, ținut în prezența președintelui de atunci, Lazaro Cardenas (de numele căruia este legată și naționalizarea petrolului mexican). Printre rezoluțiile adoptate: necesitatea creării unor birouri specializate în problemele indienilor din diferitele țări ale

1924 —

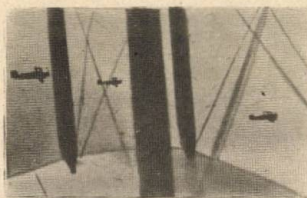
În zbor în jurul lumii

La 12 martie 1924, un grup de patru avioane și-au luat zborul de pe aerodromul Santa Monica, din California, pentru a încerca să facă înconjurul globului. Trei dintre aceste aparate au ajuns la Tokio la 22 mai, apoi și-au continuat traseul fixat: Saigon-Calcutta-Paris-Islanda-Labrador-California. Ruta totală, însumînd 49 560 de km, a fost străbătută în 362 de ore de zbor. Războiul a durat — cu întreruperile respective — 175 de zile, încheindu-se la 31 august 1924. Media orară de zbor: 137 de km. Pe parcurs, celor trei avioane li s-au schimbat motoarele de cinci ori și aripile de două ori. Astăzi, un asemenea zbor se efectuează în 51 de ore (ultimul record înregistrat).

În luna iunie 1971, un aparat din dotația «TAROMULUI», avînd la bord 100 de excursioniști, a făcut înconjurul pămîntului, realizînd ruta: București-New York-Tokio-București; deci prima traversare românească a Pacificului (Atlanti-

cul fusese traversat de aparatele noastre de zbor încă din decembrie 1966).

În jurul lumii — 1924. Avioanele și echipajele

1926 — Asasinul numărul 1

Cîte accidente mortale de automobil se produc, în fiecare an, în toată lumea? O cifră aproximativă, publicată în presa străină: circa

250 000, dintre care numai în S.U.A. se înregistrează 56 000. Primul accident de automobil s-a produs la Londra, în anul 1896. Numele victimei a rămas consemnat în istoria automobilismului: Brigitta Driscoll. La noi, primul accident grav s-a petrecut la 7 decembrie 1910, cînd un automobil care alerga cu 30 de km pe oră s-a răsturnat într-un șanț, la intrarea în orașul Tîrgoviște, pasagerul — A. Teodoru — fiind omorît. La New York, pînă la data de 1 ianuarie 1926 fuseseră înregistrate 613 persoane ucise în accidente de automobil. Atunci, primăria marii metropole a hotărît ridicarea unui monument comemorativ — rămas și astăzi la locul său, ca o simplă curiozitate.

New York — 1926

regiunii; respectarea tradițiilor acestora; dezvoltarea comunităților lor în perspectiva integrării în viața socială a fiecărei țări; elaborarea unei legislații de protecție, distribuire a pământului, de apărare a culturii indigene și recunoaștere a importanței limbilor autohtone. Pentru prima dată, problema indienilor era abordată la nivel continental. Putin timp după aceea, a fost creat Institutul indianist inter-american.

Asemenea congrese s-au ținut periodic de atunci în America Latină. Cel de-al optulea, organizat în 1980, tot în Mexic (Merida), acuza «integrarea inadecvată a populației indiene, ținându-se cont sistematic de interesele grupurilor la putere». Programele adoptate sînt frecvent transformate în «mecanisme de demobilizare și în strategii menite să controleze și să reprime lupta maselor de indieni» împotriva situației lor coloniale. În Guatemala, indienii, populație majoritară, și «ladinos» (cei ce nu aparțin acestui grup) s-au unit în ultimul timp împotriva dictaturii. Scopurile politice li se adaugă condamnarea «opresiunii culturale și discriminării» autohtonilor pentru care se cer respectarea identității proprii, participarea la treburile politice ale țării, asigurarea condițiilor dezvoltării economice și sociale. O lege din 1972, promulgată de guvernul Allende, stipula apărarea pămînturilor deținute de indienii din Chile. Pentru prima dată, reprezentanți ai populației «mapuche», participau la elaborarea unei legi (asupra căreia, de altfel, s-a revenit ulterior). În Amazonia braziliană, Uniunea națională a indigenilor, creată în 1980; în Columbia, o organizație asemănătoare, de contracarare a acapărării pămînturilor de către marii latifundiați; în Peru, Bolivia, Ecuador sau în țări din America Centrală, lupta pentru recunoașterea drepturilor indiene ridică, pe lângă probleme specifice fiecărei comunități, o sumă de aspecte comune: respectarea tradițiilor și valorilor seculare ale acestor populații. Se arată între altele, de pildă, că încercarea introducerii proprietății individuale asupra pămîntului contrastează, la urmașii de azi ai incasilor, cu tradițiile lor comunitare de lucrare a solului. Păstrarea identității și personalității indiene este, deci, nu lipsită de dificultăți, cu atît mai mult cu cît tot atît de necesară se dovedește și adaptarea la ritmurile vieții naționale. Ritmuri care au rămas, în mare parte, exterioare acestor populații. Indispensabila întrepătrundere — iată o necesară și inevitabilă acțiune neîntreruptă, în spiritul respectului față de aceste civilizații seculare ce definesc, alături de celelalte coordonate, întregul fond spiritual și material al popoarelor latino-americane.

Anca Voican

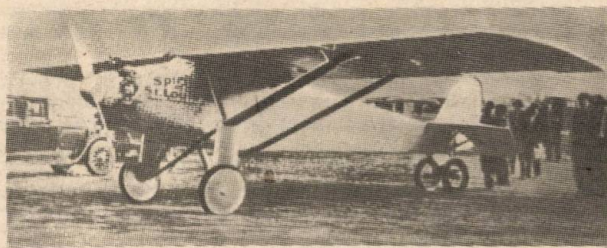

1927 — Peste Atlantic fără escale

Primul aviator care a traversat Atlanticul în zbor, fără escale, a fost un necunoscut pînă atunci — Charles Lindbergh —, supranumit apoi «nebulul zburător». Avionul său — un monoplan de 220 cai putere — a decolat de la New York

în ziua de 20 mai 1927, la ora 15.52; a doua zi, la ora 21.31 ateriza la Paris, unde era așteptat de 150 000 de entuziaști. Cei 6200 de km fuseseră parcurși în 33 de ore și 30 de minute, cu o viteză orară medie de 187 de km. Performanța-aceasta a făcut dintr-un anonim o mare celebritate. La 21 mai 1932, o aviatore amatoare — Amelia Erhardt — a trecut, și ea, peste Atlantic, tot fără escale și tot singură la bord. Dar pe aîmîndoi i-a întrecut un echipaj format din doi piloți experimentați, americani Lambie și Merill (primul era de origină română), care, la 29 mai 1936, au traversat Atlanticul în zbor, de la New York pînă la Londra și înapoi, fără nici o oprire.

Avionul lui Lindberg — 1927

1927 — Automobilul sonic

La sfîrșitul lunii iunie 1927, ziarele engleze anunțau prezența la Londra a «vedetei» ultimului salon automobilistic european — mașina inginerului George (Gogu) Constantinescu, premiată la Paris cu cîteva zile mai înainte ca fiind cea mai remarcabilă invenție din ultimii ani. Era vorba de primul automobil fără ambreiaj, fără cutie de viteze și fără diferențial, funcțiile acestora fiind preluate de un convertizor sonic, mecanic, realizat de compatriotul nostru. Prevăzută cu un motor de 5 cai putere, răcit cu aer, mașina-aceasta dezvoltă o viteză de 60 de km pe oră, putînd transporta cinci persoane. Cu această nouă invenție s-au

pus bazele sistemelor de transmisie automată folosite astăzi la multe tipuri de automobile.

Gogu Constantinescu — 1927

oamenii
și timpul:

istoria
calendarului.

Din cele mai îndepărtate vremuri, înțelegerea timpului a fost legată de perceperea faptului că suntem implicați în scurgerea lui ireversibilă. Ca o răzvrătire, visul unei existențe în afara timpului, cristalizat în mitul nemuririi, a dominat toate creațiile spirituale ale omenirii la începuturi. Dar primul pas în înțelegerea realistă a timpului a fost măsurarea lui. Împins de necesități ale vieții, legate de vinătoare, ciclul culturilor agricole, deplasarea turmelor, revărsarea riurilor, omul a învățat să pună jaloane în scurgerea vremii. Măsurând timpul, omul își măsura implicit existența, își marca prin semne convenționale viața și, apoi, viața societății. Pentru aceasta erau necesare anumite puncte de referință relativ stabile. Iar aștrii pe boltă, cu succesiunea lor ușor de observat și repetabilitatea exactă a mișcării, păreau că se rotesc în jurul Pământului tocmai pentru a marca timpul.

Plecând de la observarea fenomenelor cerești, omul a stabilit unitățile fundamentale de timp. Întii cea primară, ziua, apoi cele mai cuprinzătoare — luna și anul. Le-a încrestat, la început, pe răboj, mai târziu le-a grupat, le-a organizat, le-a încifrat în semne și simboluri și a creat peste 200 de calendare, unele cu o vechime de aproximativ 6000 de ani. Este interesant de observat că civilizații care au apărut și s-au dezvoltat la distanțe enorme unele de altele, fără posibilități de influențare externă, au creat calendare asemănătoare.

Mai întâi probleme și apoi... sisteme

Dacă s-a plecat de la observarea aceluiași fenomen repetabil și exacte, dacă s-a ajuns chiar la identități de concepție în măsurarea timpului la popoare îndepărtate pe scara istoriei, în plan geografic, de ce, totuși, de-a lungul secolelor, au existat atâtea reforme calendaristice, zeci de erori în dreptate în tot atâtea feluri, zile adăugate sau scăzute din mersul vremii?

Calendarul «lucrează» cu numere întregi. Or, numerele oferite de ecuațiile cerești sînt fracționare. Anul calendaristic trebuie să conțină un număr întreg de zile solare și să aibă o durată, evident, cit mai apropiată de a anului solar sau a celui lunar — 12 cicluri lunare. Dar, cum anul solar și anul lunar nu au un număr întreg de zile, se recurge la intercalarea unor zile suplimentare care să compenseze, după o perioadă de timp, acumularea fracțiilor de an solar sau lunar neglijate la stabilirea anului calendaristic.

Problema calendarului constă în alegerea perioadelor fundamentale de timp, determinarea duratei lor, precum și a concordanței dintre ele. Durata anului solar mediu este de 365,2422 zile, luna sinodică are 29,540 zile, iar ziua, pe care o știm ca unitate întreagă și de 24 de ore, este și ea variabilă datorită înclinării eclipticii față de planul ecuatorului ceresc. (Dar variația acesteia din urmă nu se ia în considerare la alcătuirea calendarelor.)

După cum se vede, cele trei perioade calendaristice fundamentale — care se bazează pe trei fenomene independente — sînt incommensurabile între ele. Aceasta face imposibilă «inventarea» unui calendar ideal care să pună în concordanță mișcarea Pământului în jurul axei sale, a Lunii în jurul Pământului și a Pământului în jurul Soarelui, dar se poate ajunge la o combinație a lor, astfel încît măsurarea timpului să fie continuă și apropiată de realitate. Încercările de a stabili concordanța între cele trei unități incommensurabile de timp s-au concretizat în trei sisteme calendaristice: calendarul solar, bazat pe mișcarea aparentă a Soarelui, în care se tinde la o corespondență între ziua solară și anul solar; calendarul lunar, bazat pe mișcarea de revoluție a Lunii, în care corespondența dorită

este între ziua solară și luna lunară și calendarul luni-solar, care încearcă o concordanță între zi, lună și an solar.

Calendarul solar este cel folosit azi de aproape toate țările lumii. Cel lunar a fost foarte frecvent în antichitatea Orientului și, actualmente, este calendarul oficial al țărilor de religie islamică, iar, la anumite popoare din sud-estul Asiei, mai sînt în vigoare calendare luni-solare.

Calendare solare

La baza calendarului solar se află anul tropic, determinat de trecerea consecutivă a Soarelui prin punctul vernal, adică al echinocțiului de primăvară. Valoarea anului tropic este de 365,2422 zile. Pentru concordanța anului calendaristic, care cuprinde un număr exact de zile, cu cel tropic trebuie să se introducă, în afara anilor comuni de 365, zile și ani bisecți de 366 zile. Un an comun este, deci, cu 0,2422 zile mai scurt decît cel tropic. Prin calcul rezultă că, din 5000 de ani, 1211 trebuie să fie bisecți.

Varietatea calendarelor solare este determinată, în primul rînd, de necunoașterea exactă, în diferite epoci istorice, a valorii anului tropic, și apoi de felul în care se convenea asupra aplicării corecției necesare.

În Egiptul antic, de exemplu, se folosea un calendar bazat pe conjunctura stelei Sirius-Sothis cu Soarele. În mileniul IV î.e.n., răsăritul heliac al lui Sirius a coincis cu venirea verii și revărsarea binefăcătoare a Nilului. Anul de 365 zile era împărțit în 12 luni de câte 30 de zile, iar, la sfîrșitul anului, se adăugau 5 zile, închinute zeilor, numite de greci, mai târziu, «epagomene» (supraanuale). La 4 ani apărea, însă, o eroare de o zi, care, după 1460 ani, ajungea la un an.

Evoluția calendarului roman ne interesează în mod deosebit, fiindcă, pe filiații directă, ne conduce la calendarul aproape universal din zilele noastre.

Se pare că, pe vremea primilor regi ai Romei (mijlocul sec. VIII î.e.n.), se folosea un ciclu numit annus, de 304 zile, repartizate în 10 luni de 30 și 31 zile, care lăsa, în afara socotirii timpu-